

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ОКУНЬОВСЬКА ЮЛЯ ВІКТОРІВНА

УДК 061.2(438):327:061.1ЄС(043.3/.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

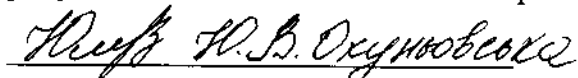
**ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПОЛЬЩІ У КОНТЕКСТІ ЇЇ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

23.00.02 «Політичні інститути та процеси»

05 – соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник Нагорняк Тетяна Леонтіївна, доктор політичних наук,
професор

Вінниця – 2018

АНОТАЦІЯ

Окуньовська Ю. В. Діяльність громадських організацій Польщі у контексті її європейської інтеграції. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» (05 – Соціальні та поведінкові науки). – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2018.

Здійснено комплексний аналіз діяльності громадських організацій Польщі у контексті її європейської інтеграції. Доведено, що активізація громадянського суспільства відбувалась в умовах трансформаційних процесів та транзиту демократії. Транзит демократії, що відбувся в Польщі впродовж 1989-2004 рр. став результатом діяльності громадських організацій. Вступ Польщі до Європейського Союзу спричинив новий етап діяльності громадських організацій та продовжив демократичну трансформацію, але вже в межах ЄС. Визначено специфіку діяльності громадських організацій під час зміни вектору зовнішньої політики. Систематизовано теоретико-методологічні основи дослідження цього напрямку, що мають міждисциплінарну основу і базуються на теорії демократії, транзитології, системному підході, а саме – теорії мереж та мають ознаки неінституціоналізму. Проаналізовано політико-правову базу функціонування організацій громадянського суспільства та визначено систему документів, які відображають умови та фундаментальні засади функціонування громадських організацій.

Розглянуто довгострокову програму адаптації польського законодавства до *acquis communautaire*, що включає в себе нормативно-правові акти ЄС (регламенти, директиви, рішення, резолюції та ін.), загальні принципи права ЄС (рішення Європейського Суду, спільні стратегії, дії та позиції в рамках єдиної зовнішньої політики і політики безпеки та ін). Визначено, що польське

законодавство реагувало на потреби сектору громадських організацій, та регламентувало їх діяльність впродовж 1989-2004 рр. Політико-правова складова діяльності організацій на сучасному етапі залежить від урядової політики та характеризується низкою законів, що суперечать самостійності ГО.

Досліджено стартові умови європейської інтеграції. Польща, в історичній ретроспективі, мала тривалу історію державотворення та досвід існування в об'єднанні держав. Ці чинники стали історичними умовами вступу до Європейського Союзу. Особливості розвитку Польщі автор розглядав від часів діяльності «Солідарності», актуалізуючи увагу на інституційних змінах після розпаду соціалістичного табору. Економічні трансформації наприкінці 1980-х років призвели до активізації громадянського суспільства та впродовж 1990-1997 рр. призвели до зміни ставлення громадян відносно ЄС та зумовили зростання соціального становища Польщі. Аналіз політичних та економічних передумов було введено в контекст євроінтеграційного поступу й інших країн Вишеградського блоку.

Автором було проаналізовано етапи інституціоналізації польських громадських організацій та визначено наступні етапи: 1989-1996 рр. – становлення «третього сектору», 1997-2000 рр. – конституційний етап, 2001-2003 рр. – активний період діяльності, 2004-2008 рр. – післявступний період, 2009-2017 рр. – розвиток громадських організацій зумовлений державною політикою. Кожний етап вивчений автором у розрізі територіальної та кількісної приналежності.

Узагальнено періоди формування громадських організацій включаючи сучасний період. Визначено основні типи класифікацій, актуалізовано типологію за сферами їх діяльності з урахуванням євроінтеграційного вектору Польщі. Акцентовано увагу на територіальній та кількісній складові функціонування громадських організацій. З'ясовано особливості функціонування моделей розвитку громадських організацій (континентальної, скандинавської, середземноморської, корпоративної) та визначено характерну

модель для Польщі, що має принципові відмінності від загальноєвропейських – східноєвропейську.

Динаміку діяльності громадських організацій Польщі автором було вивчено за дослідженнями діяльності громадських організацій в політичних процесах євроінтеграції, виділено та досліджено співпрацю організацій з урядовою сферою, що включає в себе: співробітництво в діагностиці місцевих проблеми та викликів, розробка програм інформування, спільне створення стратегії і програми реалізації політики, спрямованої на розвиток громадянського суспільства, консультування з питань європейської інтеграції, діяльність груп інтересів через лобіювання.

Визначено основні проєвропейські організацій, які діяли у контексті євроінтеграції Польщі та сприяли формуванню громадянського суспільства у Польщі і популяризації європейських ідей через залучення міжнародного фінансування. Доведено, що найбільшу фінансову допомогу із зовні надавали такі провідні міжнародні організації: польсько-американсько-українське співробітництво, Національний фонд демократії, Посольством Сполучених Штатів та Посольством Королівства Нідерландів, Фонд Боша, Польсько-американська фонд свобода, Європейський союз, UKIE – інтеграція зараз, фонд МОТТА.

З'ясовано особливості діяльності громадських організацій під час євроінтеграційного періоду, що була представлена співпрацею організацій з урядовою сферою та сферою бізнесу, що було відображено у розробці програм інформування, створенні стратегії і програми реалізація політики спрямованої на розвиток громадянського суспільства,

Здійснено аналіз розвитку громадянського сектору Польщі за допомогою показників Індексу сталості організацій громадянського суспільства (CSO) та Індексу громадянського суспільства (CSI).

Визначено, що під час повноправного членства Польщі у Європейському Союзі громадські організації продовжують розвиватися у межах європейського напрямку. На сучасному етапі розвитку громадських організацій Польщі,

виконують роль не лише отримувача коштів від фондів ЄС, а й самі надають допомогу у питаннях європейської інтеграції. Найбільший вплив у міжнародній співпраці Польща здійснює через Вишеградський фонд який був заснований ще в 2000 р., урядами країн Вишеградської групи.

З'ясовано, що після входження Польщі до складу Європейського Союзу в 2004 р. її співпраця з Європейськими фондами тільки посилилась і була спрямована на реалізацію не лише європейських, а й соціальних проектів згідно прийнятих програм Європейського Союзу у періоди 2007-2013 рр. та 2014-2020 рр., які характеризуються значним збільшенням фінансових вливань у громадський сектор Польщі. Проте, сучасний період діяльності громадських організацій характеризується зменшенням рівня їх самостійності та встановленням державного контролю за діяльністю організацій. Це зумовлено зменшенням зовнішнього впливу на діяльність після набуття Польщею повноправного членства.

Доведено, що діяльність громадських організацій Польщі стримувалася новим урядом, який прийшов до влади у результаті парламентських виборів восени 2015 р. Правляча партія «Право та справедливість» обмежила самостійність прийняття рішень та розпочала кампанію дискредитації організацій, заявляючи, що їх частина пов'язана з політичною опозицією та зловживанням державними коштами. З точки зору влади це було позитивним процесом і створено для того, щоб сприяти рівномірному розвитку усіх громадських організацій з урахуванням їх специфіки фінансування та територіального розміщення.

Така тенденція призвела до зниження показників індексу демократії, де одним із індикаторів є стан громадянського суспільства. За допомогою індексів вдалося дослідити сильні та слабкі сторони польських громадських організацій у хронологічній послідовності та виміряти, як змінювалася діамантова структура всього громадянського суспільства Польщі. Слід зауважити, що польські громадські організації мають слабку організаційну та фінансову складову, що заважає сектору вийти на вищий – європейський рівень.

Свідченням негативного процесу у структурі функціонування громадянського суспільства є показники індексу сталості організацій громадянського суспільств (CSO) у Польщі впродовж 2008-2017 рр.

Ключові слова: громадські організації, громадянське суспільство, демократичний транзит, європейська інтеграція, трансформація.

ABSTRACT

Okun'ovs'ka Yu.V. Activity of Non-Governmental Organizations of Poland in the Context of Its European Integration. – Manuscript.

Thesis for the acquisition of a scientific degree of Ph.D. in Political Sciences by the speciality 23.00.02 “Political Institutions and Processes” (05 – Social and Behavioral Sciences). – Vasyl’ Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2018.

The thesis provides a complex analysis of the activity of NGOs of Poland in the context of its European integration. It was proven that the civil society activation was happening in conditions of transformation processes and democracy transit. The democracy transit, which took place in 1989-2004 in Poland, was the result of the work of non-governmental organization. Poland’s accession to the European Union caused a new stage in the activity of non-governmental organizations and continued the democratic transformation, but now within the EU borders. The peculiarities of the work of non-governmental organizations during the change of the foreign policy vector were determined. The study systemizes the theoretical and methodological foundations of studying this field for they have an interdisciplinary foundation and are based on the theory of democracy, transitology, system approach, namely, the networks theory, and have the features of neoinstitutionalism. The political and legal basis for civil society organizations’ functioning were analyzed and the system of documents which reflect the conditions and fundamental foundations of NGO functioning was determined.

The paper looks at the long-term program of Polish legislation harmonization with the *acquis communautaire*, which includes the regulatory acts of the EU (regulations, directives, decisions, resolutions etc.), general principles of the EU law (rulings of the European Court, common strategies, actions and positions within the framework of the common foreign and security policy etc.). It was determined that Polish legislation reacted to the needs of the NGO sector and regulated their activity during 1989-2004. The political and legal component of NGO activities at the current

stage depends on the governmental policy and is characterized by a number of laws, which contradict the independence of NGOs.

The initial conditions of the European integration were studied. In historical retrospective, Poland had a long history of state building as well as the experience of functioning in a unity of states. These factors became the historical preconditions of accessing the European Union.

The author studied the peculiarities of Poland's development since the establishment of "Solidarity", making the emphasis on the institutional changes after the collapse of the Socialist camp. Economic transformations at the end of 1980-s led to civil society activation and during 1990-1997 led to the change of citizens' attitude towards the EU and caused the rise of social status of Poland. The analysis of political and economic preconditions was introduced into the context of the Euro-integration vector of other countries of the Visegrad group.

The author analyzed the stages of institutionalization of Polish non-governmental organizations and determined the following stages: 1989-1996 – the formation of "the third sector", 1997-2000 – the constitutional stage, 2001-2003 – period of intense activity, 2004-2008 – post-accession period, 2009-2017 – development of non-governmental organizations determined by the state policy. The author studied each stage in context of territorial and quantitative belongingness.

The stages of NGO formation, including the present-day stage, were generalized. The key classification types have been determined, the typology by the activity fields with the consideration of the Euro-integration vector of Poland have been actualized. The emphasis was made on the territorial and quantitative components of NGO functioning, the functioning peculiarities of the NGO development models (continental, Scandinavian, Mediterranean, corporate) and the characteristic model for Poland has been determined, the Eastern European model, for it has principal differences from the general European models.

The author researched the dynamics of Polish NGOs activity using the studies on the role of non-governmental organizations in the political processes of European integration, the cooperation of organizations with the governmental sector has been

outlined and studied. This cooperation includes cooperation in determining local problems and challenges, development of communication programs, joint development of a strategy and implementation of policies aimed at civil society development, provision of consultations on the issues of European integration, work of interest groups through lobbying.

The thesis defined key pro-European organizations, which functioned in the context of European integration of Poland and facilitated the civil society formation in Poland as well as popularization of European ideas through the attraction of international funding. It was proved that the major financial support from the outside came from the following international organization: Polish-American-Ukrainian Cooperation, National Democracy Foundation, the Embassy of the United States of America and the Embassy of the Kingdom of Netherland, the Bosch Foundation, Polish-American Freedom Foundation, the European Union, UKIE, MOTTA Foundation.

The paper determines the peculiarities of the NGO functioning during the period of European integration that included the cooperation of the organizations with the governmental and the business structures, which was reflected in the development of the awareness-raising programs, development of the strategy and the program of implementation of the policy aimed at the civil society development.

The analysis of the development of the public sector of Poland has been carried out with the help of such indexes as the Civil Society Organizations Sustainability Index (CSO) and the Civil Society Index (CSI).

It has been determined that during the period of Poland's full membership in the European Union, NGOs continue to develop within the European vector. At the current stage of their development, the NGOs in Poland are not only the receivers of resources from the EU funds, but also provide assistance in the issues of European integration. The greatest influence of Poland in the international cooperation is carried out through the Visegrad Fund, which was established in 2000 by the governments of the countries of the Visegrad group.

It was found out that after Poland became a member of the European Union in 2004, its cooperation with the European funds has only strengthened and was aimed at the implementation of not only European, but also social projects in accordance with the adopted Programs of the European Union for 2007-2013 and 2014-2020, which are characterized by a considerable increase of the financial inflow into the public sector of Poland. However, the current period of NGO activity is characterized by the decrease of the level of their independence and the establishment of state control over the organizations' activities. This was caused by the decrease of the external influence after Poland gained full membership.

It has been proved that the activity of Polish non-governmental organizations was restrained by the new government, which came to power after the Parliamentary elections of Autumn 2015. The ruling party – “Law and Justice” – restricted the independence of the decision-making process and launched a campaign aimed at discrediting the organizations claiming that part of them is linked to the political opposition and abuses state funds. In the opinion of the authorities this was a positive process aimed at facilitation of equal development of all non-governmental organizations taking into consideration the peculiarities of their funding and geographical location.

This tendency led to the decrease of democracy indexes, where one of the indicators is the state of civil society. With the help of the indexes it was possible to study the strong and the weak sides of Polish non-governmental organizations in the chronological order and to measure how the diamond structure of the whole civil society of Poland was changing. It should be mentioned that Polish non-governmental organizations have weak organizational and financial components, which prevents the sector from going to a higher – European – level. The evidence of the negative processes in the civil society functioning structure are reflected in the Civil Society Organizations Sustainability Indexes (CSO) in Poland in 2008-2017.

Key words: civil society, democratic transit, European integration, non-governmental organizations, transformation

STRESZCZENIE

Okuniovska J.V. Działalność organizacji pozarządowych Polski w kontekście jej integracji europejskiej. – Manuskrypt.

Rozprawa doktorska na otrzymanie stopnia naukowego doktora nauk politycznych ze specjalności 23.00.02 „Polityczne instytucje i procesy” (05 – nauki społeczne i zachowawcze). – Doniecki uniwersytet narodowy im. Wasyla Stusa, Winnica, 2018.

Przeprowadzono kompleksową analizę działalności organizacji pozarządowych Polski w kontekście jej integracji europejskiej. Udowodniono że aktywizacja społeczeństwa obywatelskiego się odbyła w warunkach procesów transformacyjnych oraz tranzytu demokracji. Tranzyt demokracji który miał miejsce w Polsce wciąż 1989-2014 r. został skutkiem działalności organizacji pozarządowych. Polska akcesja do Unii Europejskiej spowodowała nowy okres działalności organizacji pozarządowych i kontynuowała transformację demokratyczną ale już w ramach UE. Określono specyfikę działalności organizacji pozarządowych pod czas zmiany wektora polityki zewnętrznej. Systematyzowano teoretyko-metodologiczne podstawy tego kierunku mające międzydyscyplinarny grunt i bazowane na teorii demokracji, tranzytologii, systemowemu podejściu, a mianowicie – teorii sieci, i mające cechy neoinstytucjonalizmu. Poanalizowano polityko-prawną bazę funkcjonowania organizacji społeczeństwa obywatelskiego i określono system dokumentów, pokazujących warunki oraz fundamentalne zasady funkcjonowania organizacji pozarządowych.

Rozpatrzono długoterminowy program adaptacji prawa polskiego do *acquis communautaire* mającego w sobie normatywno-prawne akty UE (agendy, dyrektywy, decyzji, rezolucji etc.), ogólne zasady prawa UE (decyzji Europejskiego Sądu, wspólne strategii, działania oraz stanowiska w ramach wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa etc.). Pokazano, że prawo polskie reagowało na potrzeby sektora organizacji pozarządowych i reglamentowała ich działalność w

ciągu lat 1989-2004. Polityko-prawny składnik działalności organizacji w teraźniejszym czasie zależy od rządowej polityki i cechuje się rzędem ustaw które idą wstecz samodzielności NGO.

Zbadano startowe warunki integracji europejskiej. Polska w retrospektywie historycznej miała trwałą historię tworzenia państwa i doświadczenie istnienia w unii państw. Te czynniki zostały warunkami historycznymi przyłączenia do Unii Europejskiej.

Osobliwości rozwoju Polski autorka rozpatrywała od czasów działalności „Solidarności”, zwracając uwagę na zmiany instytucyjne po upadku obozu socjalistycznego. Transformacje gospodarcze w końcu lat 1980-ch doprowadziły do wzrostu aktywności społeczeństwa obywatelskiego i wciąż 1990-1997 spowodowały zmianę stanowiska obywateli wobec UE oraz przyczyniły wzrost sytuacji socjalnej Polski. Analiza politycznych i gospodarczych przesłanek była wprowadzona w kontekst eurointegracyjnej drogi i innych krajów czwórki Wyszehradzkiej.

Autorka poddała analizie etapy instytucjonalizacji polskich organizacji pozarządowych oraz wyznaczono następane etapy: 1989-1996 – zakładanie „trzeciego sektora”, 1997-2000 – etap konstytucyjny, 2001-2003 – aktywny okres działalności, 2004–2008 – poakcesyjny okres, 2009-2017 rozwój organizacji pozarządowych spowodowany polityką państwową. Każdy etap zbadany przez autorkę ze względu na terytorialne oraz ilościowe czynniki.

Polityczne założenia biorą początek od czasów działalności Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”. Transformacje gospodarcze w końcu 1980-ch lat przeprowadziły do aktywizacji społeczeństwa obywatelskiego i w latach 1990-1997 przeprowadziły do zmiany stanowiska obywateli wobec UE i spowodowały wzrost społeczny Polski.

Podsumowano okresy tworzenia organizacji pozarządowych włącznie z okresem współczesnym. Wyznaczono główne typy klasyfikacji, aktualizowano typologię według stref działalności ze względu na eurointegracyjny sukces Polski. Zwróconą uwagę na terytorialne i ilościowe składniki funkcjonowania organizacji pozarządowych. Wyjaśniono osobliwości funkcjonowania modeli rozwoju

organizacji pozarządowych (kontynentalnej, skandynawskiej, śródziemnomorskiej, korporacyjnej) i wskazano na osobliwości modeli dla Polski, mającej zasadnicze różnice od ogólnoeuropejskich – wschodnioeuropejską.

Dynamika działalności organizacji pozarządowych była zbadana według działalności tych organizacji w politycznych procesach eurointegracji, wyodrębniono i zbadano współpracę organizacji z rządem, a mianowicie: współpraca w diagnozie lokalnych problemów i wyzwań, wypracowanie programów informowania, wspólnie tworzenie strategii i programu realizacji polityki skierowanej na rozwój społeczeństwa obywatelskiego, konsulting w zakresie integracji europejskiej, działalność grup interesów poprzez lobbing.

Określono główne organizacje proeuropejskie, które działały w kontekście integracji europejskiej Polski i popierali kształtowanie społeczeństwa obywatelskiego w Polsce i promocji europejskiego pomysłu poprzez przyciągnięcie międzynarodowego dofinansowania. Udowodniono, że największą pomoc finansową z-zewnątrz nadały organizację międzynarodowe: Inicjatywa Współpracy Polsko-Amerykańsko-Ukraińskiej (PAUCI), Narodowy Fundusz na rzecz Demokracji, Ambasada Stanów Zjednoczonych, Ambasada Królestwa Niderlandów, Fundacja Roberta Boscha, Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności, Unia Europejska. UKIE, Fundacji Charlesa Stewarta Motta.

Wyjaśniono osobliwości działalności organizacji pozarządowych pod czas akcesyjnego okresu, co było reprezentowane współpracą organizacji z jednostkami rządowymi i biznesem. To było ujawniono przez programy informowania, tworzenie strategii i programy realizacji polityki skierowanej na rozwój społeczeństwa obywatelskiego.

Przeprowadzono analizę rozwoju sektora obywatelskiego w Polsce przy pomocy wskaźników Indeksu stabilności NGO (NSI) oraz Indeksu Społeczeństwa Obywatelskiego (ISO).

Wyznaczono, że pod czas członkostwa Polski w Unii Europejskiej organizacje pozarządowe kontynuują rozwój w europejskim kierunku. Na współczesnym etapie rozwoju organizacji pozarządowych w Polsce one pełnią nie tylko rolę biorczą

funduszy, ale i samodzielnie nadają pomoc w zakresie integracji europejskiej. Największy wpływ we współpracy międzynarodowej Polska realizuje w ramach funduszu Wyszehradzkiego, założonego jeszcze w 2000 r. przez rządy krajów grupy Wyszehradzkiej. Udowodniono, że z nabyciem członkostwa Polski w Unii Europejskiej w 2004 roku współpraca z funduszami Europejskimi tylko się wzmocniła i była skierowana na realizację nie tylko europejskich, ale i socjalnych projektów odpowiednio do podjętych programów UE w okresie lat 2007-2013 i 2014-2020, i cechowała się dużym zwiększeniem finansowania sektora obywatelskiego Polski. Współczesny okres działalności organizacji pozarządowych cechuje się niższym poziomem ich samodzielności i założeniem kontroli państwowej nad działalnością organizacji. To uwarunkowano zmniejszeniem wpływów zewnętrznych na działalność po nabyciu członkostwa przez Polskę.

Udowodniono, że działalność organizacji pozarządowych Polski hamowała się przez nowy rząd powołany po wyborach 2015 r. Partia rządząca „Prawo i Sprawiedliwość” ograniczyła samodzielność podjęcia decyzji i rozpoczęła kampanię dyskredytującą organizacje, mówiąc część z nich powiązana z opozycją polityczną i niewłaściwym wykorzystaniem finansów państwowych. Z punktu widzenia władz to był pozytywny proces mający na celu wspieranie równego rozwoju wszystkich organizacji pozarządowych, specyfiki finansowania oraz lokalizacji terytorialnej.

Taka tendencja doprowadziła do obniżenia wskaźników indeksu demokracji, gdzie jednym ze wskaźników jest indeks stabilności NGO (NSI). Za pomocą indeksów udało się zbadać silne i słabe strony polskich organizacji obywatelskich według chronologii i zmierzyć jak zmieniała się struktura diamentowa wszystkiego społeczeństwa polskiego. Trzeba zwrócić uwagę, że polskie organizacje pozarządowe mają słabą organizacyjną oraz finansową strukturę, i to przeszkadza wyjść na wyższy europejski poziom. Potwierdzeniem negatywnego procesu w strukturze funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego są wykazy Indeksu Społeczeństwa Obywatelskiego (ISO) w Polsce w latach 2008-2017.

Słowa kluczowe: demokratyczny tranzyt, integracja europejska, organizacji pozarządowe, społeczeństwo obywatelskie, transformacja.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації:

• *статті у наукових фахових виданнях України:*

1. Окуньовська Ю. В. «Третій сектор» Польщі в офіційних документах ЄС // Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія: зб. наук. пр. Нац. ун-т. «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Т.2., №33. 2017. С. 226-234.

2. Окуньовська Ю. В. Вплив незалежної самоврядної професійної спілки «Солідарність» на становлення громадянського суспільства у Польщі // Політичне життя. №1-2. 2017. С. 32-38.

3. Окуньовська Ю. В. Вплив неурядових організацій Польщі на формування громадянського суспільства в Україні // Актуальні проблеми політики. Одеса, Вип. 60. 2017. С. 125-133.

4. Okuniovska Y. Polityczne przesłanki eurointegracji RP // Політичне життя. №4. 2017. С. 115-119.

5. Окуньовська Ю. В. Політико-правова база діяльності громадських організацій Польщі // Політичне життя. №2. 2018. С. 75-79.

• *статті у наукових періодичних виданнях інших держав з напрямку, з якого підготовлено дисертацію:*

6. Okuniovska Y. The “third” sector of Poland: key principles of functioning // Evropský politický a právní diskurz. Svazek 4. 3.vydání. 2017. S.137-142.

7. Okun'ovs'ka Y. Еволюція статусу громадських організацій в Європі: проєвропейський «третій сектор» у Польщі. Електронний ресурс // Nauki Społeczno-Humanistyczne. Polsko-ukraińskie czasopismo naukowe. URL: https://spsciences.io.ua/s2614420/okunovska_ylya_2017._evolution_of_the_ngos_status_in_europe_the_proeuropean_third_sector_in_poland._social_and_human_sciences._polish-ukrainian_scientific_journal_02_14

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

• статті у наукових виданнях України:

8. Окуньовська Ю. В. Активізація діяльності неурядових організацій Польщі у 90-х роках ХХ ст. в контексті громадянського суспільства // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія (Випуск ХХІІІ). 2014. С. 170–174.

9. Окуньовська Ю. В. Правова основа функціонування громадських організацій у Польщі // Вісник Донецького національного університету Серія Б. Гуманітарні науки № 1-2. 2014. С. 355–361.

10. Окуньовська Ю. В. Організаційні засади діяльності неурядового сектору Польщі // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія: Випуск ХХІV. 2015. С. 296–301.

11. Окуньовська Ю. В. Проблема класифікації громадських організацій Польщі // Вісник Донецького національного університету Серія Б. Гуманітарні науки № 1-2. 2015. С. 494–497.

12. Окуньовська Ю. В. Неурядовий сектор країн Європейського Союзу: розвиток та класифікація моделей функціонування // Політичне життя. №4. 2016. С. 13–18.

13. Окуньовська Ю. В. Роль громадських організацій в контексті українсько-польських відносин // Сучасні українсько-польські відносини: погляд експертів. Збірник аналітичних матеріалів. Випуск 2. Луцьк, 2017. С. 97–101.

• тези і доповіді міжнародних науково-практичних конференцій:

14. Окуньовська Ю. В. Діяльність громадських організацій у процесах європейської інтеграції Польщі // Європейська інтеграція. Історія, сьогодення, перспективи: Міжнародна науково-практична конференція. Громад. орг. «Інститут суспільних ініціатив» (м. Львів, 14–15 квітня 2015 р.). Львів, 2015. С. 68–69.

15. Окуньовська Ю. В. Особливості функціонування громадських організацій у країнах Європейського Союзу // Актуальні питання розвитку суспільних наук у XXI ст.: Міжнародна науково-практична конференція (м. Дніпропетровськ, 11–12.12.2015 р.). Дніпропетровськ, 2015. С. 20–23.

16. Окуньовська Ю. В. Громадські організації Польщі в контексті Європейської інтеграції // Economics, science, education: integration and synergy: International scientific and practical conference (Bratislava, 18–21 January 2016). Bratislava, 2016 р. С. 37–38.

17. Окуньовська Ю. В. Діяльність польських громадських організацій в Україні у контексті формування громадянського суспільства // Міжнародна наукова конференція «Україна – Польща: історичне сусідство» (м. Вінниця, 19–20 травня 2017 р.). Вінниця, 2017. С. 370–373.

• тези загальноукраїнських науково-практичних конференцій:

18. Окуньовська Ю. В. Вплив громадських організацій Польщі на формування соціогуманітарного простору // Модернізація соціогуманітарного простору: історичний досвід, виклики та перспективи: Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю (м. Житомир, 14–15 травня 2015 р.). Житомир, 2015. С. 83–85.

19. Окуньовська Ю. В. Концептуальні засади дослідження діяльності громадських організацій у Польщі // Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2015-2016 рр. (м. Вінниця, 15–18 травня 2017 р.). Вінниця, 2017. С. 37–38.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ.....	13
1.1. Методологічні засади та категоріальний апарат дослідження	13
1.2. Стан наукової вивченості предмету дослідження.....	35
Висновки до розділу 1.....	45
РОЗДІЛ 2. СПЕЦИФІКА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ШЛЯХУ ПОЛЬЩІ.....	47
2.1. Стартові умови євроінтеграційних процесів у Польщі.....	47
2.2. Процес набуття повноправного членства Польщі у ЄС.....	69
Висновки до розділу 2.....	86
РОЗДІЛ 3. ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	87
3.1. Політико-правове забезпечення польських громадських організацій.....	87
3.2. Інституціоналізація польських громадських ініціатив.....	104
Висновки до розділу 3.....	127
РОЗДІЛ 4. ДИНАМІКА ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПОЛЬЩІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	130
4.1. Зовнішній вплив на діяльність громадських організацій Польщі.....	130
4.2. Діяльність громадських організацій у політичних процесах євроінтеграції Польщі.....	149
Висновки до розділу 4.....	173

РОЗДІЛ 5. ВЗАЄМОДІЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ І ВЛАДНИХ ІНСТИТУТІВ ПОЛЬЩІ У ПЕРІОД ПОВНОПРАВНОГО ЧЛЕНСТВА В ЄС.....	175
5.1. Участь громадських організацій у політичних процесах Польщі після набуття повноправного членства у ЄС.....	175
5.2 Стан та перспективи демократизації сучасної Польщі.....	189
Висновки до розділу 5.....	200
ВИСНОВКИ.....	202
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	207

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГО	–	Громадські організації
ЄС	–	Європейський Союз
ЄК	–	Європейська комісія
ЄСВС	–	Європейського співтовариства вугілля і сталі
ЄЕС	–	Європейське економічне Співтовариство
НСПС	–	незалежна самоврядна професійна спілка
ПОРП	–	Польська Об'єднана Робітнича Партія
ООН	–	організація об'єднаних націй
PHARE	–	Poland Hungary: Action for Restructuring of Economies, фінансовий інструмент ЄС
ISPA	–	Instrument for Structural Policies for Pre-Accession інструмент структурної політики у передвступний період, спрямований на розвиток транспортної інфраструктури та охорону довкілля країн-вступників
SAPARD	–	Special accession programme for agriculture and rural development, надає допомогу країнам-кандидатам з Центральної та Східної Європи у підготовці до вступу в ЄС
УКІЕ	–	Комітет з питань європейської Інтеграції
CSO	–	Національна стратегія інтеграції
НУО	–	неурядові організації
USAID	–	Американська агенція міжнародного розвитку
SKE	–	Європейський клуб шкіл
PIS	–	Програма інформування громадськості
RCIE	–	регіональні центри європейської інтеграції
ISP	–	Інститут справ публічних
CSO	–	Індекс сталості організацій громадянського суспільства
CSI	–	Індекс громадянського суспільства

- PO-PSL – Громадянська платформа – Польська селянська партія
- NDS – Стратегія національного розвитку
- PO FIO – Національна операційна програма – Фонд громадянських ініціатив
- NPWRSO – Національна програма підтримки розвитку громадянського суспільства
- IFiS PAN – Інститут філософії і соціології Польської Академії Наук
- OFOP – Національний форум неурядових організацій
- PiS – партія «Право і справедливість»

ВСТУП

Актуальність теми. Дослідження основних трендів і перспектив світового політичного процесу неможливе без усвідомлення ролі ключових суб'єктів, серед яких – Європейський Союз. Сучасні трансформації, що відбуваються в європейській спільноті, обумовили процес переосмислення державами-членами власної національної політики та перспектив. Польща як «младоевропейська» країна сьогодні теж стала перед вибором. Зовнішньополітичні чинники та внутрішній стан польського суспільства – це умови, за яких діалог політичних інститутів із громадським сектором може призвести до принципово різних сценаріїв розвитку Польщі. Вивчення ймовірних сценаріїв слід починати зі стартових умов євроінтеграції Польщі, з'ясування специфіки формування громадянського суспільства, форм участі громадських організацій (далі ГО) у процесі прийняття політичних рішень та рівня впливу зовнішніх чинників на вибір Польщею євроінтеграційного вектору.

Досліджувана тема актуальна для України, яка сьогодні опинилась на перехресті інтересів зовнішніх політичних акторів, внаслідок чого втратила територіальну цілісність та можливість мирно провадити євроінтеграційні процеси. Зміцнення українського громадянського суспільства через активізацію громадських ініціатив навколо загальнолюдських цінностей і національних інтересів, за умов кризи легітимності владних інститутів, – є одним із ключових чинників збереження держави-нації та відтворення державницької політики «знизу» в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана в рамках науково-дослідних тем: кафедри політології та державного управління ДонНУ імені Василя Стуса – «Стабільність і кризовість у відносинах між державою і суспільством: крайній і регіональний виміри»; «Динамічні аспекти суспільно-політичних

процесів в Україні та світі в другому десятиріччі XXI століття» (реєстраційний номер 0117U003535).

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Донецького національного університету імені Василя Стуса (протокол № 2 від 2 березня 2015 р.) та уточнено (протокол № 4 (13) від 27 листопада 2017 р.).

Мета і завдання дослідження. *Мета* – визначити специфіку діяльності та форми участі громадських організацій Польщі у процесі її європейської інтеграції. Досягнення поставленої мети передбачало розв’язання наступних дослідницьких завдань:

- систематизувати методологічні засади та категоріальний апарат дослідження діяльності ГО в процесі демократичного транзиту;
- дослідити стан наукової вивченості предмету дослідження;
- визначити стартові умови вступу Польщі до ЄС;
- віднайти особливості процесу набуття Польщею повноправного членства у Європейському Союзі;
- з’ясувати політичні та правові засади діяльності ГО у посткомуністичній Польщі;
- охарактеризувати процеси інституціоналізації польських ГО у контексті набуття Польщею повноправного членства;
- визначити зміст та інтенсивність зовнішнього впливу на діяльність громадських організацій Польщі;
- з’ясувати особливості євроінтеграційних заходів польських ГО;
- визначити характер змін у діяльності ГО в умовах повноправного членства Польщі в ЄС.

Об’єкт дослідження – євроінтеграційні процеси Польщі.

Предмет дослідження – специфіка діяльності та форми участі ГО Польщі в контексті її європейської інтеграції.

Методи дослідження обумовлені особливостями обраних об’єкта та предмета дослідження, його міждисциплінарним характером та доцільністю

поєднання засад політичних наук, соціальної філософії, соціології, історії. Розв'язання поставлених завдань стало можливим завдяки використанню таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження:

- індуктивний метод дозволив вивчити окремі види ГО для формування комплексного розуміння польського «третього сектору»;
- історико-хронологічний метод допоміг розглянути передумови та причини зміни вектору зовнішньої політики Польщі наприкінці 1980-х років ХХ ст.;
- компаративний метод:
 - регіональний – дав змогу порівняти розвиток Польщі з сусідніми державами зі схожим соціально-політичним розвитком, на основі показників ВВП, рівня безробіття, активності держав;
 - case study дозволив розглянути специфіку розвитку громадського сектору у Польщі;
 - темпоральний метод допоміг крізь призму часу визначити зміни у розвитку сектору;
- методи дескриптивної статистики використовувались для врахування кількісних показників державної політики європейської інтеграції;
- структурно-функціональний метод дав можливість визначити характер взаємовпливу держави і громадянського суспільства у контексті євроінтеграційних процесів Польщі.

Структуру та логіку дослідження обумовили такі **наукові гіпотези**:

1. Стартові умови демократичного транзиту європейських держав визначають ступінь адаптивності їх політичних систем та обумовлюють специфіку інституціоналізації громадянського суспільства.
2. В умовах збільшення обсягів зовнішнього фінансування ГО Польщі цілком очевидним було очікувати розгалуження її «третього сектору» та зростання підтримки євроінтеграційних процесів громадянами.
3. Консолідація громадських об'єднань і державних інститутів навколо євроінтеграційного вибору Польщі призвела до тимчасового зміцнення

громадянського суспільства та сприяла переходу Польщі від держави-апліканта до повноправного членства у ЄС.

Емпіричну основу дисертаційного дослідження складають дані світових рейтингів – таких, як: індекс сталості організацій громадянського суспільства (CSO) та індекс громадянського суспільства (CSI); індекс демократії (Democracy Index), результати соціологічних досліджень щодо вивчення стану організацій громадянського суспільства, які проводилися асоціацією KLON/JAWOR, фондом Стефана Баторія, Інститутом філософії і соціології Польської Академії Наук, Світовим банком, REGON тощо.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в комплексному дослідженні діяльності ГО Польщі в контексті її європейської інтеграції. Сформульовано наступні результати, що характеризуються науковою новизною, розкривають базову концепцію дисертації та виносяться на захист:

- визначено, що демократизація – це модель транзиту для Польщі, індикатором якої виступає ступінь розвинутості громадянського суспільства та рівень впливовості його інститутів;
- додано до загальновідомих рівнів європейської інтеграції (політичного, соціального та економічного) громадський рівень, який включає в себе інтегративну взаємодію громадян держав-членів ЄС у загальноєвропейському просторі;
- з'ясовано специфічні риси діяльності польських ГО, що дає можливість обґрунтувати існування п'ятого типу моделі функціонування громадських організацій – східноєвропейського (крім чотирьох відомих: корпоративного, середземноморського, англосаксонського, скандинавського). Його специфіка полягає у: євроінтеграційному векторі діяльності, фінансовій залежності від зовнішнього капіталу, слабкій підтримці держави, орієнтованості на філантропію;
- запропоновано концепцію класифікації польських ГО, виходячи з інституційних особливостей та напрямів діяльності, а саме:

організації соціальної сфери; освітні, наукові; міжнародні та охорони здоров'я;

- з'ясовано, що зовнішньополітичний вплив на діяльність ГО Польщі у період її становлення повноправним членом здійснювався через фінансову допомогу міжнародних фондів;
- систематизовано та візуалізовано динаміку функціонування громадянського суспільства Польщі в євроінтеграційний період на основі аналізу індексів розвитку громадського суспільства, що довело стабільність його розвитку за низьких показників дієвості структури сектору;
- удосконалено періодизацію виникнення та діяльності організацій громадянського суспільства в Польщі з урахуванням регіональних особливостей, політичної ситуації та загальноєвропейських моделей існування громадських організацій, визначено наступні періоди: 1989-1996 рр., 1997-2000 рр., 2001-2003 рр., 2004-2008 рр., 2009-2017 рр.;
- доповнено такі форми участі ГО у становленні європейської Польщі, як: інформаційні кампанії, співпраця з інститутами влади, діяльність груп тиску, політичний консалтинг громадських організацій для органів місцевого самоврядування;
- визначено, що розпад «Солідарності» спричинив різке зростання організацій «третього сектору», оскільки відбулося вивільнення значної кількості потенційних громадських лідерів;
- з'ясовано, що за останні роки рівень демократії в Польщі значно знизився, попри розвиток громадянського суспільства та чисельність громадських організацій. Доказом виступають індекси світових рейтингів. Це доводить наукову гіпотезу про тимчасовість консолідації громадських об'єднань і державних інститутів навколо євроінтеграційного вибору Польщі й обумовлює актуальність пошуку нової стратегії розвитку.

Практичне значення отриманих результатів визначається тим, що висновки та рекомендації дослідження можуть бути використані громадськими організаціями та органами державної влади при формуванні стратегії їхньої діяльності. Результати дослідження можуть бути використані в навчальних курсах «Політології», «Історії та теорії політичних партій», «Політичної конфліктології», «Соціології».

Сформульовані в дисертації положення, рекомендації та висновки знайшли відображення у діяльності ГО «Асоціація євроклубів Вінниччини» (довідка від 07.06.2018 №35), міжнародної громадської організації «Україна-Польща-Німеччина» (довідка від 07.06.2018 №2/1), Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Вінницької державної адміністрації (довідка від 08.06.2018 №03.1-403). Академічні здобутки дисертаційної роботи впровадженні в навчальний процес Донецького національного університету імені Василя Стуса під час викладання дисциплін «Соціологія», «Політична конфліктологія» (довідка від 12.06.2018 №85/01-13/01.1.3).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійного дослідження, у якому представлено авторський підхід до визначення впливу ГО Польщі на зміни зовнішньополітичного вектору політики з посткомуністичного на європейський у контексті розвитку демократичної держави. Основні положення та висновки дисертаційної роботи сформульовано дисертантом самостійно. За темою дослідження автором одноосібно підготовлено 7 фахових публікацій.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї та положення дисертації були апробовані на 6 міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Європейська інтеграція. Історія, сьогодення, перспективи» (14-15 квітня 2015 р., м. Львів), Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Модернізація соціогуманітарного простору: історичний досвід, виклики та перспективи» (14-15 травня 2015 р., м. Житомир), Міжнародна науково-

практична конференція «Актуальні питання розвитку суспільних наук у XXI ст.» (11-12 грудня 2015 р. м. Дніпропетровськ), Міжнародна науково-практична конференція «Economics, science, education: integration and synergy» (18-21 січня 2016, Братислава), Міжнародна наукова конференція «Україна – Польща: історичне сусідство» (19-20 травня 2017 р, м. Вінниця), Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2015-2016 рр. (травень 2017 р., м. Вінниця).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у 19 публікаціях, серед них – 7 наукових статей, які опубліковані у фахових виданнях з політичних наук (5 – у фахових виданнях України, 2 – у закордонних фахових виданнях), 6 статей в інших наукових виданнях України, 6 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Структура і обсяг дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, що містять десять підрозділів, 16 ілюстрацій, 7 таблиць, висновків, списку використаних джерел, що нараховує 309 найменувань. Загальний обсяг дослідження становить 236 сторінок, із яких основного тексту – 206 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ

1.1. Методологічні засади та категоріальний апарат дослідження

Докорінні перетворення у Польщі, що розпочались наприкінці 1989 р., були обумовлені розривом із державами колишнього соціалістичного блоку та обранням офіційного курсу на демократизацію. Трансформація охопила поступово всі сфери суспільного життя. Економічні перетворення сприяли формуванню вільного ринку та появи приватної власності. Соціальні перетворення призвели до зміни соціальних стандартів республіки Польща та переорієнтації суспільства на європейські традиції. Демократизація польського суспільства відбувалась паралельно з активізацією громадянського суспільства. Ініціатива його формування була підтримана державою, що передбачала принцип автономного функціонування інститутів громадянського суспільства й установлення меж впливу на нього з боку політичних інститутів [104, с. 5]. Таким чином, громадянське суспільство в Польщі стало механізмом, що забезпечував контроль за публічною сферою та поклав початок демократичним перетворенням у Польщі. Тому в контексті дослідження постає необхідність методологічного обґрунтування вивчення особливостей функціонування громадських організацій як інститутів громадянського суспільства в період трансформаційних змін та євроінтеграційного курсу Польщі.

Широкий спектр суспільних відносин у громадській та політичній сферах обумовлює необхідність наукових пошуків у полідисциплінарній площині. Для цього було використано підходи політичної науки, історії, соціології, соціальної філософії.

У дослідженні було використано теоретико-методологічні основи транзитології, неоінституціоналізму, теорії демократизації політичної системи та корпоративістської мережевої теорії.

Період, обраний для дослідження, охоплює процеси демократизації політичної системи Польщі на євроінтеграційних принципах. Процес демократизації польського суспільства багато в чому обумовлюється стартовими умовами транзиту: геополітичним становищем, історією, функціонуванням політичної системи. Під політичною системою доктор політичних наук Т. Л. Нагорняк розуміє «сукупність інститутів, які формують й розподіляють владу на певній території та керують суспільними інтересами» [74, с. 78].

У контексті вивчення демократизації політичної системи автор звертається до моделі «консоціативної» демократії, яка добре описує суспільно-політичну конфігурацію сучасної Польщі. Консоціативну модель у науковий обіг було введено американським політологом А. Лейпхартом. За консоціативної демократії відцентрові тенденції, властиві багатоскладовому суспільству, урівноважуються установками на взаємодію та відповідною поведінкою лідерів різних сегментів суспільства [62, с. 40]. Крім того, консоціативна демократія полягає в досягненні та забезпеченні принципу консенсусу, який був покладений в основу реалізації досягнених домовленостей опозиції в Польщі та створив своєрідне інституційне середовище для встановлення домовленостей.

Характерні риси консоціативної демократії Польщі визначаються насамперед мирною зміною політичного устрою та еволюційністю розвитку.

На думку автора, польський досвід переходу до моделі «консоціативної» демократії можна поділити на такі етапи:

I етап – лібералізація соціалістичної Польщі наприкінці 1989 р., що супроводжується розпадом «Солідарності», появою нової політичної еліти та активізацією громадських організацій;

II етап – демократизація постсоціалістичної Польщі 1989-1997 рр. характеризується інституалізацією громадянського суспільства та активізацією конституційним процесом;

III етап – консолідація демократії в Польщі 1997-2004 рр., що спричинена євроінтеграційним поступом Польщі.

IV етап – форма консоціативної демократії – договірна 2005-2017 рр., яка полягає у взаємозалежному співробітництві «влада – громадянське суспільство».

Демократизація є довготривалим процесом, який не завжди призводить до становлення демократії. Так, на думку американського політолога С. Хантінгтона, в останні два сторіччя у світі пройшло кілька «хвиль демократизації», під якими він розуміє групу переходів «від недемократичних режимів до демократичних, що відбуваються в певний період часу, кількість яких значно перевищує кількість переходів у протилежному напрямі в цей період» [123, с. 26]. Науковець виділив наступні періоди хвиль демократизації: перша, довга хвиля демократизації 1828-1926 рр.; друга, коротка хвиля демократизації 1943-1962 рр.; третя хвиля демократизації починається з 1974 р. і триває донині. Стосовно «третьої хвилі» демократії доктор політичних наук С. М. Наумкіна вважає, що демократія сприймається вже не як альтернатива античному полісу чи «старому порядку», а як теоретично універсальна, хоча практично й обмежена певними економічними та культурними межами, форма політичного устрою, яка забезпечує широким прошаркам населення можливість визначати певною мірою (насамперед через вибори та референдуми) характер політики [75, с. 162]. Трансформаційні зміни в Республіці Польща були відображенням саме «третьої хвилі» демократизації. Проте, на думку автора, у процесі переходу від соціалістичного суспільства до демократичного, доречно застосовувати таке поняття як демократичний транзит.

Категорію «демократичний транзит» вперше вводить у науковий обіг американський політолог Д. Раствоу («TraCSOs to Democracy – Toward a

Dynamic Model»). Демократичний транзит є одним із типів системної трансформації суспільства, основна мета якого – це зміна старих інституційних порядків та розбудова нових демократичних інститутів. Серед найпопулярніших теорій щодо переходу до демократії відомі такі: ліберальні, де найбільш активну роль у трансформаційних процесах відіграють інститути громадянського суспільства, та етатистська (консервативна), де провідна роль належить державі [104, с. 5].

Для Польщі характерним є ліберальний тип демократичного транзиту із дотриманням американської моделі, що супроводжується домінуванням політичних свобод та громадянських прав. Для такої моделі актуальний принцип «стримування і противаги», відсутність офіційної ідеології та існування активного громадянського суспільства.

Польський дослідник А. Антошевський, вивчаючи демократію, яка набрала найбільшої популярності саме в період демократичних трансформацій в країнах Центрально-Східної Європи, виділяє риси, що притаманні ліберальній демократії: по-перше, формально та фактично влада належить виборним представникам та керівникам, які ними призначаються. Вони не несуть відповідальності перед політичними акторами і не можуть бути ними обмежені в правах чи усунені від влади; по-друге, виконавча влада конституційно обмежена певними політичними інститутами – такими, як парламент, суди, міжнародні інстанції; по-третє, жодна група, що проголошує визнання правил гри, не може бути з неї виключена, а це означає, що вона має право на створення політичної партії та участь у виборах; по-четверте, існує рівність перед законом, гарантована фактичною незалежністю судів, витоки котрих поважаються іншими інституціями, що приймають рішення. Верховенство ж закону, в свою чергу, захищає громадян від безпідставного порушення їх особистої свободи та приватної сфери державою або організованими «антидержавними силами» [138].

Із встановленням демократичних інститутів період демократичної трансформації не завершується, а триває, відбиваючись у постійних

трансформаціях політичної системи. На думку доктора політичних наук Т. Л. Нагорняк, будь-які трансформації та соціально-політичні зрушення актуалізують питання зрілості взаємовідносин Держави й Суспільства. Форматом таких взаємовідносин можуть виступати соціальний контракт, за яким політична підтримка державних інститутів масами конвертується в стабільність зростання прибутків населення різного роду (економічного, правового, матеріального та соціального захисту населення, поширення можливостей та забезпечення перспектив росту системи в цілому, її символічного та соціального капіталу) [73, с. 51]. Такий процес зумовлюється участю громадян у суспільному житті, тобто активністю громадянського суспільства. Таким чином, громадянське суспільство створює проміжний рівень взаємодії між державою та громадянами. При ліберальній формі демократичного транзиту громадянське суспільство здатне вирішувати конфлікти і контролювати поведінку громадян, не звертаючись до механізмів суспільного примусу. Така форма демократичного транзиту притаманна була для Польщі під час всього шляху європейської інтеграції: від часу встановлення дипломатичних зв'язків із Європою 1989 р. до 2004 р., який став роком повноправного членства. Демократичний транзит, який змінював політичну систему Польщі, завершився у 2004 р., проте з 2005 р. по теперішній час триває наступний етап демократичного транзиту у межах Європейського Союзу, який Польща проходить як повноправний член європейського співтовариства.

Польська консоціативна демократія передбачає, що «громадянське суспільство» безпосередньо може впливати на ухвалення політичних рішення, брати участь у політичному процесі через комунікаційний потенціал. Оскільки політичні системи світу не ґрунтуються на одній конкретній моделі, у Польщі присутній синтез елементів моделей демократії. Вплив інститутів залежить від особливостей моделей демократії, наприклад, ідеологічних моделей: ліберальної, соціальної демократії, – а також процедурних моделей:

конкурентної, плюралістичної, корпоративної, деліберативної, парципаторної, демократії участі, елітарної [3, с. 12].

Ліберальна демократія зосереджується, насамперед, на незалежності громадянського суспільства та його «негативних» стосовно держави функціях забезпечення захисту свободи і прав індивіда (Л. Даймонд [29], Ф. Фукуяма [120], Д. Гелд [22]).

Соціалістична та соціал-демократична демократія, прихильники яких у другій половині ХХ ст. відійшли від класового підходу та моделі державно-адміністративного соціалізму, визнають громадянське суспільство новою «серцевиною політики», захисником рівності і свободи, спільного планування та громадського прийняття рішень (Н. Боббіо [10], Дж. Кін [48]).

Плюралістична демократія відносить інститути «громадянського суспільства» до солідарних співтовариств, які разом з іншими «групами тиску» представляють перед державою різноманітні інтереси та думки індивідів (Р. Даль [30], Р. Дарендорф [31]).

Деліберативна демократія покладає на громадянське суспільство функцію укорінення поза традиційними представницькими інститутами проміжних («дополітичних») комунікаційних структур – вільних та неформалізованих асоціацій, які відкривають значимі для суспільства теми, сприяють виробленню громадського судження щодо вирішення проблем та розв'язанню конфліктів без державного примусу (А. Арато [4], Ю. Габермас [19]).

Демократія участі зосереджує увагу не стільки на посередницькій ролі громадянського суспільства в політичному процесі, скільки на його здатності формувати цінності, завдяки яким громадяни навчаються демократичному способу мислення та активній участі у прийнятті рішень (Б. Барбер [139], К. Пейтмен [232]).

Елітарна модель демократії звертає увагу на певний ірраціональний вплив «некомпетентного» громадянського суспільства, тому обмежує його

чітко визначеними процедурами громадського контролю, переважно пов'язаними з виборами (Й. Шумпетер [132], К. Маннгейм [70]).

Корпоративна демократія передбачає активний вплив на формування політики окремих інститутів громадянського суспільства, насамперед, пов'язаних з могутніми корпораціями (професійні асоціації, спілки тощо) (Г. Лембрух [210], А. Сярофф [254]).

Отже, на думку автора, синтез вище названих концепцій дозволяє побудувати цілісну модель, яка відображає демократичний розвиток сучасної Польщі. Основу цієї моделі становить консоціативна демократія, в рамках якої інститути громадянського суспільства мають вирішальний вплив на розвиток демократичного суспільства. Для відображення у повній мірі сутності демократичного транзиту в Польщі, автором, окрім концепцій демократії, було вивчено різновиди громадянського суспільства. За основу дослідження «громадянського суспільства» як індикатора демократизації було взято теоретичну модель громадянського суспільства дослідниці Н. Розенблюм: «демократичне», «посередницьке» та «виборче» громадянське суспільство [107].

Демократичне «громадянське суспільство» вирізняється насамперед тим, що його суб'єкти наголошують на політичній участі та потенційній опозиційності громадських об'єднань до владних структур (функція противаги). Українська дослідниця А. Колодій, вважає, що головним завданням громадянських об'єднань тут є прищеплення громадянам почуття політичної дієздатності у розгляді політичних питань, а також схильність розглядати їх в ім'я загального добра. Для досягнення цієї мети вони повинні внутрішньо бути ліберально-демократичними «міні-республіками», орієнтованими на публічні арени обговорення і здійснення політики

Посередницьке «громадянське суспільство» розглядається як агент формування таких чеснот, як вихованість, «соціабельність», здатність до солідарного вирішення проблем. Воно націлює громадян на соціальні зв'язки, принципи громадськості, відкритості, товаришкості та відповідальності –

якості, які утримують плюралістичну ліберальну демократію як ціле. У посередницькому громадянському суспільстві «від вторинних асоціацій не очікують формування політичних достоїнств, і соціальне співробітництво зовсім не обов'язково має трансформуватись у політичне представництво» [50].

Під виборчим «громадянським суспільством» автор розуміє наявність громадських ініціатив та високого рівня самоорганізації. Таким чином, виборче «громадянське суспільство» докладє зусиль до підвищення економічної ефективності й загального добробуту. Це поки що нова тенденція в розумінні його функцій, але саме вона, на думку автора, найбільше відповідає умовам сучасності [50].

Діяльність «громадянського суспільства» виступає індикатором демократизації, хоча воно може мати й антидемократичні цілі, застосовувати антидемократичні засоби, продукувати антидемократичні наслідки. У доведенні цієї тези автор звертається до ідеї американського дослідника Дж. Кіна та його праці «Демократія і громадянське суспільство», де було розглянуто прояв мобілізації громадянського суспільства та визначено, що громадянське суспільство може зробити чимало для демократизації [48]. Дж. Кін сформулював сім можливих загроз громадянського суспільства: діяльність громадянського суспільства може не керуватись демократичними цілями (наприклад, закулісною тактикою можуть переслідувати цілі набуття спеціальних привілеїв для задоволення приватних інтересів деяких неурядових асоціацій); громадянське суспільство може зменшувати рівень демократії в глобальному управлінні, якщо його втручання не досить продумане у проекті або в реалізації; демократія може постраждати, якщо агенції глобального управління недостатньо налаштовані на зворотний зв'язок; негативні наслідки для демократії від асиміляції громадських елементів, які можуть втратити свої задекларовані позитивні можливості щодо стимуляції дебатів та вільнодумства; громадянське суспільство може продукувати або навіть збільшувати структурну нерівність і привілеї,

пов'язані з класом, національністю, статтю, релігією; громадянське суспільство може відображати інтереси вузького прошарку еліти; громадська діяльність може потерпати від недемократичних методів внаслідок браку внутрішньої демократії у громадському секторі [48, с. 156].

Для вивчення «громадянського суспільства» як індикатора демократизації, автор досліджує, як змінювалося розуміння «громадянського суспільства» у трьох вимірах: загальноєвропейському, що базується на соціологічній концепції Дж. Александера з урахуванням історичної складової; національному – польському, що бере початок наприкінці 1990-х р. ХХ ст., та вітчизняному, що містить масив інтерпретацій громадянського суспільства сучасними українськими науковцями.

Трактування розуміння «громадянського суспільства» залежить від історичної епохи та розвитку держави. Автор вивчає концепції «громадянського суспільства», спираючись на погляди філософів, соціологів, політологів, істориків. Вперше згадку про прототип «громадянського суспільства» знаходимо у працях Аристотеля. У праці «Політика» Аристотель зазначив: «...щоб з'ясувати, що таке держава, необхідно спочатку визначити, що таке громадянин, бо держава є не що інше, як сукупність громадян – громадянське суспільство» [5, с. 65]. Проте мислитель не ототожнював державу і громадянське суспільство, він вважав, що справжнє громадянство повинно складатись з громадян та існувати там, де верховна влада діє в інтересах загального блага. Такою правильною державою він вважає «політію».

Давньогрецькі мислителі уявляють «громадянське суспільство», як певну сукупність громадян, що живуть в одному полісі. Варто зауважити, що в час Аристотеля не відбулось ще розділення між розумінням держави та громадянського суспільства.

Протилежно іншу думку у своїх працях показує представник епохи Відродження Н. Макіавеллі, який протиставляє поняття держава та

суспільство. Так, держава у нього виступає, як владна структура, що прагне захопити владу над суспільним-народним життям [68].

Наступним етапом щодо розуміння терміну «громадянського суспільства» зустрічаємо у XVII ст. в працях видатних мислителів епохи Просвітництва Т. Гоббса [24], Дж. Локка [66], Ж.-Ж. Руссо [109].

Наприклад, Дж. Локк, вважав, що «громадянське суспільство» – це одна з форм державності, проте з ширшим змістом. Окрім громадянської основи, термін включав у себе ще й соціально-економічну, культурну та духовну складові. На його погляд, «громадянське суспільство» твориться спільністю людей, які намагаються жити впорядковано, знати, що їхні права захищені й гарантовані вищою владою (державою), якій вони делегували свої природні права на управління, від посягань інших громадян у цивілізованому суспільстві [66].

Ще один мислитель – Т. Гоббс – стверджував, що «громадянське суспільство» – це «союз індивідуальностей», у якому його члени набувають високих людських якостей [24, с. 576]. Тобто, це суспільство цивілізованих громадян, де діє створена ними держава, яка спроможна стримати природні пристрасті людини. У даній концепції відбувається протиставлення природі основних законів влади та суспільства.

Ж.-Ж. Руссо називав «громадянським» те суспільство, у якому громадяни користуються своїми правами безпосередньо, а не через представницькі інститути [109, с. 68].

Американське Просвітництво представлено Т. Пейном, який визначав «громадянське суспільство» як сферу приватних інтересів громадян. Він зазначив, що без функціонування такого роду об'єднання уряд не може повноцінно забезпечувати добробут окремих громадян та суспільства в цілому. Проте він звертає увагу, що в часи становлення буржуазних порядків, коли з'являється індивідуалізм, поширюються й антигромадянські тенденції, які були притаманні для XIX ст. – початку XX ст. [97].

У рамках постпозитивістського теоретичного напрямку культурної соціології (cultural sociology) особливої уваги заслуговує соціологічна концепція «громадянського суспільства», представлена професором Каліфорнійського університету, американським соціологом Дж. Александером. Свою концепцію як теоретичну та практичну проблематику «громадянського суспільства» дослідник пов'язує з культурно-символічною сферою суспільної життєдіяльності. Характеристиками останньої є дискурси, соціальні коди, символічні концепти і практики, які притаманні будь-якій культурній системі та суспільству. Така культурно-символічна особливість «громадянського суспільства» для свого розуміння вимагає нових теоретичних підходів та синтезів, що характеризуються теоретиком як «ціннісний аналіз» або «культурний підхід». Водночас, культурно-символічна специфіка «громадянського суспільства» не означає обмеження проявів його дії лише сферою культури. Радше, «громадянське суспільство» як суспільний нормативний ідеал присутній та формує значення «доброго» чи «поганого», «справедливого» чи «несправедливого» в багатьох інших сферах чи підсистемах суспільної життєдіяльності – у міждержавних відносинах, політиці, економіці, ідеології, державі.

Дж. Александер трактує «громадянське суспільство», як арену соціальної солідарності, що визначається в універсалістичних категоріях. Він пише, що: «мова йде про усвідомлення народу як національної спільноти, його почуття та спілкування з іншими людьми» [2, с. 92].

Ним була розроблена періодизація розвитку громадянського суспільства, яка включає три стадії, умовно мають назви «громадянське суспільство I, II та III». Такий поділ підкріплений авторитетністю поглядів науковців та мислителів, які вивчали специфіку походження та розвитку громадянського суспільства [1, с. 31].

Над основними положеннями «Громадянського суспільства I» працювали такі відомі мислителі, як Г. В. Г. Гегель [21], Р. Патнем [96], А. Токвіль [116], А. Фергюсон [119] та багато інших. У даний період

«громадянське суспільство» розглядається не лише як теоретична концепція, а й як соціальний феномен. Часові межі припадають на період від кінця XVII ст. до першої половини XIX ст.

Дослідження громадянського суспільства неможливе без врахування положень німецької філософії та політичної традиції представленої як Г. В. Г. Гегелем [21]. Він визначає «громадянське суспільство» як форму людської спільноти. Гегель вважає, що таке суспільство є результатом взаємодії між сім'єю і державою. Така взаємодія забезпечує функціональність суспільних інститутів та реалізацію громадянських прав. Автор поділяє погляди Гегеля тому, що у них найбільш точно розглядається «громадянське суспільство» як самостійне, ні від кого не залежне об'єднання. Водночас, між державою та громадянським суспільством існує певна межа, що не дає «громадянському суспільству» злитися з державою.

У поглядах Гегеля бачимо розділення сфер впливу громадянського суспільства та держави. Якщо громадянське суспільство представляє систему приватного інтересу, то держава – всезагального інтересу. Гегель надає перевагу державній владі, проте, акцентує увагу на тому, що ці два компоненти повинні доповнювати один одного у суспільних питаннях. Також у працях мислителя зустрічаємо звернення «громадянського суспільства» до публічної сфери, через призму індивідуалізму. Це зумовлює виокремлення з «громадського суспільства» інститутів, необхідних для захисту суспільства в цілому.

Соціокультурний підхід у вивчення громадянського суспільства вніс французький державний діяч, суспільствознавець А. Токвіль. Він вперше показав взаємозв'язок «громадянського суспільства» та демократії. Токвіль зосередив увагу на вивченні впливу мережі громадських асоціацій, які формують необхідне для демократії активне соціальне середовище [116, с. 152].

На думку А. Токвіля, «громадянське суспільство» – це «мистецтво об'єднань», своєрідна позадержавна сфера соціуму. Токвіліанський підхід

застосовується до держав, які трансформуються від стійкої політичної традиції авторитаризму та надмірної централізації до демократизації суспільств. Вищеназвані процеси потребують реформування всіх елементів політичної системи і десоціалізації громадян до нових демократичних цінностей. Саме «громадянське суспільство» виступає таким інструментом соціально-політичних змін, через які, за допомогою громадських об'єднань громадян, будуть реалізовуватися інтереси всього суспільства.

Подальшої еволюції «громадянське суспільство» дістало в неотоквіліанській концепції. Суть якої поставала у вивченні громадянської активності та концепції соціального капіталу американського політолога Р. Патнема, погляди якого є актуальними для сучасного досвіду суспільної модернізації, інституціоналізації громадянського суспільства та державних реформ [96]. Р. Патнем розглядає такі основні ознаки «громадянського суспільства», як: громадянська активність, політична рівність, морально-етичні принципи, роль громадських об'єднань та асоціацій.

Представник американської школи вивчення «громадянського суспільства» А. Фергюсон у своїх поглядах протиставив два суспільства: громадянське з диким і варварським. Цивілізованим суспільство ставало лише тоді, коли повністю позбувалося насильства між людьми. Фергюсон заклав також основу гегелівського та марксистського поглядів у розуміння громадянського суспільства – невідокремленість від держави та її інституцій, необхідність постійного політичного протистояння між основними групами суспільства для підтримки сили громадянського духу і взаємообмежень їх вимог [119, с. 116].

«Громадянське суспільство II» займає часові рамки від середини XIX ст. до другої половини XX ст. У цей період змінюються якісні параметри розуміння «громадянського суспільства». Воно ще зберігає себе як певна самостійна сфера публічного життя, проте у більшості держав знецінюється під впливом зміни політичних режимів. За словами Дж. Кіна, суспільство «дичавіє», що проявляється у застосуванні насильницьких методів розв'язання

конфліктних ситуацій [49, с. 112]. Він виділив сім тенденцій, які пояснюють генезу структури громадянського суспільства: відродження концепції громадянського суспільства у Східній та Центральній Європі і її актуалізація в період посткомуністичних революцій початку 1990-х років; вплив нових супутникових і комп'ютерних технологій та комунікацій; формування під впливом масових пацифістських й екологічних рухів нової глобальної самосвідомості щодо життя у світі, який потенційно саморуйнується; поширення думки про формування нового глобального політичного порядку після розвалу світової комуністичної системи радянського типу; значне посилення впливу неоліберальної економічної парадигми і всесвітнє розростання ринкової капіталістичної економіки; настрої масового розчарування і – перш за все – серед населення країн «третього світу» з приводу обіцяної економічної допомоги постколоніальним країнам; посилення тривоги щодо небезпечного політичного вакууму, який утворився в результаті розпаду імперій та держав і став причиною багатьох громадянських війн у різних куточках планети [200, с. 112].

Для «Громадянського суспільства II» стають популярними соціалістичні концепції суспільного розвитку, серед яких одна з найрадикальніших – марксизм. Варто зауважити, що для першої половини ХХ ст. термін «громадянське суспільство» знецінюється та поглинається державою. На думку автора, це пов'язано з тим, що крім політичної влади, державі була надана й економічна влада, а суспільство – позбавлене природності економічних відносин – повністю злилося з державою і не могло протистояти їй та бути громадянським. Крім того, держава витіснила з політичного життя основні громадянські інститути, перебрала на себе велику кількість функцій, включаючи монополію на суспільну власність (фашизм, сталінізм, комунізм) [77, с. 12].

«Громадянське суспільство III» постає у післявоєнний період. Основні риси описані у працях А. Грамші, якому вдалося об'єднати теорію та практику існування громадянського суспільства. Громадянське суспільство на Заході в

даному контексті отримує новий імпульс, який спричинений структурними, технологічними та культурними змінами, що відповідали розвитку постіндустріального суспільства.

Феномен громадянського суспільства всебічно досліджував італійський політичний діяч А. Грамші. Його основною метою було побудувати новий тип суспільства, яке б стало «регульованим», таким чином позбуваючись поділу на державу та громадян. А. Грамші виокремлює три частини громадянського суспільства: економічну, політичну, громадянську [95, с. 38].

Погляди А. Грамші вказують на зв'язок «громадянського суспільства», що знаходиться між державою та економікою. Аналізуючи вчення дослідника, автор відзначає взаємодію держави та суспільства в контексті економічних процесів, коли громадянська сфера безперервно сприймає імпульси економічної сфери та реагує на них. Цим самим здійснюється відповідний вплив на інститут держави стосовно дій та рішень у межах громадської та соціальної сфер суспільства.

Сучасною теорією «громадянського суспільства» для осмислення стану та перспектив його розвитку автор визначає концепцією публічності Ю. Габермаса [18].

Концепція німецького соціального теоретика Ю. Габермаса поєднує в собі неомарксистську концепцію «громадянського суспільства» та численні її сучасні інтерпретації. На думку автора, розвиток та трансформація терміну «громадянське суспільство» був пов'язаний зі змінами в державі та з формуванням держав-націй. Згідно з вченням Ю. Габермаса, взаємодія держави та «громадянського суспільства» простежується в контексті симбіозу та співіснування особистості та офіційних структур держави, а також системного та життєвого світів. Окрім того, цю взаємодію він розглядає, посиляючись на власну ліберальну теорію, виводячи таке поняття, як «функціональна взаємодія» [18, с. 123].

У контексті дослідження «громадянського суспільства» та його інститутів у Польщі автор використовує ліберальну модель Ю. Габермаса у

публічній сфері, яка зустрічається від існування «Солідарності» до формування нових соціальних ідентичностей. У своїх теоретичних розробках німецький теоретик навряд чи міг уявити виникнення нових форм сфери публічності, що була забезпечена активним розвитком самвидаву та широкою циркуляцією незалежних медіа за відсутності розвиненого ринку, як це було в Польщі на початку 1980-х р.

Вивчаючи генезу «громадянського суспільства», автор зауважує, що на межі 1980-1990 рр. відбувається перелом у розумінні терміну. Оскільки він знову з'являється через необхідність пояснення всіх трансформаційних змін, які прокотились Європою. У цей період часу відбувається публічна критика деспотичної державної влади та радикальне обстоювання «громадянського суспільства» як індикатора демократичного соціального й політичного ладу.

На думку автора, у зв'язку з трансформаційними процесами та демократизацією суспільства з'являється національний вимір «громадянського суспільства» у кожній державі та у Польщі зокрема.

Модель громадянського суспільства, що функціонувала в польській державі та опозиції 1980-х років, можна назвати «етичною». Це пов'язано з ненасильницькими методами боротьби опозиції та влади, взаємодією з католицькою церквою та активністю громадян, що почали створювати ГО, що базувались на принципах лібералізму.

Вивчаючи громадянське суспільство, польська дослідниця В. Парадовська звернула увагу на розбіжності між західним і східним розумінням значення «громадянського суспільства». Так, на думку автора, на Сході ідея громадянського суспільства служила ідеологічній боротьбі з диктатурою держави, а на Заході ця ідея стимулювала теоретичну роботу [231, с. 55].

Польський дослідник Е. Гурський вважає, що у часи діяльності «Солідарності» термін «громадянське суспільство» вживається як дуалістична модель, що базується на протиставленні громадянського суспільства Польщі та комуністичної влади [181, с. 62].

У 1987-1989 роках термін «громадянське суспільство» з'явився в офіційній пресі та у працях багатьох польських авторів. Питання громадянської активності та реконструкції громадянського суспільства обговорювалося під час проведення «Круглого столу» з питань політичних реформ під головуванням Януша Райковського та Броніслава Геремека.

Саме після проведення «круглого столу» змінюється інтерпретація розуміння громадянського суспільства. Якщо раніше це було вузьке поняття, засноване на принципах лібералізму, то на даний час це поняття, що розкриває суть існування невіддільних структур у Польщі.

На думку польського соціолога та одного з найавторитетніших дослідників громадянського суспільства П. Глінського, основними перешкодами у формуванні громадянського суспільства в Польщі є відсутність повного прийняття правильного ринку, інституційних і комуністичних пережитків, а також занадто великі відмінності в доходах населення, гострі соціальні конфлікти [177, с. 7].

Аналізуючи праці П. Глінського, автор звертає увагу, що він досить точно змальовує проблеми польського суспільства, проте не вказує на такі проблеми, як: нестійкість та розшарованість громадянського суспільства, панування індивідуалізму над громадою, а також слабкість національної ідеї.

У процесі вивчення складових «громадянського суспільства» автор виділив чотири основні функції, а саме:

- освітня – розуміється як вплив на громадянську освіту та громадянську думку.
- інтеграційна – розуміється як вплив на партнерські відносини між суб'єктами, що беруть участь у спільній євроінтеграційній політиці.
- мобілізаційна – розуміється як набір методичних та практичних інструментів, що спрямовані на громадян, державні органи для діяльності в процесі побудови польського суспільства.

- програмна – розуміється як прямий вплив на процес побудови операційної програми громадянського суспільства щодо відносин з іншими стратегіями та програмами.

У вітчизняній науці, як і в польській, не існує однозначного ставлення до визначення феномену «громадянського суспільства». З українських науковців найбільш точно визначення «громадянського суспільства» дає доктор філософських наук, професор А. Колодій. Вона вважає, що «громадянське суспільство» – це, з одного боку, об'єктивно існуюча суспільна реальність, підсистема суспільства як цілого, яка розвивається в політичному просторі й часі, має свої стадії та географічно-територіальні різновиди. З іншого боку, це – теоретична абстракція, за допомогою якої намагаються розпізнати цю реальність і глибше осмислити суспільну систему під певним, специфічним для теорії громадянського суспільства кутом зору. Така теоретична абстракція є ідеальним типом «громадянського суспільства», який також не є сталим [53].

Вона розглядає «громадянське суспільство» у широкому тлумаченні та ототожнює його з усією сферою позадержавного суспільного життя (наприклад, будь-яка приватизація, створення недержавних підприємств подається як розбудова громадянського суспільства), або на підхід, який трактує громадянське суспільство просто як сукупність незалежних від держави громадсько-політичних організацій, які А. Колодій вважає «третім сектором». У свою чергу, до так званого «третього сектора» вона відносить неприбуткові та недержавні організацій, що в принципі, одне і теж [51, с. 10].

Ще однією важливою для нашого дослідження є точка зору доктора філософії та спеціаліста з вивчення громадянського суспільства – А. Карася. «Громадянське суспільство» – це шлях до здійснення волі людини, який вимощується формами громадянської, публічної і приватної солідарності та взаємодоповнюваності груп і спільнот. Солідарність складається як спільна участь і розуміння в тому, що для людей певної спільноти означає їхня безпека і воля» [46, с. 482]. Науковець стверджує, що громадянське суспільство не

може бути обмеженим таким суб'єктами: неурядовими організаціями, мережею відносин між організаціями поза державним контролем, економічною чи ринковою сферою, соціальними структурами, що складаються в процесі самоврядування.

Громадянське суспільство – це соціологічне окреслення суспільної реальності, що бере початок від античності, формується на початку XVIII ст. та впливає на суспільні відносини у XX-XXI ст. та на процеси демократизації.

Автор, вивчаючи моделі транзиту демократії, концепції демократії з урахуванням громадянського суспільства у контексті євроінтеграційних процесів, звертає увагу на «інтеграцію». Поняття «інтеграція» є складним та достатньо диференційованим терміном, що має широке трактування: як емпіричне, так і формальне. Термін впливає безпосередньо з оригіналу (з лат. *integro* – об'єднання в єдине ціле) – це процес і результат взаємозв'язку, взаємодії, зближення та об'єднання в єдине ціле будь-яких частин, елементів країн, їхніх економік, соціальних і політичних структур, культур, соціальних і політичних груп, етносів, партій, рухів, організацій [99, с. 114].

Інше визначення інтеграції дає словник англійської мови Мерріама-Вебстера: «Інтеграція – це дія або процес, при якому різні групи (або раси) об'єднуються на рівній основі в єдине суспільство або організацію». Відповідно, «інтегрувати» означає «формувати або поєднувати в єдине ціле». У якості синоніма словник називає слово «об'єднувати», тобто, «збиратися разом, щоб сформувати єдине ціле» [217].

Під час дослідження автор вивчає інтеграцію як відносини між державами та недержавними суб'єктами, що з'являються на світовій політичній арені, між якими прослідковуються елемент приєднання, об'єднання, збільшення. Таким чином, під впливом активізації громадянського суспільства та встановленням зв'язків із міжнародними організаціями виникає «громадська інтеграція» в межах Європейського Союзу. Громадська інтеграція пов'язана зі змінами в польському суспільстві, що проводились

поступово – починаючи з економічних складових та завершуючи соціальними, політичними та становленням громадянського суспільства.

Під громадською інтеграцією автор розуміє входження польського громадського сектора до загальноєвропейського, через встановлення контактів із міжнародними громадськими організаціями. Це може призвести, на думку доктора політичних наук М. А. Польового, до поступового розвитку глобального громадянського суспільства, а збереження тренду подальшої демократизації світової політичної культури сприятиме розгортанню нових міжнародних організацій [98, с. 128].

Процеси демократичного транзиту та євроінтеграції в Польщі є складними та взаємозалежними як в інституційно-процесуальному вимірі, так і в громадянському суспільстві. Проте, незважаючи на усі успіхи демократизації та відносно швидкого євроінтеграційного шляху, у Польщі спостерігається певне суспільне розчарування названими процесами, їх результатами. Українська дослідниця М. Лендзел так характеризує настрої громадян відносно демократизації: «...у постсоціалістичний період збільшення відсотка прихильників демократії було зафіксовано лише у Республіці Польща та Словацькій Республіці, а зменшення – у п'яти країнах: Росії, Угорщині, Литві, Болгарії, Україні. Взагалі у країнах Східної Європи ставлення до демократії як політичного режиму було більш негативним, ніж у центральноевропейських суспільствах» [64, с. 533].

Політична трансформація, демократизація суспільства та формування громадянського суспільства Польщі є складними та взаємопов'язаними процесами. Для їх дослідження автором використовує теорію політичних мереж, яка була запропонована Дж. Петерсоном [233]. Під цією теорією автор розуміє шир. мережу різноманітних інститутів громадянського суспільства, які виникають як реакція суспільства на демократичний транзит, що розпочався у Польщі у 1980-х рр. Теоретичне підґрунтя розуміння політичних мереж дають праці західних дослідників Т. Берцель, Р. Келлі [112]. За допомогою мережевої теорії автором було досліджено взаємодію інститутів

громадянського суспільства та їх вплив на становлення демократії та обрання євроінтеграційного курсу. З приводу особливої ролі громадських організацій М. Олсон зазначає, що «тільки там, де йдеться про суспільні інтереси або колективні блага, дійсно необхідні дії організацій або груп осіб» [93, с. 14].

Таким чином, мережева теорія дає змогу вивчити відносини між громадянським суспільством та його інститутами з політичним середовищем Польщі. За основу було взято корпоративістську мережу, теоретиками якої є Д. Марш, Р. Родс [215], Ф. Шміттер [131]. Професор політології Стенфордського університету Ф. Шміттер так характеризує сутність корпоративістської мережі: «Корпоративізм можна визначити як систему представництва інтересів, у якій основні складові організовані в обмежену кількість окремих, обов'язкових, ієрархічно впорядкованих і функціонально диференційованих категорій, визнаних і зареєстрованих державою і наділених представницькою монополією всередині цієї категорії в обмін на здійснення контролю за відбором лідерів» [131, с. 57]. Представники корпоративістської моделі акцентують увагу, що наявність зовнішнього центру прийняття рішень зумовлює формування поглядів громадянського суспільства, що сприяє демократизації знизу.

У межах дослідження автор використовував неінституціональний підхід. Ідеологом цього підходу є американський соціальний філософ Дуглас Норт, який визначає «правила гри у суспільстві», які й називає «інституціями». [79]. Інституції він ділить на формальні та неформальні, і саме неформальні інституції впливають на суспільну дійсність. Функціонування польського суспільства під час транзиту демократії найкраще пояснює саме неінституціональний підхід, за допомогою якого автор пояснює утвердження демократії та громадянського суспільства.

Українська дослідниця А. Колодій зазначає, що неформальні інституції стають особливо вагомими в умовах інституційного вакууму, а також нелегітимності або ж слабкості формальних інституцій [52].

У контексті вивчення впливу громадянського суспільства Польщі та його інститутів на процеси демократизації доцільно розглядати такі форми неінституціоналізму, як історичний, структурний та соціальний.

Спираючись на представників американської школи Т. Скочпол [256], С. Стеінмо [262], автор використовує у дослідженні історичний неінституціоналізм. За допомогою даного підходу були вивчено зв'язки між інститутами та суспільними трансформаціями. Громадянське суспільство підкреслює важливість інституційного розвитку держави та наголошує на непередбачуваності наслідків. Структурний неінституціоналізм представлений визначенням ролі громадянських інститутів у політичній науці. Такими є ГО сучасної Польщі, що виступають як дієва інституція демократичного транзиту та носій відображення суспільної дійсності. Автор вказує на те, що Польща має необхідні умови для існування громадських організацій. Такими умовами визначено існування публічного простору, який дозволяє вільно самоорганізувати об'єднання та рухи, що виникають; канали соціального спілкування, які не контролюються державою; вільні ринки, де обмінюються товари та послуги з охороною приватної власності.

Представниками цього підходу є американські політологи К. Уївер і Б. Рокман [300]. Згідно з їх поглядами, вплив інституцій найкраще розглядати в певній структурі, де вони впливатимуть на поведінку акторів. Так, у громадянському суспільстві окремо взятий індивід може мати успіх або поразку у виробленні стратегії політики та впливати на прийняття суспільних рішень.

На проблему визначення соціального неінституціоналізму у вивченні громадянського суспільства звертає увагу українська дослідниця у сфері публічної політики О. Чальцева. Вона стверджує, що взаємозв'язок держави й громадянського суспільства – це сфера соціального неінституціоналізму, який за допомогою інституціональної методології і термінології розкриває «наявність стабільних моделей взаємодії, що існують між групами приватного сектора, а також між цими групами й державним сектором. Застосування

потужних аналітичних засобів для опису цих зв'язків також примножує значення такого варіанту інституціонального аналізу. Соціальний неоінституціоналізм звертає увагу на те, як відбувається зміна інститутів, особливо шляхом «запозичення» зразків з уже існуючих інститутів (на глобальному й державному рівнях) [126, с. 58].

Таким чином, полідисциплінарність дослідження забезпечує комплексне вивчення взаємодії громадянського суспільства та влади в Польщі в умовах системної трансформації та транзиту демократії. Демократизацію в Польщі автор розглядає як специфічну модель транзиту, що обумовлена періодом 1989-2004 рр. Нижня межа – 1989 р. – визначена початком демократичних перетворень у Польщі та проголошенням європейського зовнішньополітичного курсу. Верхня межа – 2004 р. – обумовлена входженням Польщі до Європейського Союзу та завершенням демократичного транзиту. У зазначений період часу відбулась консолідація польського суспільства одночасно під впливом демократичного транзиту та європейської інтеграції. Польща зуміла змінити статус з держави-апліканта до повноправного члена Європейського Союзу за допомогою громадянського суспільства, що виступало індикатором демократизації, а його інститути стали провідниками європейських цінностей та ідей. Прийняття Польщі до ЄС знаменувало визнання європейською спільнотою завершеності демократичних перетворень у країні і тому може вважатися кінцевою датою демократичного транзиту польської політичної системи. Водночас слід констатувати, що період після 2004 р. характеризувався подальшим розвитком як демократичних інститутів Польщі, так і паттернів їх взаємодії, але уже в межах європейської спільноти.

1.2. Стан наукової вивченості предмету дослідження

У науковій літературі є достатньо досліджень з урахуванням особливостей демократичного транзиту у Польщі, індикаторами якого

виступає громадянське суспільство з його інститутами. У контексті дослідження євроінтеграційного шляху автор вивчає ГО з точки зору міждисциплінарного підходу. На думку автора, при дослідженні стану наукової вивченості теми доцільно розділити наукові розвідки вітчизняних та зарубіжних вчених, які вивчали моделі демократичного транзиту у Польщі та теорію демократії, науковців з вивчення європейської інтеграції та дослідників інститутів громадянського суспільства.

Теоретичні основи демократичного транзиту у науковий обіг вжив Д. Раствоу «TraCSOs to Democracy – Toward a Dynamic Model» [104]. Теорію демократії та її моделі були висвітлені завдяки працям американських політологів А. Лейпхарта «Демократія в багатоскладних суспільствах: порівняльне дослідження» [62], С. Хантінгтона «Третя хвиля. Демократизація кінця ХХ ст.» [123], Л. Даймонда «Чи пройшла третя хвиля демократизації?» [29], Ф. Фукуяма «Всесвітня ліберальна революція» [120], Д. Гелда «Моделі демократії» [21], Р. Даля «Про демократію» [30].

У ході дослідження було використано праці британських дослідників теорії демократії, а саме: Дж. Кін «Демократія та громадянське суспільство» [48], Р. Дарендорф «У пошуках нового устрою» [31], К. Пейтмен «Участь і теорія демократії» [232]. Німецька наукова школа у дисертаційній роботі представлена Ю. Габермасом «Три нормативні моделі демократії» [19], Й. Шумпетером «Капіталізм, соціалізм та демократія» [132], К. Мангеймом «Нариси соціології знання» [70], Г. Лембрухом «Сегментований плюралізм та політичні стратегії в континентальній Європі: внутрішні та зовнішні умови "відповідної демократії"» [210].

Трансформацію політичної системи Польської Республіки в умовах демократичного транзиту досліджували польські науковці А. Пшеворський «Переходи до демократії: лібералізм і демократія» [103], А. Антошевський «Перспективи розвитку демократії у Центрально-Східній Європі» [138], Є. В'ятр «Східна Європа: для демократії» [17], Є. Мачкув «Перетворення

комуністичного тоталітаризму і посткомуністичної системної трансформації: проблеми концепції, періодизація» [71].

Серед українських науковців у контексті демократичного транзиту в посткомуністичній Європі працювали О. Романюк («Кінець транзитології чи криза її первинної парадигми» [108]), Г. Зеленько («Україна – Польща: політико-владні структури в умовах модернізації» [43]), С. Грабовський («І знову про конституційну реформу» [25]), О. Кукуруз «Політична опозиція в Україні та Польщі» [60]), С. Лячинський («Вибори та формування коаліції в Україні і Польщі. Порівняльний аналіз» [67]), М. Лендзел («Місцева демократія у країнах Центральної та Східної Європи» [64]), С. Наумкіна («Третя хвиля» демократизації: підсумки і перспективи. Аналіз зарубіжних концепцій» [75]), І. Сало («Політичні системи країн Вишеградської групи: досвід трансформації» [111]), О. Долженков («Посткомуністичні трансформації в країнах Центрально-Східної Європи та СНД: порівняльний аналіз» [36]), А. Колодій «Транзитологічна парадигма суспільних змін в світі» [54]).

Трансформаційні процеси Польщі призвели до зміни вектора зовнішньої політики та проголошення євроінтеграційного курсу. Для вивчення цього напрямку зовнішньої політики Польщі автором було використано великий масив джерел та літератури. Переважна більшість наукових розвідок з питань євроінтеграційної розроблена польськими науковцями, серед них у першу чергу можна виділити дослідників усього комплексу взаємин інтеграційного шляху Польщі. Це праці: А. Доліви-Клепацького «Стан правових актів в Європейському Союзі» [159], З. Доліви-Клепацької «Європейська інтеграція. Участь Польщі в ЄС та конституцію для Європи» [158], Р. Сухоцької «Європейська інтеграція в польській перспективі» [21], К. Ластавського «Від ідеї до європейської інтеграції», «Історія європейської інтеграції» [208, 209], Ю. Данілевського, М. Клоц «Між Сходом і Заходом: економічне місце Польщі в Європі сьогодні та завтра» [156], В. Бартошевського «290 днів міністра

закордонних справ» [142], К. Скубішевського «Зовнішня політика та відновлення незалежності» [258].

Наступний блок праць становлять польські дослідження процесів європеїзації: «Європеїзація зовнішньої політики Польщі» Ю. Камінської [199], «Переговори про членство Польщі в Європейському Союзі. Вибрані проблеми» Дж. Барча, А. Мічонської [141], «Європейський Союз. Новий тип міжнародного співтовариства» Е. Халіджака, С. Парзіміеса [189], «Переговори в процесі розширення Європейського Союзу на Схід: умови, актори, перебіг» Б. Курила [153], «Перше польське головування в Європейському Союзі. Умови – процес прийняття рішень – досягнення та невдачі» Ю. Вука [303].

Український науковий доробок, який вивчає євроінтеграційний шлях Польщі, є незначним. Варто виділити праці, що зосереджені на трансформаційних особливостях Польщі 80-х років ХХ ст. Це, насамперед, загальні роботи: «Історія Польщі від найдавніших часів до наших днів» Л. Зашкільняка [41], «Історія країн ЦСЄ кінця ХХ-початку ХХІ ст.» М. Кріля [57], «Політична та соціально-економічна трансформація в Польщі у 90-х роках» В. Дем'янця [33]. Особливості євроінтеграційного шляху Польщі з початку ХХІ ст. вивчали українські дослідники: М. Басараб («Досвід європейської інтеграції Польщі: перспективи для України» [7]), Н. Чорна («Інтеграція Польщі до НАТО та ЄС: особливості, основні етапи і наслідки (кін. 80-х рр. ХХ ст. - 2005 р.)» [128]), С. Бочаров («Шлях Польщі до Європейського Союзу» [11]), В. Копійка («Європейський Союз: історія і засади функціонування» [55]), Ю. Гаряча («Механізм адаптації законодавства Польщі до *acquis communautaire* в рамках угоди про асоціацію між Польщею та ЄС: досвід для України» [20]), В. Ложечкін («Європейська інтеграція Республіки Польща 1989-2004 рр.» [65]), В. Бусленко («Моделі взаємодії між урядом та парламентською опозицією в країнах Європейського Союзу (на прикладі країн Вишеградської групи)» [13]).

У ході дослідження зміни зовнішньополітичного становища Польщі автором було враховувати праці світових класиків геополітики, а саме: «Україна і

Польща в контексті європейської інтеграції» З. Бжезинського [9], «Великий розрив» Ф. Фукуями [121], «Зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона [124], «Аналіз світових систем і ситуація у сучасному світі» І. Валерстайна [15].

Дослідженням громадянського суспільства займалися провідні політологи, філософи, історики та соціологи. У дослідженні автор користується науковими доробками американських дослідників Н. Розенблум («Громадянські суспільства: лібералізм і моральні впливи плюралізму» [107]), Дж. Кіна («Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення» [49]), Дж. Александера («Парадокси громадянського суспільства» [1], «Соціальна наука як прочитання і як перформанс: культурсоціологічне розуміння епістемології» [2]).

Вивчаючи генезу громадянського суспільства, автор посилається на праці Аристотеля («Політія» [5]), Н. Макіавеллі («Вибрані праці» [68]). У дослідженні розглянуто громадянське суспільство з точки зору мислителів таких діб: Просвітництва – Т. Гоббса («Про свободу і необхідність» [24]), Дж. Локка («Два трактати про врядування» [66]), Ж.-Ж. Руссо («Про суспільний договір, або Принцип політичного права» [109]); Нового часу – Г. В. Г. Гегеля («Громадянське суспільство» [21]), А. Токвіля («Про демократію в Америці» [116]), Р. Патнема («Творення демократії. Традиції громадської активності в сучасній Італії» [96]), А. Фергюсона («Досвід історії громадянського суспільства» [119]).

В українській політологічній науці дослідженням теорії громадянського суспільства та його інститутів займалися такі науковці: О. Крюков («Громадянське суспільство як чинник побудови демократичної політичної системи» [58]), А. Колодій («Історична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу)» [50]), А. Карась («Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях» [46]), А. Ткачук («Законодавство для третього о сектору: необхідність та перспектива змін» [115]), А. Кудряченко («Політична система

і громадянське суспільство: Європейські і українські реалії» [59]), В. Степаненко («Громадянське суспільство: дискурси і практики» [113]).

В українській науці, як і в польській, не існує єдності у визначенні феномена громадянського суспільства. Досить часто науковці ототожнюють громадянське суспільство з неурядовими чи некомерційними організаціями, а інколи називають його недержавним об'єднанням. Поняття «третій сектор» увійшло в українську терміносистему значно пізніше. Його можна визначити як поле діяльності громадян та організацій (або фізичних та юридичних осіб), та їх взаємодії.

Доктор наук з державного управління, професор О. Крюков до «третього сектору» відносить організації, які не вступають у відносини підпорядкованості стосовно держави, інших організацій чи людей. Організації «третього сектору» є суверенними і зберігають цей суверенітет навіть у випадку фінансування зі сторони держави, оскільки залишаються самостійними в прийнятті переважної більшості рішень, окрім, звичайно, рішення про використання наданих коштів, якщо вони є цільовими [58, с. 57].

Ще однією важливою для нашого дослідження є точка зору доктора філософії та спеціаліста з вивчення громадянського суспільства – А. Карася. «Громадянське суспільство – це шлях до здійснення волі людини, який вимощується формами громадянської, публічної і приватної солідарності та взаємодоповнюваності груп і спільнот. Солідарність складається як спільна участь і розуміння в тому, що для людей певної спільноти означає їхня безпека і воля» [46, с. 482]. Науковець стверджує, що громадянське суспільство не може бути обмежене ні неурядовими організаціями, ні мережею відносин між організаціями поза державним контролем, ні економічною чи ринковою сферою, ні соціальними структурами, що складаються в процесі самоврядування.

Поряд із термінами «третій сектор» та «ГО» ми зустрічаємо – «організації громадянського суспільства», «громадянське об'єднання». У широкому розумінні даних визначень це лише альтернативні назви об'єднань

певних груп громадян. Проте, на думку українського дослідника А. Ткачука, організаціями громадянського суспільства часто називають лише певну частину організацій «третього сектору», а саме – громадські асоціації та некомерційні (благодійні) фонди, приватнокорисні чи суспільнокорисні організації, установи (нечленські) та товариства (членські). За винятком «організацій «громадянського суспільства», термін «громадські об'єднання» визначає організації, які діють у просторі та пов'язують між собою економіку та політику – не за допомогою неґації, котра заперечує притаманність цим організаціям певних рис, наприклад, прибутковості, чи в протиставленні їх якомусь іншому типові організацій, а за допомогою позитивного визначення» [115, с. 23].

Український науковець А. І. Кудряченко вважає «третій сектор» функціональним аспектом громадянського суспільства. Автор виділяє дві форми громадських об'єднань за метою створення та діяльності. Перша – низка об'єднань, які створюються громадянами для забезпечення взаємної підтримки (а відтак – для реалізації власних інтересів); друга – недержавні структури, метою організації яких є надання підтримки іншим членам суспільства шляхом забезпечення доступу до необхідних товарів та послуг. Друга група є своєрідним посередником між населенням та навколишнім середовищем, задовольняючи різноманітні потреби людини у соціальній сфері. Недержавні структури піклуються також про надання допомоги соціально вразливим групам населення, контроль за станом навколишнього середовища, отримання знань та інформації [59, с. 44].

Провідний соціолог В. Степаненко розуміє громадянське суспільство як автономну та незалежну від держави сферу, якій притаманні добровільна самоорганізація населення. Громадянське суспільство він розглядає у площині діяльності недержавних та неурядових організацій. Згідно з поглядами даного автора, неурядові організації – це асоціації, клуби, союзи, які створені добровільно самими громадянами для захисту своїх прав чи реалізації своїх інтересів. Саме неурядові організації автор вважає основним структурно-

організаційним інститутом громадянського суспільства. Практично – це і є тією активною частиною, що прийнято називати «третім сектором» [113, с. 18].

Питаннями теоретичних концепцій громадянського суспільства в Україні також займалися: М. Рябчук («Дилеми українського Фауста: громадянське суспільство і «розбудова держави» [110]), В. Бех («ГО у дискурсі демократизації суспільства» [8]), Г. Зеленько («Навздогінна модернізація: досвід Польщі та України» [42]), О. Резнік («Громадянські практики в перехідному суспільстві: чинники, суб'єкти, способи реалізації» [105]), Д. Костюк («Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії» [56]), М. Михальченко («Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи» [72]), Г. Щедрова («Самоорганізація громадянського суспільства: теоретичні засади і практичні реалії» [133]), М. Лендшел («Громадянське та локальне: сучасні інтерпретації функціонування громадянського суспільства на місцевому рівні» [63]), І. Пасько («Громадянське суспільство і національна ідея» [94]), Ю. Загородній («Дослідження громадянського суспільства: модель нормативних досягнень» [40]). Головною тезою згаданих вчених є доведення того, що «громадянське суспільство», не є завершеним проектом суспільної реальності, яка змінюється під впливом глобалізаційних процесів.

Вивченням польського «третього сектору» займалися не лише науковці, а й провідні спеціалісти громадянського суспільства Польщі, що є учасниками та керівниками громадських організацій. У такому руслі працювали М. Гумковська та Й. Хербст [188], Е. Гурський [181], П. Франчак [171], Є. Богач-Войтановська [145]. Їхні погляди спрямовані на вивчення внутрішньої структури інститутів громадянського суспільства через призму співпраці з урядом та сектором бізнесу. Проте дані роботи часто мають характер: рекомендаційний (базуються на звітах діяльності організацій); описовий (розписано результати опитувань, анкетувань, вимірів громадянської думки, що проводить громадська організація KLON/JAWOR).

Частина дослідників вивчали громадські організації як інститути громадянського суспільства. До них належать праці: Ю. Вигнанські [305], П. Глінський («Стилі діяльності неурядових організацій у Польщі. Групи інтересів чи суспільної користі» [177]), М. Римша («Державна політика по відношенню до громадського сектору у Польщі 1989-2006 рр.» [248], «Стандартизація співпраці управління з неурядовими організаціями як елементами державної політики» [249]), Р. Скїба («Правові чинники діяльності організацій неурядових» [255]), М. Тираковський («Роль неурядових організацій у вирішенні соціальних проблем» [280]), Т. Шіманек («Суспільний діалог 2007 р. Оцінка вибраних інституцій, що дають громадянам змогу впливати на прийняття суспільних рішень» [252]). На думку даних авторів, представники організацій громадянського суспільства стають групами інтересів, які здатні екстраполювати всі три сектори для зміцнення суспільно-політичного ладу. Даної позиції дотримувалися і Х. Сасіновський («Громадянське суспільство та його роль у побудові демократії» [251]) та М. Залушка («Правові та організаційні основи для неурядових організацій» [308]): вони чітко обумовлювали межі діяльності «третього сектору» Польщі та показували негативні тенденції, що були спричинені неструктурованістю правової системи. М. Залушка вважала, що організації громадянського суспільства будуть спроможними впливати на суспільство тільки в тому випадку, коли держава стане правовою.

Варто зауважити, що питання діяльності громадських організацій у контексті європейської інтеграції Польщі є недостатньо вивченим у політичній науці України, оскільки основний масив наукових праць стосується історичної науки. Джерельну базу дослідження варто поділити на джерела з дослідження процесів європейської інтеграції Польщі та на джерела, у яких відображено діяльність громадських організацій.

Джерельну основу дослідження Європейської інтеграції Польщі становлять міжнародно-правові акти, двосторонні договори між Польщею та ЄС, Польщею та іншими країнами, Договір про Європейський Союз (Договір про Асоціацію),

Договір про заснування Європейської Спільноти, *acquis communautaire*, постанови польського уряду «Додаткові вимоги щодо вирішення державних проектів нормативно-правових актів з огляду на відповідність законодавству Європейського Союзу», Конституція Польщі, звіти Європейської комісії, звіти про результати переговорів, «Рішення Комісії щодо заявок на вступ у Європейський Союз Чеської Республіки, Естонської Республіки, Республіки Кіпр, Латвійської Республіки, Литовської республіки, Республіки Угорщина, Республіки Мальта, Республіки Польща, Республіки Словенія, Словацької Республіки», Європейські угоди.

Надзвичайно важливе значення мають рішення Копенгагенського (1993 р.) [238], Ессенського (1994 р.) [246], Канського (червень 1995 р.) [191], Мадридського (грудень 1995р.) [148], Люксембурзького (грудень 1995 р.) [150], Гельсінського (грудень 1999 р.) [239], Копенгагенського (грудень 2002 р.) [149] самітів Європейської Ради, оскільки за їх допомогою автор відстежив еволюцію політики Європейського Союзу відносно інтеграції Польщі до ЄС.

Інформація про підготовку до найбільшого розширення ЄС міститься в «Огляді Європейської Комісії процесу розширення та стратегії вступу»[174]. Зокрема, достовірна інформацію щодо ходу переговорного процесу між ЄС та країнами-кандидатами, дані про розміри фінансової допомоги та програми сприяння розвитку держав, що прагнули стати членами Євросоюзу.

Угода «Про асоціацію» дала нам цінну інформацію щодо механізмів набуття повноправного членства окремої країни у ЄС. До Угоди про вступ до ЄС додавався спеціальний Акт, де визначалися умови членства, кількість представників, яких мали делегувати нові країни-члени для роботи в інституціях Євросоюзу, розміри відрахувань до загальноєвропейського бюджету [278].

Свого роду кульмінацією усього процесу європейської інтеграції Польщі стала Угода між країнами-членами ЄС та Чехією, Естонією, Кіпром,

Латвією, Литвою, Угорщиною, Мальтою, Польщею, Словенією, Словаччиною про вступ останніх до Європейського Союзу [133].

Ще один блок джерел становлять статистичні, до яких входить «Щорічник Євростату (2004). Статистичний путівник Європою (1992-2002)», де подаються статистичні дані по країнах Європи, у тому числі – і по державах, які інтегруються, зокрема й щодо Польщі [170]. Під час дослідження громадської думки у Польщі щодо європейської інтеграції ми використовували показники, отримані з публікацій «Євробарометра», що є офіційним періодичним виданням Євростату [163, 164].

Також у роботі використані статистичні дані Світового банку, Європейського банку реконструкції та розвитку для порівняння рівнів економічного розвитку Польщі з іншими країнами-претендентами, та окремо – із Вишеградською групою [304].

Джерельна база нашого дослідження складається з офіційних документів, актів, угод Європейського Союзу з Польщею, та статистичних центрів вивчення економічного, політичного, громадського потенціалу Польщі відносно інших країн.

Основу для дослідження діяльності громадських організацій Польщі в контексті європейської інтеграції становлять закони, офіційні постанови уряду, розпорядження ради міністрів, рапорти організацій «третього сектору», звіти організацій, програмні документи та результати соціологічних опитувань. Автор у ході дослідження використовує річні звіти громадських організацій Польщі. Найбільш актуальними та інформативними для дослідження є звіти про діяльність таких організацій, як: фонд Стефана Баторія, асоціація KLON/JAWOR, фонд імені Р. Шумана.

Висновки до розділу 1

Вивчивши теоретико-методологічні засади дослідження діяльності громадських організацій у процесі демократичного транзиту, автор дійшов наступних висновків. По-перше, демократизація, яка розпочалась із

розпадом «Солідарності», стала специфічною моделлю транзиту демократії в Польщі. Індикатором ефективності процесів демократизації автор визначає розвиток громадянського суспільства, яке відображає, якою мірою політична система реагує на зміни. Агентами змін та європейських ідей було визначено ГО, що у свою чергу виступали інституціями транзиту. ГО є носіями принципів європеїзації, проте без взаємодії з політичною владою організації не можуть приймати офіційні рішення. Транзит демократії, що відбувся в Польщі впродовж 1989-2004 рр. став результатом діяльності громадських організацій. Вступ Польщі до Європейського Союзу спричинив новий етап діяльності громадських організацій та продовжив демократичну трансформацію, але вже в межах ЄС. По-друге, стан наукової вивченості предмету дослідження визначено науковими школами вітчизняних та зарубіжних вчених, які вивчали моделі демократичного транзиту у Польщі. Окремо представлені науковці з вивчення європейської інтеграції та дослідники інститутів громадянського суспільства. Розглянуто джерельну базу дослідження, яка складається з блоку джерел для вивчення Європейського Союзу та процесів інтеграції. Іншим комплексом визначено та вивчено джерела, що мають на меті регламентацію діяльності та звітності громадських організацій.

РОЗДІЛ 2

СПЕЦИФІКА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ШЛЯХУ ПОЛЬЩІ

2.1. Стартові умови євроінтеграційних процесів у Польщі

Звертаючись до вивчення стартових умов євроінтеграційних процесів автор акцентує увагу на тому, що ідея «об'єднаної Європи» не є для Польщі новою. Історичні постаті Польщі неодноразово пропонували створити певне федеративне об'єднання. Одним з перших «євроінтеграторів» був король Польщі – Станіслав Лещинський (XVIII ст.). Він запропонував створити союз країн: Польщі, Англії, Швейцарії та Нідерландів. Головна мета проекту полягала у запобіганні війнам та зміцненні потенціалу безпеки. Згодом ідею трьох регіональних федерацій: слов'янської, німецької та італійської – запропонував польський князь Адам Чарторийський (XVIII-XIX ст.) [214, с. 9].

У Польщі існувала тривала історія державотворення, яка себе проявила в 1918 р., коли Польща за вмілого керівництва Ю. Пілсудського зуміла стати незалежною державою після Першої Світової війни.

Геополітичне розташування Польщі у післявоєнній Європі розглядається автором як причина складних процесів та політичних протистоянь між Заходом і Сходом, НАТО та ОВД, демократією та соціалізмом. У результаті Польща опинилась у блоці країн соціалістичного табору – Організації Варшавського договору, що була створена у 1955 р. Ця організація передбачала захист країн Європи, але фактично офіційно закріпила біполярність світу, що на довгі роки викинуло її з формування спільної європейської політики демократичних держав.

Розпад держав соціалістичного табору, падіння Берлінської стіни дали Польщі можливість «повернення до Європи». Так, з 1989 р. Польща почала вести переговори з Європейською Спільнотою та на урядовому рівні

проголосила курс на європейську інтеграцію, що тривала 10 років: від 1994 р. до 2004 р.

На початку 1990-х років ХХ-го століття архітектори зовнішньої політики Республіки Польща взяли курс на зближення з Європейським Економічним Співтовариством. Основними постулатами змін виступали вимоги покращення економічного розвитку, рівня життя та місця Польщі на світовій арені. Європейська політика після 1989 р. стала пріоритетом зовнішньої політики Польщі. Цей напрямок не зосереджувався виключно на ЄЕС: основною метою польського політикуму було якомога швидше встановити зв'язки з західноєвропейськими організаціями та остаточно відмовитися від комуністичного минулого.

Курс на європейську інтеграцію Польщі зумовлювався, окрім історичних, внутрішньополітичними передумовами до яких автор відносить: політичні, економічні та соціальні.

Європейський Союз – одне з найбільших політичних об'єднань країн у сучасному світі. Консолідація держав Європи була спричинена ідеєю політичного зближення, що мало б запобігти виникненню нових конфліктів на континенті. Кінець ХХ століття яскраво продемонстрував укріплення позицій держав Європи.

Політичні передумови входження Польщі до Європейського Союзу мають свої витoki в часах діяльності незалежної профспілкової організації «Солідарність». Автор звертається до поглядів провідних особистостей того часу. Так, американський політолог, соціолог і державний діяч Збігнев Бжезінський підкреслював, що діяльність «Солідарності» – це виняткове явище в історії ХХ ст., що поклало початок занепадові комунізму, внутрішній кризі в СРСР та краху комуністичного ладу в Польщі. Його думку поділяє британський історик Норман Девіс, який пов'язує появу «Солідарності» з часом, коли Польща грала основну роль у комуністичному світі [129].

«Солідарність» – незалежна самоврядна професійна спілка (НСПС) – була не лише профоб'єднанням, а й великим суспільним рухом, антикомуністичним

повстанням і революцією. Рух сформувався у 1980 р. Польський дослідник Ю. Гардавський, аналізуючи події того часу, називає угоду 1980 р. класичним договором слабкої влади, якою насправді виступала «партійна влада» з сильним громадським рухом. На той час профспілка діяла в 17 тис. організацій і об'єднувала 1,3 млн членів [173, с. 118-119].

Її діяльності властивим був пацифізм, який проявлявся у відмові від застосування силових рішень. Діяла організація в масштабі всієї країни і народу, спираючись на принципи громадянської солідарності, а також на моральні, християнські цінності та церкву.

Діяльність «Солідарності» започаткувала ослаблення авторитарної влади та зміну політичної кон'юнктури польського суспільства. За що вона була оголошена поза законом. Лише у 1989 р. було офіційно відновлено діяльність профспілкової організації. Розуміючи незворотність політичних змін, Польська Об'єднана Робітнича Партія (ПОРП) пішла на встановлення діалогу з «Солідарністю» у формі проведення «круглого столу». Він був запланований з 6 лютого до 4 квітня 1989 р. Зі сторони уряду перемовини очолював генерал Ч. Кіщак, від опозиції – лідер «Солідарності» Л. Валенса [82, с. 32].

Робота круглого столу тривала близько двох місяців. Принцип відбору його учасників пізніше ліг в основу реалізованої Польщею моделі консоціативної демократії, коли екстремістські групи принципово не залучалися до переговорного процесу. Принцип консенсусу, покладений в основу реалізації досягнених домовленостей круглого столу, створив своєрідне інституційне середовище, змусивши йти на домовленості.

Переговори представників круглого столу умовно можна поділити на три рівні. Перший рівень представлений участю у пленарних засіданнях, які за своєю суттю і визначали розвиток подальших подій. Наступний – пов'язаний із секційними засіданнями, де розроблялись плани запровадження реформ у політичній, суспільно-економічній та системній сфері. Третій рівень – заключний, де обговорювалися питання різної проблематики. Переговори круглого столу, уперше за довгий період часу, були успішними та названі

«суспільним порозумінням». Під час переговорів були дотримані кілька умов, завдяки яким можемо так назвати цей процес. Варто зазначити, що суспільне порозуміння – це феномен, що виник у Польщі під час проведення круглого столу, і воно є відмінним від суспільної угоди, як її визначали Томас Гоббс, Джон Локк чи Жан-Жак Руссо.

Уряд і «Солідарність» досягнули згоди щодо політичних та економічних змін, унаслідок яких Польща пішла шляхом демократії та ринкової економіки. Також було сформовано перехідні Національні збори (сейм і сенат), що розпочали реформи; впроваджено інститут Президента. Важливим досягненням «Солідарності» на цих перемовинах стало надання опозиції доступу до ЗМІ, введення квоти на виборах до сейму, коли 65% місць гарантувалися ПОРП та її союзникам, 35% – опозиції. Також відбувається легалізація самої профспілки «Солідарність». Сейм пропонувалося обирати вільним голосуванням. Після перемовин 4 червня 1989 р. були проведені парламентські вибори, на яких «Солідарність» здобула перемогу. В сенаті вона отримала 99 місць зі 100 [12, с. 445].

На засіданні Сейму, 24 серпня, 62-річний Тадеуш Мазовецький був обраний Головою Ради Міністрів Польщі. За його кандидатуру у відкритому голосуванні проголосувало 378 депутатів (4 проти і 41 утрималися) [61, с. 222].

Т. Мазовецький став прем'єр-міністром, Геремек – головою Громадянського парламентського клубу «Солідарності» в Сеймі, Валенса – легендою, Нобелівським лауреатом, який дає розпорядження через братів Качинських. Уряд, очолюваний Т. Мазовецьким, був сформований упродовж 24 серпня - 12 вересня 1989 р.

Уперше за свою післявоєнну історію Польща отримала уряд, який вона хотіла і якому довіряла. Перед Т. Мазовецьким постало надто складне завдання: він був першим за півстоліття некомуністичним прем'єр-міністром. Йому необхідно було швидко сформувати некомуністичний, а то й антикомуністичний уряд. Однак цей уряд – принаймні «силові» міністерства – мали бути схвалені В. Ярузельським і, певним чином, Москвою.

Т. Мазовецький не мав права забувати, що живе в центрі соціалістичного табору, адже Берлінська стіна усе ще стояла, радянські військові гарнізони були повні солдат і танків, армію, органи безпеки і міліцію контролювали «автори» воєнного стану – генерали Кіщак і Сивицький. Однак його кабінет в очах суспільства вже втілював ідею «Солідарності» або незалежності. Уже тоді побутувало переконання, що відповідальність за все, що відбувається в Польщі, тепер лежить на «Солідарності». Як згадував Я. Куронь: «Коли на базарі, на вулиці, в крамниці мене почали звинувачувати в тому, що в крамницях нічого немає, я зрозумів, що, якщо люди мене обрали, значить, я для них – влада. І як представник влади повинен відповідати за пусті полиці і закриті фабрики» [61, с. 218].

Новий уряд розпочав демократичні перетворення та змінив суспільно-політичний устрій. В першу чергу було ліквідовано все пов'язане з «соціалізмом», створювалися умови для перетворення Польщі в парламентську державу західного типу. У грудні 1989 р. була змінена назва держави. Польська Народна Республіка почала називатися Республікою Польща – Річ Посполита Польська. Були змінені герб і державний прапор країни, з конституції – вилучена стаття про керівну роль робітничого класу і партії в житті польського суспільства. Скасовано святкування Дня створення ПНР (22 липня), натомість державними святами стали 3 травня (День прийняття польської конституції 1791 р.) і 10 листопада (День проголошення незалежності Польщі в 1917 р.). Функції Міністерства внутрішніх справ були розділені: створена міліція для охорони громадського порядку і служба державної безпеки, ліквідована попередня цензура на матеріали, що не містили державної таємниці [114, с. 250].

Варто зазначити, що на рубежі 1989-1990 рр. у «Солідарності» виразніше почали проявлятися дві течії. Перша мала характер ліберальний і світський, вбачаючи головну загрозу в націоналізмі і клерикалізмі польського суспільства. Друга течія – була близькою до католицької церкви, головним ворогом для них були посткомуністи, які мали занадто великий економічний і

політичний вплив на життя країни. Для прибічників першої течії, розпад ПОРП означав фактичний кінець війни з комунізмом, але для їх антагоністів – лише кінцем першого з етапів цієї війни. У такій ситуації всі спроби штучного підтримування єдності «Солідарності», в основному – з приводу можливості проведення реформ, – були приречені на невдачу [127, с. 148].

Розкол «Солідарності» сприяв появі великої кількості дрібних політичних партій. Більшість із них не мали політичної програми на цьому ранньому етапі. Діяльність цих партій, що характеризується відсутністю чітко визначених цілей та пріоритетів, призвела до частих змін у рядах влади Республіки Польщі. Перші чотири роки діяльності демократичного уряду пройшли з чотириразовою зміною його складу. Проте міцним залишався вектор зовнішньої політики, який залишався в основному незмінним упродовж цих років. Головним творцем і виконавцем конкретних кроків був міністр Кшиштоф Скубішевський [206, с. 42].

Під час виступу міністра закордонних справ Польщі К. Скубішевського в ООН в 1989 р. політик підкреслив, що його держава зіграла важливу роль на міжнародній арені, що обумовлено геополітичним становищем. Водночас міністр підкреслив, що Польща хоче сприяти об'єднаній Європі та зайняти чільне місце. У грудні 1989 р. в польському сеймі міністр стверджував: «Ми підтримуємо ідею об'єднаної Європи і реалізацію ідеї через співпрацю та інтеграцію європейських держав» [257]. У 1992 р. він визнав, що відносини зі спільнотою мають величезне політичне значення для Польщі.

У червні цього ж р. Групою G7 на саміті в Парижі було вирішено надати фінансування Польщі у якості економічної допомоги. Дана ініціатива відома під назвою PHARE. Це були перші кроки до інтеграції європейських співтовариств у країни Центральної та Східної Європи. У липні в Брюсселі було створено Місію Європейського Парламенту в ЄС. Ян Кулаковський був першим акредитованим послом Республіки Польща.

25 травня 1990 р. Польща офіційно просила Брюссель розпочати переговори з Європейською комісією щодо угоди про асоціацію. Проте лише

1 лютого 1994 р. набрала чинності Європейська угода, що засновує Асоціацію Республіки Польща з Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Впродовж усіх чотирьох років відбувались дипломатичні переговори, що заклали основу для вступу Польщі до Європейського Союзу (згідно з Маастрихтським договором 1992 р.).

Автор вважає, що попри всі активні дії, Польща в загальноєвропейському контексті мала негативний імідж, який визначався корупцією, низьким рівнем життя та безробіттям. У зв'язку з цим необхідно було розробити стратегію національних інтересів, яка не заважатиме інтересам Союзу, а підтримуватиме досягнення польських цілей і в той же час працюватиме на них. Це стало викликом для польських діячів зовнішньої політики, для яких постала необхідність формувати новий імідж Польщі серед західноєвропейських країн.

У Польщі було створено Комітет з питань європейської Інтеграції скликання (UKIE) 1993-1997 років. З 1997 р. даний комітет був переформатований у дві структури: Комітет з питань європейської інтеграції та Надзвичайний комітет з питань європейського права. Таким чином відбувався розподіл політичного нагляду та ухвалення законодавчих рішень між двома комітетами. Проте, під час останнього перед вступом скликання Парламенту (2001-2005 роки) знову функціонувала лише одна установа, що мала назву «Європейський Комітет» і ухвалювала рішення як щодо політичного нагляду, так і щодо законодавчих питань.

У межах повноважень Комітету з питань європейської інтеграції вирішувалися завдання щодо політичного нагляду за Урядом, а також процесом європейської інтеграції. Серед них можна назвати:

- нагляд за виконанням Угоди про асоціацію та Програми структурної перебудови;
- заяви та висновки з питань європейської інтеграції для Уряду;
- консультації та переговори з європейськими інституціями;

- надання «зеленого світла» для ухвалення важливого рішення, наприклад подання заявки на вступ;
- політичні дискусії щодо справ ЄС;
- нагляд за наданням допомоги з боку ЄС (PHARE, ISPA, SAPARD)
- контроль переговорів упродовж етапу аналізу законодавства та переговорів за відповідними підрозділами (надання повноважень міністрам);
- погодження стратегічних урядових документів, а саме «Національної програми з підготовки до членства», «Національної Стратегії Інтеграції» тощо, та здійснення моніторингу за їх виконанням.

Питання євроінтеграції стало основною темою політичного порядку денного, рівень громадської підтримки суттєво знизився: 80 % у липні 1994 р. і лише 55-60% влітку 1999 р.; 5 % опонентів зросли до 20-25 %; відсоток тих, хто не визначився, залишався сталим (15-20 %) [269].

Від моменту підписання асоціації негативні тенденції на внутрішньополітичному полі зростали. Так, з'являлися різноманітні антиєвропейські акції, що мали на меті посилення негативного сприйняття поляками вступу до ЄС. Найпотужнішу кампанію проти інтеграції проводила Ліга польських сімей, яка лякала поляків економічними негараздами, легалізацією абортів, евтаназії, гей-шлюбів, продажем землі німцям тощо. Їх гасло – «Учора Москва. Завтра Брюссель». Проте і Ліга, і інші опоненти інтеграції мали брак фінансів і дуже обмежений доступ до медіа, тому й не справляли великого впливу на думки громадян [228, с. 118].

На шляху до Європейського Союзу Польща заручалась підтримкою свого партнера – Німеччини. Відносини з Німеччиною як головним економічним партнером та надзвичайно важливим політичним партнером мають принципове значення для Польщі. Німеччина – це важливий економічний партнер (сировина, поглинаючий ринок), який не можна ігнорувати. Такі стосунки вимагають від Польщі пошуків залагодження конфліктів і пошуку областей, де існує конвергенція інтересів. Особливе

значення мають дипломатичні відносини, як частина пріоритетів польської зовнішньої політики в контексті ЄС, зміцнення так званої «Східної політики» ЄС, у якій Польща хоче бути лідером [209, с. 113].

Саме під час головування Німеччини в Європейському Союзі у 1997 р., був прийнятий «Порядок денний 2000», який містив плани включення до ЄС країн Центрально-східної Європи.

Також у 1997 р. уряд прийняв «Національну Стратегію Інтеграції» (National Strategy for Integration (NSI) та графік діяльності щодо її впровадження, в яких були сформульовані завдання, що виникали під час процесу уніфікації ще до початку переговорів та у перший період членства [222].

Автор вважає, що головна мета NSI передбачала: поглиблення знань про членство в ЄС, а, отже, й надання постійної суспільної підтримки та встановлення конкретних цілей. Для досягнення поставлених цілей передбачалося створення певної інформаційної ситуації, за якої різні соціальні групи та окремі індивіди інтерпретують перспективи членства в ЄС з позиції власних інтересів.

Загалом стратегія зумовлювалася також перебігом реалізації Європейського договору та станом підготовки Польщі до членства, висновком Єврокомісії щодо заявки Польщі на членство, а також документом «Партнерство для членства». Документ, що його прийняла Рада Міністрів 23 червня 1998 р., містив напрями пристосувань і графік їх реалізації на 1998-2002 рр. Серед завдань були короткотермінові – ті, які були реалізовані в 1998 р. без додаткової підтримки програми PHARE, за допомогою міжнародних фінансових інституцій. Середньотермінові завдання було заплановано реалізувати до 2002 р. – із залученням кредитів міжнародних інституцій, програми PHARE, а з 2000 р. – ISPA, SAPARD.

Програма PHARE започаткована 1989 р. з метою допомогти країнам-кандидатам з Центральної та Східної Європи підготуватися до вступу в ЄС. Дана програма стосувалася лише Польщі й Угорщини, потім її сфера була

поширена на десять країн, зокрема вісім нових держав – членів (Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина та Чехія), а також Болгарію та Румунію. SAPARD – «Спеціальна програма для сільського господарства та розвитку села» – має на меті структурні перебудови в аграрному секторі країн-вступників та запровадження тієї частини правового доробку Спільноти, який стосується його спільної сільськогосподарської політики. Дещо інша програма ISRA – «Інструмент структурної політики у передвступний період» – спрямована на розвиток транспортної інфраструктури, охорону довкілля країн-вступників (рис. 2.1).

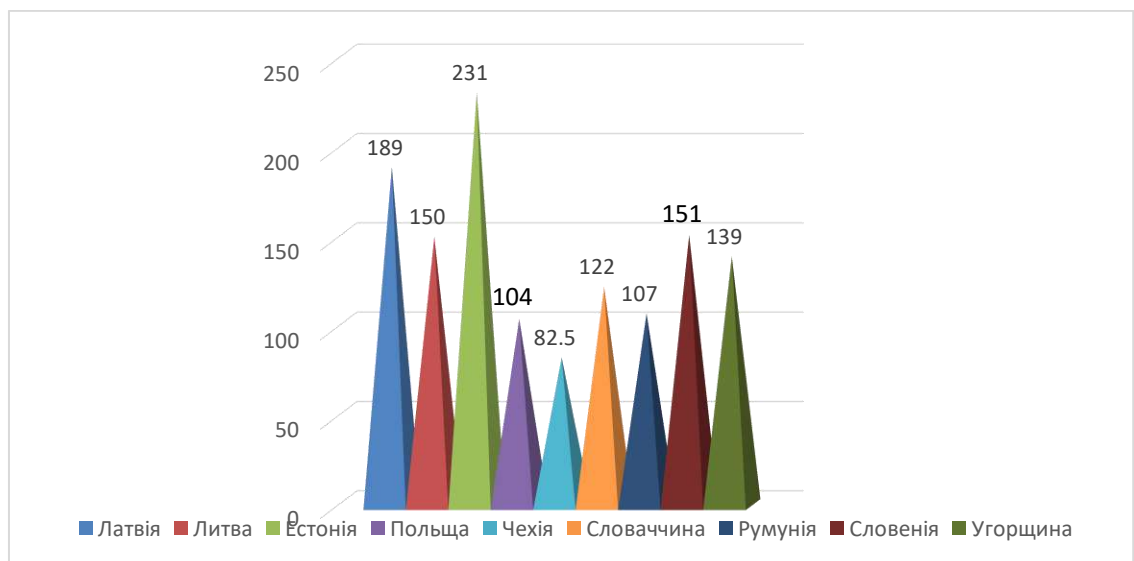

Рис. 2.1 Розміри фінансової допомоги ЄС (у Євро) програми PHARE, ISRA, SAPARD у перерахунку на душу населення у 1991-2004 рр.*

Вищеназвані програми були дієвим та потрібним механізмом реалізації ідей Європейського Союзу у країнах – кандидатах та інструментом співробітництва з польськими громадськими організаціями. Така співпраця дала Польщі майже 7 млрд. євро від ЄС у рамках програм PHARE, ISPA, SAPARD протягом 1990-2006 рр. Крім того, іще 400 млн. євро Польща отримала від структурних фондів ЄС на

* Побудовано автором на основі General overview of the enlargement process and the pre-accession strategy of the European Union.– Brussels : European Commission, Enlargement Directorate-General, 2003. P.44-45 [174]

фінансування програм у сферах наукових досліджень, технічного розвитку, освіти та молоді, дотримання прав людини та сприяння інтеграції [159, с. 81]. Окрім програми допомоги, Польща мала вагому підтримку країн членів ЄС. Зокрема, в травні 2000 р. міністр закордонних справ ФРН Й. Фішер у своїй берлінській промові чітко висловив позицію Німеччини щодо включення Польщі у ЄС. Він заявив, що таке розширення ЄС є необхідним та закономірним процесом. За його словами «Європа стоїть перед вибором – ерозія або інтеграція» [44, с. 69].

Європарламент 2003 р. 9 квітня затвердив пропозицію входження Польщі до Європейського Союзу, що набувала чинності з 1 травня 2004 р.. Впродовж 2003-2004 років країнами-членами була ратифікована Декларація про приєднання Польщі до Європейського Союзу. Проте для повноцінного входження Польщі до ЄС необхідний був внутрішній референдум. Референдум відбувся у 2003 р.. На питання: «Чи виражаєте Ви згоду на вступ Республіки Польща до Євросоюзу?» – «Так» відповіли 77,45% поляків при явці 58,85%. Першого травня 2004 р. Польща стала офіційно членом Європейського Союзу. Результати референдуму в Польщі щодо вступу в ЄС у порівнянні з Чехією, Словаччиною, Угорщиною має такі показники (рис. 2.2):

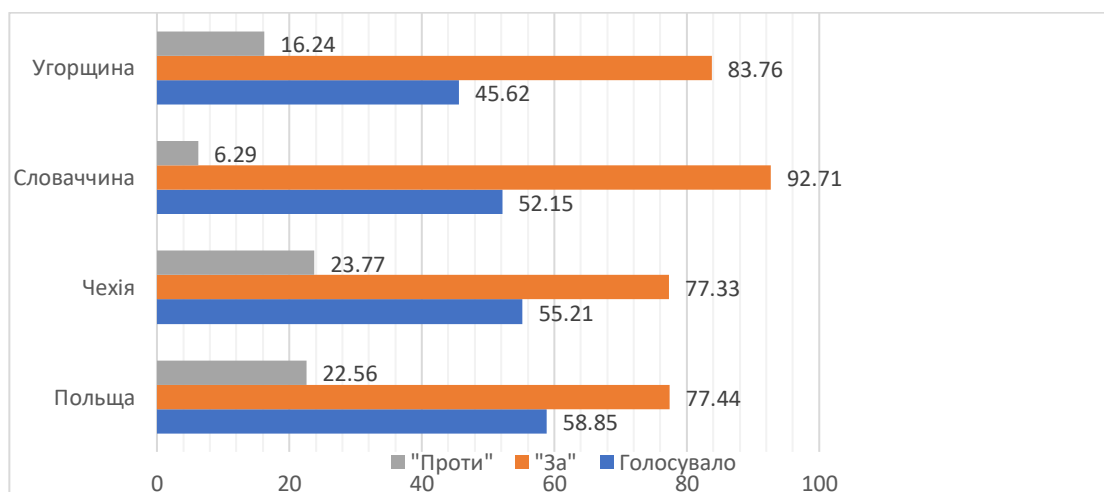

Рис. 2.2 Результати референдуму в Польщі щодо вступу в ЄС у порівнянні з Чехією, Словаччиною, Угорщиною *

* Побудовано автором на основі: Direct democracy in Europe. Режим доступу: <http://c2d.unige.ch/int> [157]

Вибірка саме цих країн пов'язана з приналежністю їх до так званого Вишеградського блоку країн, метою яких була одночасна інтеграція до ЄС. Країни перебували фактично в однакових стартових умовах та хотіли позбутися наслідків комунізму. Окрім спільних прагнень, держави відзначались спільним історичним минулим та географічною близькістю

І хоча учасники об'єднання йшли різними шляхами до Європейського Союзу, взаємну підтримку та солідарність цих країн важко переоцінити. Доказом тому є Вишеградський меморандум, який у вересні 1992 р. Польща спільно з іншими країнами Вишеградської групи надала Комісії та Раді ЄЕС. Меморандум проголосив стратегічну мету Польщі, Чехословаччини, Угорщини – повноцінне членство в Європейській Унії.

Одними з найголовніших передумов європейської інтеграції Польщі автор вважаємо економічні. Економічна сфера після 1989 р. характеризується повною трансформацією економічних принципів та перелаштуванням до ринкової економіки. Ринкова економіка як одна зі складових елементів Європейського економічного співтовариства мала в перспективі економічне зростання. Для налагодження роботи в липні 1989 р. було створено Місію Республіки Польща при Європейській Спільноті у Брюсселі, мета якої полягала у встановленні взаємодії між Польщею та ЄЕС у сфері економіки. Наступним етапом було підписання договору про торговельно-економічну співпрацю у вересні 1989 р. між Польщею та ЄЕС.

Частина Угоди про Асоціацію у сфері торгівлі набула чинності 1992 р., а весь текст Угоди запрацював з 1 лютого 1994 р.. До того ж, Угода лібералізувала умови для промислових та сільськогосподарських товарів. Стосовно ж несільськогосподарських товарів, то, згідно з правилом мораторію, за яким прибирались усі бар'єри й тарифи, між Польщею та ЄС запрацювала зона вільної торгівлі. А оскільки Польща була слабшим партнером, то тарифи зняли асиметрично, що захищало польський ринок від динамічного притоку іноземних товарів [140, с. 176].

Громадяни Польщі довгий період часу звикали до нових умов функціонування польської економіки. Уже на початку 2000-х років польська економіка зіткнулася з симптомами виснаження свого ж зростання після гонитви за стандартами західноєвропейських країн. 1993 рік став вирішальним в економічній переорієнтації Польщі, хоча в загальноєвропейському контексті статки поляків становили приблизно 30% статків німців. Через 10 років європейської інтеграції, статки підвищилися до 42% у 2003 р. та відповідно до 50% у 2013 р..

Про підйом внутрішнього ринку свідчать дані центральної статистичної служби Польщі за 2014 р. Рівень продуктивності в приватному секторі досяг кращої рівноваги, подвоївши кількість компаній порівняно з серединою 1990-х років, розподіл ресурсів став більш ефективним, а громадяни частково використовували можливості, що виникали в нових ринкових умовах [144].

Найбільш активним періодом проведення економічних реформ, на думку автора, є 1990-1995 роки. Упродовж зазначеного часу було досягнуто економічної рівноваги на макро- та мікрорівнях, що супроводжувалось відносною стабільністю цін. З 1990 р. у Польщі було приватизовано понад 6000 компаній, 29% із яких – шляхом капіталізації, 39% – прямим шляхом та 32% – шляхом ліквідації [243].

Природно, що швидкість приватизації залежала від політичної волі, яка сприяла цьому процесу в Польщі (особливо у 1989-1992 роках та у 1997-2001 роках). Подальші реформи стосувалися радикальної та всеосяжної дерегуляції, спрямованої на створення реальної ринкової економіки, лібералізації внутрішньої торгівлі, цін, а також лібералізації та стабілізації курсу обміну.

Однак Польщі не вдалося уникнути напливу іноземних товарів у зв'язку з відкриттям внутрішніх ринків для країн-учасниць Європейського Союзу. Це явище досить негативно відобразилось у польському суспільстві та призвело до зовнішньоторговельного дефіциту.

У 1994 р. в Польщі було зафіксовано різкий стрибок прямих іноземних інвестицій, що значною мірою сприяло інвестиційному буму, який виник в

середині 1990-х років. Після жорстких реформ та значних іноземних інвестицій відбулася реорганізація фінансового сектора. Внаслідок цього Польщі вдалося запобігти таким системним кризам, які завдали важкої макроекономічної шкоди іншим країнам, які перебували у процесі реформ.

Радикальні зміни в польській економіці, що відбулися 1991 р. (радикальне зниження соціальних стандартів, підвищення рівня оподаткування), мали всі ознаки «шокової терапії». Вони суттєво відобразились на якості життя і розчарували населення. Так, 1991 р. ВВП знизилось майже на 7%. Та в подальші роки економічні показники почали різко поліпшуватись. Зростання ВВП у 1992-1997 роках становило від 2,5 до 7 відсотків, 2004 р. – понад 5%. Інфляція, досягнувши максимального показника у 60%, поступово знижувалась, і на початку 2000-х років становила менше ніж 5% [243].

Згідно зі світовими індексами розвитку 2014 р., було офіційно визначено активний зростання ВВП на душу населення. Відтоді значно зріс польський експорт, ВВП на душу населення: майже в 5 разів – із близько 2813 (американських доларів) у 1994 р. до 12721 (американських доларів) у 2012 р., а сукупне зростання склало 123%, що показує швидке зростання економічного рівня розвитку Польщу серед інших країн. Звертаючись до даних Світового банку 2014 р., автор зауважує, що польські товари та послуги, що експортувалися за кордон, зросли з 21% ВВП у 1993 р. до 48% ВВП у 2013 р. [16].

Проте показники економічного розвитку, які припадають на період з 1992 по 2000 рік показують середні темпи зростання майже на 5%. Тобто, країна зуміла збільшити сукупний економічний результат на 50%. ВВП на душу населення (конвертований за принципом купівельної спроможності) зріс із 4500 євро в 1990 р. до 8 500 євро у 2000 р., що відповідає 40% від середнього показника в ЄС (рис. 2.3).

Рис. 2.3 ВВП на душу населення, сукупний темп зростання 1990-2012 рр. *

Значними проблемами для Польщі виявились безробіття, яке 2004 р. сягало 20%, і зростаюча нерівність серед населення (рис. 2.4). Наслідки і результати застосування шокової терапії серед польського населення також неоднозначні [167].

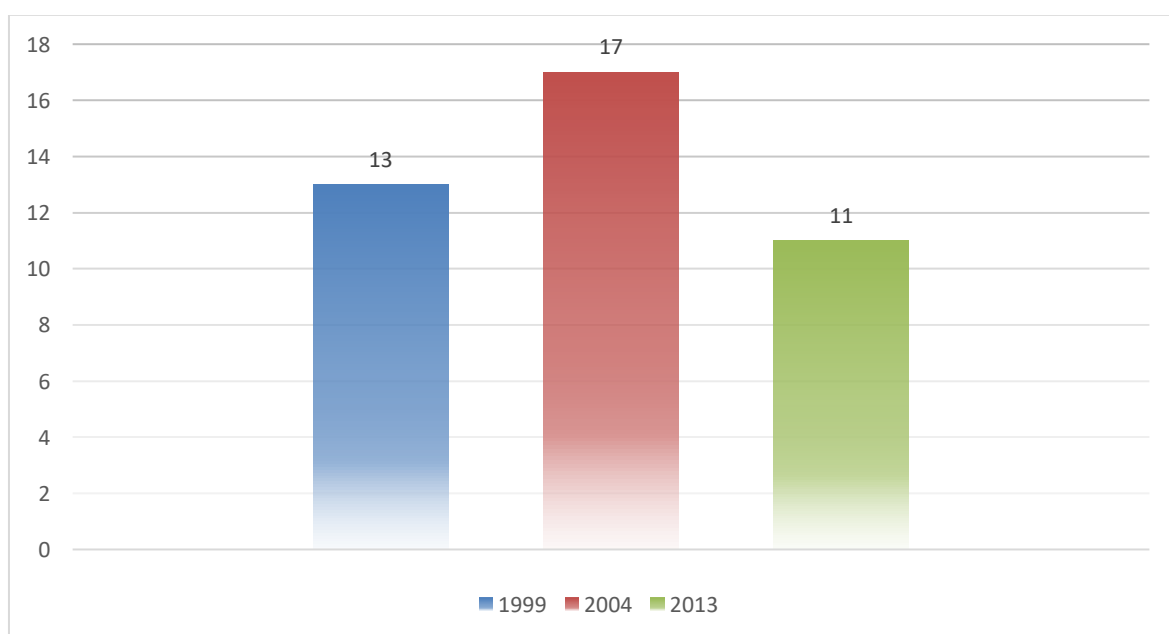

Рис. 2.4 Рівень безробіття у Польщі %, 1999-2013 рр. **

* Побудовано автором на основі даних: Світовий банк. Світові індекси розвитку станом на 2014 р.[16]

** Побудовано автором на основі даних Eurostat 2014 [167]

Згідно з висновком Європейської комісії, наприкінці 1998 р. визначено, що економіка Польщі буде готова «найближчим часом» подолати конкурентний тиск, який панує на Єдиному ринку. Станом на 2003 р. економіка Польщі показувала позитивну динаміку, проте від загальноєвропейського рівня ВВП значно відставала

Автором розглянуто економічні показники Польщі в контексті економіки країн Вишеградської четвірки, оскільки їх економіка розвивалась в одному руслі ще з 1993 р. – від моменту підписання Центральноєвропейської угоди про вільну торгівлю (СЕФТА). Напередодні вступу Польщі до ЄС показники ВВП на душу населення були найнижчими з блоку країн, проте рівень інфляції був відносно нижчий (табл 2.1).

Таблиця 2.1

**Основні показники економічного розвитку Польщі та держав
Вишеградської групи у 2003-2005 рр.***

Країна	ВВП на душу населення (у Євро)				Рівень інфляції (у відсотках від попереднього р.)		
	2003 (ЄС-15)	2004	2005	У відсотках від середнього показника по ЄС (у 2005 р.)	2003 (ЄС-15)	2004	2005
Польща	10200	11100	11700	49,9	0,7	3,6	2,2
Угорщина	12900	13600	14300	60,9	4,7	6,8	3,5
Чехія	14700	15900	17100	73,0	-0,1	2,6	1,6
Словаччина	11300	12000	12900	55,1	8,4	7,5	2,8
Середній показник по ЄС	21800	22700	23400	100	2,0	2,0	2,1

З огляду на дані таблиці бачимо рівень зростання ВВП Польщі впродовж 2004-2005 рр., що дає підстави стверджувати, що економічний сектор Польщі

*Джерело: [168, с. 152, с. 188]

може бути конкурентоспроможним на європейському та міжнародному ринку. До ЄС надходило 70% сукупного польського експорту. Оскільки торгівля з ЄС розширилася, структура польського експорту змінилася. Держава перетворилася з експортера сільськогосподарської продукції та сировини на експортера промислових та споживчих товарів.

Соціальний вимір – основа європейської інтеграції, пов'язана з усіма напрямками діяльності Європейського Союзу та згодом отримала своє оформлення у вигляді спільної соціальної політики держав-членів. Європейська соціальна ідея, що мала місце на всіх етапах інтеграції, була втілена в Європейську соціальну модель, що трансформувалася в соціальну політику. Така політика посіла законне місце разом із економічною, регіональною та зовнішньою політикою ЄС.

Соціальна та національна політика в державах – членах ЄС є основою Європейської соціальної хартії, конвенції Ради Європи, прийнятої в 1961 р. і ратифікована Польщею в червні 1997 р. і всіма членами Союзу на початку періоду. Вона встановлює основні цілі та напрями соціальної політики і створює основу для європейської системи захисту суспільних прав.

У країнах Європейського Союзу існує найбільш розвинена в сучасному світі система соціального забезпечення, підвалини якої були закладені ще на початку ХХ століття. Ще під час підписання договорів, які впроваджувало Європейське економічне співтовариство, держави-члени закріпили у Договорі загальну згоду відносно необхідності «сприяти поліпшенню умов праці та життєвих стандартів трудівників» [243].

Такі перспективи, пов'язані з процесами економічної інтеграції, повинні виходити зі створення та «функціонування спільного ринку, який сприятиме гармонізації соціальних систем» [235]. Проте гармонізація соціальних систем не може автоматично бути результатом заходів, що проводяться лише в економічній сфері, тому одним із основних елементів компетенції ЄС стали «політика забезпечення зайнятості» та «політика у соціальній сфері».

Соціальна сфера є спільною системою Європейського співтовариства та держав-членів. Європейський Союз підтримує та доповнює дії держав у таких галузях як: поліпшення виробничого середовища, інформування та консультування працівників, розвиток освіти, охорона здоров'я. Соціальна політика ЄС має потужний арсенал інструментів для забезпечення гармонізації соціальної сфери та сприяння поширенню гарантій соціального захисту мешканців Співтовариства.

Прогнозоване членство Польщі в ЄС вже в 1990-ті роки призвело до потреби змінити чинний трудовий кодекс від 1996 р., відповідно до стандартів Європейського співтовариства. Зміни переважно стосувалися безпечних умов праці; рівне ставлення до чоловіків і жінок. Від жовтня 2001 р. закон набув чинності, було створено. Тристоронню комісію з соціально-економічних та регіональних питань, а також комітети тристороннього соціального діалогу.

Прийнята 1997 р. Національна стратегія інтеграції Польщі проголосила вирішення найважливіших соціальних проблем. Асоційоване членство Польщі в Союзі передбачало «розширення доступу польських робітників» на ринок праці інших країн. В інтересах Польщі головним завданням було досягнення повної свободи пересування людей, включаючи свободу руху товарів, послуг та людей.

Стратегія підкреслює можливість надання робітникам Польщі можливості працювати в Європі, що стане для поляків «реальною вигодою». Водночас, у даному контексті маємо й негативну тенденцію, яка полягає у втечі висококваліфікованих працівників із країни заради більшої заробітної плати, що випереджатиме зростання продуктивності.

Зазначений документ викликає занепокоєння у країнах – членах ЄС у зв'язку з притоком великої кількості працівників із Польщі. Проте це нововведення не викликало масової міграції населення в пошуках більш сприятливих умови праці.

Оплата праці робітникам за соціальними стандартами займає чільне місце, оскільки це стосується регулювання робочого часу, відпустки,

дотримання норм охорони здоров'я та безпеки. Так, за даними Євростату, опублікованими в лютому 2003 р., автором було визначено, що у 2000 р. середні витрати на оплату праці, що покривались роботодавцями в Польщі, були в п'ять разів нижчими за середній рівень країн для країн – членів ЄС. Наприклад, у Польщі один працівник за годину отримував 4,48 євро, тоді як працівник ЄС – до 22,70 євро. Найвищі показники в цій галузі в Союзі були зафіксовані у Швеції (28,56 євро), Данії (27,1) та Німеччині (26,54), а найнижчі – у Португалії (8,13), Греції (10,4) та Іспанії (14,22), це продемонстровано на (рис. 2.5). Варто відзначити, що вартість праці в Польщі, однак, на 29% перевищувала середню для всіх країн-кандидатів (3,47 євро), у тому числі, вище, ніж у Чехії (3,9) й Угорщині (3,83) [170].

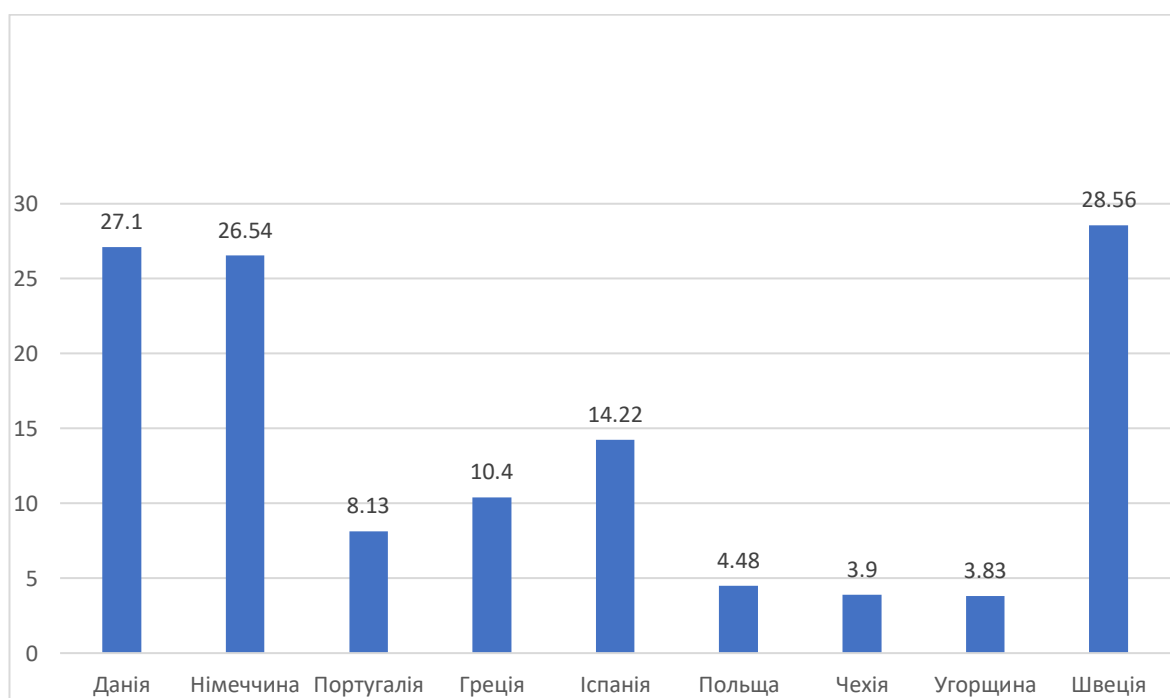

Рис. 2.5 Оплата праці у євро за годину роботи у 2000 р. *

Рівень зайнятості в Польщі нижчий, ніж у країнах ЄС, але від 1998 р. він систематично зменшувався. У 2002 р. середній рівень зайнятості склав 53

* Побудовано автором на основі: Eurostat Yearbook, 2004 [170]

відсотки (на 11 пунктів менше, ніж у ЄС), 46,9 відсотка для жінок (на 6 пунктів менше) і 28,7 відсотка для людей похилого віку (на 10 пунктів менше).

Досягнення показників у цій сфері входить до Лісабонської стратегії, згідно з якою зайнятість людей працездатного віку має сягати до 70%. Характерним є те, що для Польщі цей показник практично нереальний у зв'язку з урахуванням масштабу безробіття, специфіки демографічної структури та трудових ресурсів.

Тим не менш, незважаючи на оплату праці, у загальному контексті держав-претендентів, вагомим показником, за даними Євростату, були кошти для життя в Польщі: вищі, ніж в інших країнах, які в той самий час вступали до ЄС, що суттєво відрізняло витрати в Польщі серед найближчих сусідів. Особливо це стосувалося набагато вищих витрат на лікування: Польща – 8,7%, Чехія – 1,8%, Словаччина – 1,3% і на освіту Польща – 5,8%, Чехія – 0,6%, Словаччина – 0,5% [170].

Європейський комісар з питань розширення Гюнтер Ферхойген у вересні 1999 р. чітко заявив, що Союз не погодиться, щоб нові держави після вступу користувалися соціальним демпінгом. Це означає, що робоча сила як фактор виробництва, маючи можливість безперешкодного переміщення в межах Союзу, буде спрямовуватись у ті країни, де рівень соціального захисту найвищий. У свою чергу, це призводить до значного навантаження на бюджет країни, що приймає. У той же час підприємці, спираючись на принципи свободи переміщення капіталів в межах ЄС, будуть спрямовувати інвестиції туди, де ціна робочої сили найнижча.

Важливою складовою соціальних передумов Європейської інтеграції є розвинений сектор освіти та науки. Вступ Польщі до ЄС зумовлював поліпшення умов функціонування даного сектору. Зокрема, поляки орієнтувались на вигоди від ширшої участі та доступу до ініціатив та програм ЄС у сфері підтримки розвитку освіти та науки. Водночас слід зауважити, що Польща була учасником і бенефіціаром багатьох із програм ще перед приєднанням до ЄС. Це стосується, скажімо, таких програм, як: «Sokrates»,

«Leonardo da Vinci» чи V і VI Загальних програм досліджень, технічного розвитку і презентації Європейського Союзу.

У польському секторі науки важливе значення має – ініційована ще перед вступом до ЄС – участь Польщі в Загальних програмах досліджень, технічного розвитку і презентації ЄС. У 1999 р. Польща взяла участь у «V Загальній програмі», а з 2002 р. продовжила в «VI Загальній програмі». Безперечно, участь Польщі в Загальних програмах уможливила дослідження та розвитку фінансування багатьох дослідницьких проектів в польських центрах, а також більший, ніж раніше, масштаб обміну досвідом із науковими закладами держав – членів ЄС.

На думку автора, користь для польських центрів дослідження та розвитку від Загальних програм була достатньою, хоч запровадження нових інструментів у «VI Загальній програмі», виявилось для польської науки надзвичайно складним викликом. Програма вимагала чималих витрат з огляду на значну кількість проектів, які позитивно оцінені, але не допущені до фінансування. Попередні успіхи виразно засвідчують, що Польща має дослідницький потенціал, здатний реалізувати значно більшу кількість проектів, а отже – освоїти більше фінансів ЄС, ніж це можливо в «VI Загальній програмі».

Останні дані Національного контактного пункту Дослідницьких програм ЄС засвідчують, що польські центри досліджень та розвитку отримали майже 100 млн. євро в 2003 р. у рамках Загального проекту, тоді як у 1999-2002 роках – 150 млн. євро. Також автор зазначає, що в рамках участі в «V Загальній програмі» внесок Польщі до бюджету ЄС склав 172 млн. євро. До того ж, внесок складається з коштів із державного бюджету (95 млн. євро), а також PHARE (77 млн. євро), а це означає, що коефіцієнт збільшення внеску складає майже 90% щодо усього внеску і майже 160 % щодо коштів, призначених для внеску з державного бюджету [35].

Подальша гармонізація польських та громадських програм, заходів та рішень у сфері політики зайнятості та запобігання звільненню посилила

можливості ефективного використання коштів Польщею від Європейського соціального фонду, який фінансує в першу чергу проекти, що активно боролися з безробіттям, сприяли професійній мобільності, зайнятості та освіті. Передбачалося, що в 2004-2006 рр. Польща може розраховувати на гранти на загальну суму близько 1,7 млрд євро з ESF, але польська сторона мусила брати участь у спільному фінансуванні проектів у співвідношенні щонайменше 25 відсотків із 39 можливих.

У січні 2002 р. поляків запитували про розуміння сенсу інтеграції, і більшість респондентів (76%) погоджувалася з твердженням, що «... реально люди не знають, навіщо Польща повинна вступити в Європейський Союз». Після перших місяців членства лише третина опитуваних дотримувалася цієї думки, більшість (53%) була вже спроможна назвати причини вступу країни в Євросоюз [147].

Проаналізувавши період Євроінтеграції Польщі з 1991 р. до 2003 р, який є роком формального приєднання до Європейського Союзу, автором визначено, що суспільство не було одностайним у ставленні щодо вступу до ЄС. За даними програми Євробарометра (Eurobarometer), що займається дослідженням громадської думки в державах-членах та кандидатах на вступ у ЄС, автором було визначено рівень ставлення громадян Польщі до ЄС. Стандартом Євробарометра є огляд громадської думки, що проводиться Європейським союзом кілька разів на рік, починаючи з 1973 р. Автором було проаналізовано дані Євробарометру для визначення рівня ставлення громадян Польщі до Європейського Союзу в різні роки. Часові рамки даного дослідження репрезентують 1990-1997 рр. Такий вибір років зумовлений тим, що це період виникнення нових організацій та зміни політичного курсу польського суспільства. Важливим у даному періоді є прийняття Конституції 1997 р. (рис. 2.6).

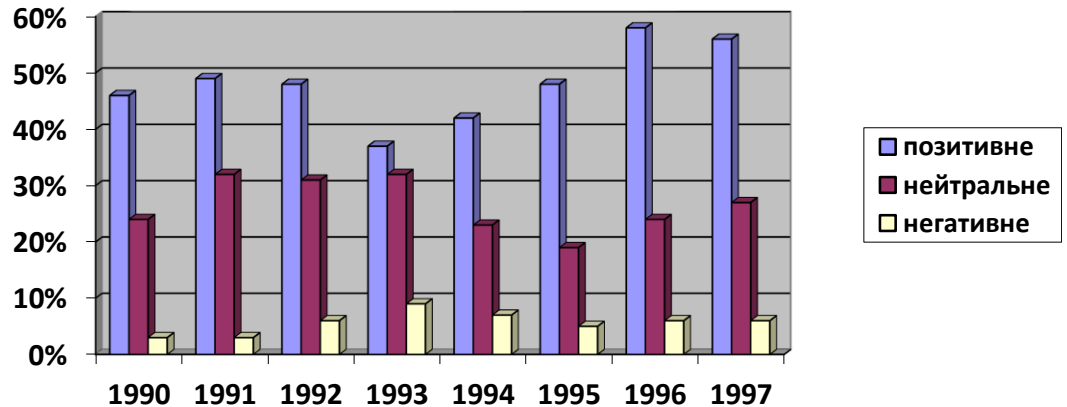

Рис. 2.6 Рівень ставлення громадян Польщі до Європейської Спільноти *

Наступний сплеск суспільної підтримки прослідковується під час переговорного процесу, що завершився самітом у Копенгагені в грудні 2002 р. Згодом, у 2003 р. у період громадського обговорення та роботи над текстом конституційного трактату та до 2004 р. суспільні настрої коливалися від 30 до 40%, що свідчить про те, що громадськість помітно реагувала на Євроінтеграцію Польщі.

Серед груп, які схвалюють вступ до ЄС, переважають представники суспільно-професійних прошарків, що заявляли про свою підтримку інтеграції і в попередній період: молоді люди, підприємці, люди з вищою освітою, працівники вищих органів управління. Проте на особливу увагу заслуговує зміна настроїв серед працівників сільського господарства і жінок-домогосподарок. Ці великі групи, як під час референдуму, так і на інших етапах здобуття членства виявляли значний скептицизм щодо приєднання Польщі до структур ЄС.

2.2. Процес набуття повноправного членства Польщі у ЄС

Зміна вектору зовнішньої політики та обрання курсу на будівництво демократичного суспільства призвели до того, що у травні 1990 р. Польща

* Побудовано автором на основі: Євробарометра 1997 р. [147]

звернулась з офіційною заявою про початок переговорів щодо свого вступу до ЄЕС.

Уже 17 січня 1990 р. Жак Делор, який був головою Комісії ЄЕС запропонував країнам Центральної і Східної Європи укласти зі Співтовариством договори про асоціації, які дозволили б створити інституційні рамки для справжнього діалогу, спільних дій у сферах політики та економіки, розширення технічної, культурної, наукової, торговельної і фінансової співпраці.

Новим етапом стало підписання в 1 грудня 1991 р. Європейської Угоди (або Угоди про асоціацію) між Польщею та ЄС, яка заклала основи членства Польщі в Європейському Союзі, започаткувала основи всебічної законодавчої уніфікації, економічних та суспільних змін [34].

Розглядаючи відповідність законодавства до норм ЄС, варто зауважити, що прагнення держав Центральної та Східної Європи отримати членство в ЄЕС та зміна міжнародного становища в цілому прискорили інтеграційні процеси і в самому Співтоваристві. Засідання Європейської Ради, яке відбулося 9-10 грудня 1991 р. в Маастрихті, поклато початок нового формату існування Європейського Економічного Співтовариства. Тут глави держав і урядів ЄЕС підписали угоди про політичний, економічний та монетарний союз, які створили Договір про Європейський Союз, тобто ЄЕС трансформується в ЄС. Договір набув чинності 1 листопада 1993 р. після його ратифікації всіма сторонами.

Підписання договору про Асоціацію утворило міжнародно-правове поле для подальшої суспільної політичної й економічної інтеграції країни до ЄС. Таким чином, було офіційно розпочато діалог між Польщею та Співтовариством та створено умови лібералізації життя.

Європейський пакт набув чинності 1 лютого 1994 р. У договорі йшлося про положення, які стосуються питань співпраці у: політиці, науці, культурі та у правовому аспекті, що полягає у пристосування правової системи асоційованої країни до норм ЄС.

Ключове значення для Польщі мав саміт країн – членів ЄС у Копенгагені, який відбувся 21-22 червня 1993 р. Саме тут Європейська Рада сформулювала політичні й економічні критерії вступу, що полягали у:

- стабільності державного устрою, який гарантує демократію та законність дотримання прав людини й основних свобод, захист прав національних меншин;

- функціонуванні ринкової економіки, здатної впоратися з конкуренцією й ринковим тиском, який існує в ЄС;

- можливості виконати всі зобов'язання, які випливають із членства в ЄС;

- здатності Союзу поглинути нових учасників [238, с. 11].

Комплекс права ЄС, який країни-кандидати мають прийняти, складається з 31 розділу, він охоплює економічну, політичну та соціальну сфери. У свою чергу, ці розділи містять законодавчі акти в тій чи іншій галузі – увесь правовий доробок Європейського Союзу, тому його імплементація у кожній з країн становить довготривалий процес, який продовжується навіть після набуття повноправного членства. Комплекс *acquis communautaire* ґрунтується на «Договорі про заснування Європейської Спільноти» та доповненнях до нього, саме цей Договір визначає конкретні напрями, за якими було створено загальноєвропейське законодавство [86, с. 358].

Європейська угода передбачала, що Польща повинна взяти на себе зобов'язання максимально наблизити своє законодавство до законодавства Європейського Союзу.

У контексті вивчення інтеграції Польщі до внутрішнього ринку ЄС автор поділяє думку юриста Ю. Гарячої, яка вважає, що цей процес вимагав забезпечення довготривалої діяльності з адаптації законодавства, зміну системи регулювання та методів сертифікації польських товарів відповідно до вимог законодавства ЄС. Ключовим моментом цього процесу вважався не просто процес адаптації законодавства, але і створення необхідної

«інфраструктури», у рамках якої законодавство могло б функціонувати ефективно [20].

З метою виконання вищезазначених завдань у Польщі 24 лютого 1994 р. було утворено Комісію експертів з гармонізації польського права з правом ЄС, яка розробила довгострокову програму адаптації польського законодавства до *acquis communautaire* [165].

Комісією було визначено 23 пріоритетні сфери адаптації законодавства. Згодом було розроблено плани внесення змін до чинного законодавства і, де необхідно, плани розроблення нових законів із відповідним обґрунтуванням у зазначених сферах, після чого складались відповідні звіти, деякі з яких стали основою для розробки законодавчих заходів із гармонізації. Згодом було розроблено плани внесення змін до чинного законодавства і, за потреби, – проекти нових законів у зазначених сферах з належним мотивуванням [85, с. 77].

Необхідно зазначити, що взагалі адаптація національного законодавства до *acquis communautaire* – це динамічний процес, і, цілком природно, він не міг обмежитись визначенням конкретних сфер адаптації та певними актами законодавства ЄС, оскільки поняття *acquis communautaire* включає в себе не тільки власне нормативно-правові акти ЄС (регламенти, директиви, рішення, резолюції та ін.), а й загальні принципи права ЄС, рішення Європейського Суду, спільні стратегії, дії та позиції в рамках єдиної зовнішньої політики й політики безпеки тощо.

Наступним етапом гармонізації відносин між Польщею та ЄС був Ессенський саміт Європейської Ради у грудні 1994 р. Цей саміт, на нашу думку, розпочав новий спектр відносин ЄС з Польщею. Саміт проголошував, що асоційовані члени згодом стануть повноправними, якщо будуть дотримуватися всіх вищеназваних копенгагенських критеріїв. Однією зі складових саміту була так звана «спеціальна стратегія», що мала на меті комплекс заходів для налагодження діалогу між ЄС та Польщею. Власне стратегія – це система дій, спрямованих на розвиток структурованого діалогу

між ЄС та майбутніми членами, підтримку зростання економічних показників країн-кандидатів, допомогу в адаптації національних законодавств до європейських норм, реформування Європейського союзу у зв'язку з майбутнім розширенням [148, с. 21].

Державам, що лише кілька років тому стали на шлях демократичного розвитку, було важко адаптувати законодавчу базу до норм ЄС, що створювалися впродовж десятиріч. Тому 26-27 червня 1995 р. Європейська Рада в Каннах прийняла Білу книгу у справі інтеграції країн Центральної і Східної Європи до ЄС. У книзі була визначена мета та черговість заходів у приведенні польського законодавства у відповідність до правових актів Співтовариства – *acquis communautaire*. Ішлося не лише про формальну адаптацію законодавства, а й про створення інституцій, що забезпечують його дотримання й реалізацію на практиці. У грудні того ж р. відбувся саміт Європейської Ради у Мадриді. Передбачалось виробити висновки щодо готовності набуття Польщею повноправного членства. Також планувалось проведення конференцій польського уряду з урядами країн – членів ЄС.

Рада Міністрів 29 березня 1994 р. прийняла постанову №16/94 під назвою «У справі додаткових вимог до опрацювання урядових проектів нормативно-правових актів у зв'язку з необхідністю виконання критеріїв відповідності з правом Європейського Союзу» [281, с.188].

Вищезгадана постанова набрала динамічного застосування з березня 1994 р. по 15 листопада 1996 р. Уповноважений уряд видав 1162 експертних висновків стосовно 1288 проектів нормативно-правових актів; 17 проектів визнано такими, що взагалі не відповідають нормам *acquis communautaire*; 10 проектів правових актів було визнано такими, що суперечать положенням Європейської Угоди.

У 1995 р. уряд Польщі прийняв постанову № 133/95 щодо реалізації зобов'язань у зв'язку з реалізацією Договору у сфері адаптації польського права до правових стандартів ЄС, а окремі інституції були зобов'язані підготувати розпорядки робіт для гармонізації правових норм.

На основі документів та проведених переговорів, Польщі потрібно було прийняти понад 180 законів, які б врегулювали основні розбіжності з Європейським Союзом.

Під час десятирічного процесу набуття повноправного членства паралельно відбувався процес гармонізації права ЄС та Польщі. Закон Європейського Союзу складає близько 90 тисяч сторінок нормативно-правових актів та прецедентного права Європейського Союзу. Статут основних прав та договори є предметом Конституції. Вони підпадають під дію правил та директив, що нагадують польські закони.

Польські законотворці зобов'язувалися всі проекти правового регулювання розглядати на предмет їхньої відповідності до права ЄС. Особливе значення серед Копенгагенських вимог мало положення про зобов'язання держави-кандидата забезпечити імплементацію норм права ЄС у національне законодавство та гарантувати його ефективну реалізацію через адміністративні та судові органи. Це зобов'язання було формальним, його можна характеризувати як належне ставлення до питання, оскільки не було визначено ані терміну, ані обсягів виконання. Проте воно було дуже важливим, зважаючи на плани Польщі набути членства в ЄС, особливо при тому, що це бажання підтримувалося самим ЄС.

Пріоритети та послідовність діяльності з уніфікації законодавства з законодавством ЄС встановлювались у Стратегії інтеграції, а також у Білій книзі, яка закріплювала механізм входження Польщі в Єдиний ринок. На основі вищезгаданих документів було проведено аналіз ступеня гармонізації законодавства. Уряд Польщі розробив графік гармонізації польської системи права відповідно до положень Білої книги Європейської Комісії у сфері інтеграції Польщі в Єдиний ринок.

Підпорядкування праву ЄС є обов'язковим для всіх держав-членів одразу після того, як Європейський Парламент та Рада (Рада Європейського Союзу, тобто, міністри держав-членів) досягнуть згоди щодо пропозиції Європейського Союзу – Європейської Комісії. Негайне застосування

регулювання означає, що громадяни можуть звернутися до суду відповідно до державного законодавства.

Принципові відмінності між системами інституційного забезпечення Польщі та ЄС полягали в різних рівнях функціональної децентралізації і горизонтальної координації між установами. Функціональна децентралізація пов'язана зі ступенем залучення до процесу підготовки до вступу ієрархічно якісно відмінних інституцій (міністерств, департаментів, агентств тощо). Горизонтальна координація визначається можливостями взаємодії між інституціями подібних рівнів (міністерствами).

Для Польщі була характерна вертикальна схема координації під керівництвом офісу прем'єр-міністра. Головну роль у координації процесу євроінтеграції відігравало Управління Комітету європейської інтеграції, утворене в 1996 р., яке до 2001 р. очолював держсекретар, що його призначив прем'єр-міністр. Номінально функції зазначеного управління перетиналися з завданнями Міністерства Зовнішніх Справ та значною мірою – із компетенцією Головного неогоціатора, який підпорядковувався шефові уряду. Таке перекриття повноважень негативно відбивалося на ефективності перемовного процесу і після парламентських виборів 2001 р. польська інституційна система євроінтеграції була зміщена від офісу прем'єра до зовнішньополітичного відомства. Проте Комітет європейської інтеграції залишився у віданні прем'єра і, по суті, являв собою квазіміністерство та надалі відповідав за координацію зарубіжної допомоги.

Загалом питання внесення поправок до Конституції Польщі у зв'язку з європейською інтеграцією постало одразу. Прихильники такої конституційної поправки спирались насамперед на досвід «старих» держав-членів. Такі коригування були зроблені з метою підвищення ефективності держави в інтеграційних структурах. Справа в тому, що членство держави в Європейському Союзі є великим політичним викликом, що зачіпає основні сфери законодавчої, виконавчої та судової влади. Вона ніяк не обмежена лише необхідністю делегування певних повноважень органам державної влади для

транснаціональної організації, у даному випадку Європейського Співтовариства.

Законодавство ЄС поділяється на первинні (тобто договори) та похідні (правила, директиви, думки тощо). Початковий закон у системі базується на розділі 91 ст.1 та ст. 2 Конституції Республіки Польща. Договір після ратифікації та публікації в Журналі Права стає частиною національного правопорядку і повинен бути безпосередньо застосований. Варто зазначити, що Президент ратифікує угоду лише після отримання згоди парламенту, що відображається в законі.

Положення вторинного права передбачаються, із іншого боку, 3 ст. Конституції Республіки Польща. Це положення визначає, що якщо це є результатом договору, ратифікованого Польщею як міжнародної організації, то закон, що його виражає, застосовується безпосередньо та має пріоритет у разі виникнення конфлікту з законами. Незважаючи на те, що нормативно-правові акти є правовими актами, безпосередньо діючими в рамках національного законодавства, директиви ЄС вимагають імплементації органами влади держави-члена.

Проте директиви ЄС, з огляду на їх загальний характер, не завжди пристосовані до умов та не можуть бути використані в національних судах. Тільки коли держава внесе необхідні змін у встановлений Європейським Парламентом та Радою термін, положення Директиви можуть бути оскаржені в судах.

Сейм і Сенат висловлюють думку про проекти законодавства ЄС ще на етапі їх створення. Лісабонський договір дав нові повноваження членам національних парламентів. На практиці вони, зокрема, оцінюють, чи не розробляються Європейською комісією проекти директив та нормативних актів, які занадто перешкоджають повноваженням держав, тобто, відображають принцип субсидіарності. Відповідно до цього принципу, закон, прийнятий на європейському рівні, повинен забезпечити досягнення конкретної мети, яка є більш важливою для співпраці держав-членів, ніж якщо

держави діють самостійно і приймають лише національні правила. Якщо Церква визнає, що право Європейського Союзу виходить за рамки їхньої компетенції, вони заперечують. У Польщі функція контролю за субсидіарністю виконується Комітетом з питань Європейського Союзу та Комітетом з питань справ Європейського Союзу Сенату.

Важливе значення в імплементації норм Спільноти відіграв Центр Європейської Документації ще у 1991 р. Центр працював з електронними базами даних, інформація в яких призначалась для працівників державної адміністрації, місцевого управління. У 1999 р. повноваження Центру були передані у Відділ Європейської Документації Комітету з Європейської інтеграції.

Від початку Комітет європейської інтеграції було утворено для координації процесу гармонізації і виконання «acquis». По суті, він був головним органом державної адміністрації (утворений на основі закону про Комітет європейської інтеграції від 8 серпня 1996 р.) у справах координації і програмування політики інтеграції Польщі з ЄС. Комітет об'єднував прем'єр-міністра (голова), міністрів: закордонних справ, внутрішніх справ, економіки, фінансів, державного казначейства, охорони середовища, праці, сільського господарства, юстиції. Серед завдань Комітету – координація процесів адаптації та інтеграції Польщі до ЄС, співробітництво з Європейською комісією щодо реалізації програми інтеграції, співробітництво зі самоврядними організаціями щодо їх участі в інституційних структурах ЄС, вирішення певних завдань щодо національної безпеки й оборони, представлення Раді міністрів адаптаційних та інтеграційних програм, проектів розподілу фінансових засобів зарубіжного походження. Важливе місце посідала робота щодо адаптації і гармонізації законодавства й інституційно-виконавчої системи. Комітет був ініціатором і координатором усіх дій щодо адаптації в галузі правових інституцій, оцінював відповідність правових актів праву ЄС, представляв Раді міністрів проекти правових актів й висновки щодо перебігу реалізації адаптаційних програм й інтеграційного поступу [118, с. 3].

Європейською Комісією були представлені висновки 15 липня 1997 р. у «Порядку денному 2000». Це був комплексний, більш ніж 100-сторінковий документ, який містив докладну оцінку рівня розвитку та адаптації до вимог Співтовариства в різних сферах соціального та економічного життя країн. Основні тези – щодо стану трансформації країн, які претендують на повноправне членство в ЄС, у тому числі й Польщі. Темпи реформ, згідно з висновками, у Польщі визнані достатніми. Зазначалося, що «Польща має особливість демократії зі стійкими установами, що гарантують верховенство закону, права людини, повагу і захист меншин... польська економіка може бути розглянута як функціонуюча ринкова економіка» [135, с. 18].

На основі положень документу були визначені конкретні напрями подальшого вдосконалення перетворень у країні. Таким чином, «Порядок денний» визначив дві групи країн-кандидатів. До першої групи потрапили Чехія, Естонія, Польща, Мальта, Угорщина та Словенія. До другої – Болгарія, Словаччина, Румунія, Кіпр, Латвія та Литва. Групування велось на основі економічного розвитку. Шість кандидатів першої групи були визнані країнами з життєздатною ринковою економікою, що виявляли можливості впоратися з проблемами ринкової конкуренції всередині Європейського Союзу. Економіка Польщі у даному контексті було визнана як достатня [39, с. 113].

Наступним етапом набуття членства став саміт ЄС у Люксембурзі (12-13 грудня 1997 р.). Було прийнято ще одне дуже важливе політичне рішення: розпочати переговори з країнами, згаданими Європейською Комісією, встановлено дату – з кінця березня 1998 р.. Також було проголошено стратегію для держав-претендентів у формі програми «Партнерство для членства». Згідно з цією стратегією, були визначені пріоритетні сфери в процесі вступу до Європейського Союзу, визначено фінанси для їх реалізації і правила допомоги. Ця програма створила загальну структуру для процесу адаптації за допомогою вже прийнятих процедур.

ЄС запропонував фінансову допомогу Польщі та іншим асоційованим державам для підтримки процесу адаптації в період перед вступом. Був

використаний інструмент підтримки процесу підготовки до членства за допомогою програма PHARE. На додаток до коштів цієї програми адаптація до членства була профінансована іншими засобами, у тому числі пільговими позиками від міжнародних установ та національних фондів. Крім того, з 2000 р. можна було розраховувати на потужні фонди з підтримки вступу до ЄС: SAPARD та ISPA.

У Брюсселі 31 березня 1998 р. розпочалися офіційні переговори стосовно членства Польщі в ЄС. З огляду національного законодавства (перевірки) на відповідність «acquis» держави-претенденти було розділено на 2 групи країн. Перша – Польща, Чехія, Угорщина, Словенія, Естонія та Кіпр, які розпочалися переговори 31 березня 1998 р. Друга – Словаччини, Болгарія, Румунія, Литва та Латвія. Переговори тривали до грудня 2002 р. та проводилися в два етапи. Перший етап передбачав аналізу відповідність законодавства кандидата із законодавством ЄС. Другий – безпосередня фаза ґрунтовних переговорів з урахування конкретних умов вступу, їх було 31. У процесі переговорів для Польщі постали такі основні проблеми: працевлаштування польських громадян у державах Європейського Союзу, приєднання польського аграрного сектора до спільної європейської аграрної політики, охорони навколишнього середовища, допомоги державним підприємствам, дозволу на придбання польської землі іноземцями, приведення польських продуктів до норм якості ЄС, розмір фінансових внесків Польщі в бюджет ЄС.

Європейський Союз на переговорах був представлений Європейською Радою, Радою ЄС, а також Європейською комісією. Польську сторону репрезентували прем'єр-міністр, міністр закордонних справ, секретар комісії Європейської Інтеграції, а також голова переговорів із євроінтеграції Речі Посполитої, який керував усіма учасниками переговорного процесу (спочатку ним був Ю. Кулаковський, пізніше – Ю. Троцинський)

Міністр закордонних справ Броніслав Геремек заявив у своєму вступному слові від імені польської влади: «Польща веде переговори з переконанням, що членство в Європейському Союзі є найкращим вибором для забезпечення

безпеки держави, стабільності демократичного порядку, основи швидкого та сталого економічного розвитку і створення сучасного громадянського суспільства. Членство в Європейському Союзі – це шанс для Польщі та виклик. Ми усвідомлюємо величезну кількість завдань, які нас очікують. Польща поділяє цінності, які лежать в основі єдності Союзу». Потім він зазначив, що Польща прагне до швидкого членства в Союзі, вважаючи, що це буде ключовим елементом у прискореному розвитку країни [230, с. 87].

Передбачалося, що лише після перевірки 31 критерія, можна буде розпочинати повноцінні переговори. Проте в липні 1998 р. Польща ініціювала, а Європейська Комісія запропонувала країнам-кандидатам почати з вересня 1998 р. переговори за сімома позиціями. Відповідно до переговорного календаря, Польща повинна була завершити процес обговорення до 1 липня 1999 р. на Європейській Раді. Проте в Берліні в березні того ж р. було прийнято рішення запропонувати додаткову сесію у вересні. Найважчі питання стосувалися фінансової сфери: «Фінанси та бюджет», «Сільське господарство», «Регіональна політика та координація структурних інструментів», «Політика конкурентної боротьби» та «Оподаткування». Багато суперечок викликали також переговори щодо вільного руху, у тому числі прийому на роботу за кордон. Європейські держави були занепокоєні у зв'язку з можливим захопленням їхніх ринків праці дешевшою робочою силою з країн Центрально-Східної Європи. Союз зажадав запровадження перехідних періодів у цих сферах, залишаючи рішення про їх введення в компетенції своїх членів.

Нерівність учасників переговорів добре проілюструвала Польща, чия економіка та перспективи модернізації були значними, однак залежали від доступу до європейських ринків та фінансової допомоги. У той же час, внутрішній ринок підлягав тиску з боку інших країн. У кожному з 31 критерія пріоритетом польської сторони було отримання швидкого доступу до економічної та політичної переваги повноправного членства. Проголошені

вище перехідні періоди для стабілізації економіки в згаданих сферах мали пристосуватися до потреб внутрішнього ринку.

Польща мала свій аргумент щодо запровадження перехідних періодів – це низький рівень економічного розвитку та ВВП у порівнянні з середнім показником ЄС. Польща розуміла, що зі вступом до ЄС зросте необхідність нести високі витрати на реструктуризацію економіки та адаптацію її до стандартів ЄС. Таким чином, польська сторона намагалася забезпечити свою позицію як країни, що прагнула отримати більше коштів з бюджету ЄС.

В інтересах держав-членів ЄС було одержати перехідні періоди для Польщі до досягнення нею повноправного членства. У даному випадку не слід забувати, що Польща мала найбільшу економіку серед країн-кандидатів, порівняно з розмірами та ринками великих держав-членів. Польські фінансові потреби та виробничі можливості спричинили закономірне занепокоєння західних держав щодо втрати економічної стабільності. Перспектива вступу країни з 38 мільйонами населення також означала зміну політичної системи в рамках Союзу, особливо після висновків Ніщського Договору.

Звіт про готовність вступу Польщі до ЄС Європейська Комісія представила 4 листопада 1998 р. У документі вказано на необхідність більш швидких законодавчих змін, спрямованих на стандартизацію правових норм між Варшавою та Брюсселем. Також згадувалося проблемне для Польщі питання сільського господарства, якому надавався перехідний період. У звіті було рекомендовано уряду провести реструктуризацію та приватизацію. Таким чином, остання сесія переговорів стосовно Польщі завершилась 5 листопада 1999 р.

Розширення Європейського Союзу на Схід вимагало проведення реформ всередині спільноти. Постала необхідність реформувати системи управління. У лютому 2000 р. була скликана міжурядова конференція держав – членів ЄС, яка мала розробити основні механізми підготовки органів управління до роботи в розширеному складі. У грудні 2000 р. в Ніщі був представлений

проект договору, що передбачав реформування Європейського парламенту, Європейської Комісії, Ради Європейського Союзу, Європейського Центрального та Інвестиційного банків. У першу чергу зміни стосувалися представницьких квот держав-членів, порядку прийняття рішень кваліфікованою більшістю. Ухвалення перетворень у державах-членах ЄС тривало два роки [246].

Польща мала увійти в шістку найбільш широко представлених у європейських інституціях держав-членів ЄС. Держава здобула в майбутній Раді Міністрів ЄС 27 із 345 голосів, а крім того, із 732 місць в Європарламенті Польщі відводилось 54 місця. На засіданні Європейської Ради в червні 2001 р. було визначено, що країни-кандидати, які позитивно закінчать євроінтеграційні переговори до кінця 2002 р., зможуть приєднатися до співтовариства в 2004 р.

На засіданні Європейської ради 13 грудня 2002 р. у Копенгагені, де тривали останні переговори країн-кандидатів у Союз, включаючи Польщу, було прийнято рішення про вступ до 10 країн Центральної та Східної Європи до Європейського Союзу. Конкурентний тиск з боку інших країн-кандидатів та перспектива невикористаної можливості розвитку призвела до компромісів та закінчення переговорів вчасно. У результаті польська сторона зуміла отримати перехідні періоди в таких сферах, як «Політика конкуренції», «Транспортна політика», «Соціальна політика та зайнятість», «Свобода надання послуг», «Вільний потік капіталу», «Енергетика», «Екологія» та «Оподаткування». У цьому відношенні Польща досягнула найкращих умов серед кандидатів, одночасно зберігаючи всі права, пов'язані з членством. Це дозволило уникнути шоків наслідків під час економічної лібералізації та посилення конкуренції в рамках єдиного ринку [242, с. 47].

Польській переговорній групі вдалося досягти балансу між прийняттям перехідних періодів та отриманням повних прав на членство. За словами голови польської переговорної групи Данути Хюбнер, загальний підсумок

переговорів може вважатися сприятливим для Польщі, бо більш важливими були цілі, сформульовані у 1998 р. як переговорні позиції польського уряду.

Прем'єр-міністр Лешек Міллер підбив підсумок цього дня такими словами: «Після цілого дня складних, а часом драматичних переговорів, всі вимоги, з якими ми прийшли до Копенгагену, були прийняті. Це дозволило мені від імені польського уряду заявити, що ми приймаємо умови нашого членства в Європейському Союзі. У цей день, що закінчив роки напруженої праці та зусиль, Польща зробила великий історичний крок. Я глибоко вірю, що наша країна цілком заслуговує на чудову можливість, яка відкривається нам і майбутнім поколінням. Ми нарешті втрачаємо увагу до Ялти та післявоєнного поділу Європи. Цей успіх є загальним. Це є свідченням мудрості та далекоглядності європейських лідерів. Ми всі отримаємо користь від цього рішення. Тактика переговорів склала іспит. Жорсткі і рішучі розмови до останньої хвилини приносять плоди, але успіх є загальним» [38].

У лютому та березні 2003 р. провадилась ретельна робота юристів, лінгвістів та редакційних працівників щодо Договору про приєднання. 8 квітня Рада Міністрів Республіки Польща погодилася підписати його. Через день, 9 квітня, Європейський Парламент проголосував за прийняття 10 нових держав-членів, для цього було розроблено 10 окремих резолюцій. За резолюції про приєднання Польщі до Європейського Союзу проголосували 509 депутатів, 25 – проти, 31 утримався.

Європейська Комісія виробила єдиний документ 19 лютого 2003 р., який був підсумковим у переговорах – «Рішення Комісії щодо заявок на вступ у Європейський Союз Чеської Республіки, Естонської Республіки, Республіки Кіпр, Латвійської Республіки, Литовської республіки, Республіки Угорщина, Республіки Мальта, Республіки Польща, Республіки Словенія, Словацької Республіки». Зазначалося, що всі ці країни виконали в повному обсязі політичний критерій членства у ЄС; виконання економічного критерію та адаптацію законодавства, за визначенням Європейської Комісії, держави-кандидати мають завершити до початку 2004 р. [152, с. 3–4].

В Афінах 16 квітня 2003 р. відбулося підписання Угоди про вступ у Європейський Союз десяти нових членів, у тому числі й Польщі. Так звана «афінська угода» мала ратифікуватися парламентами новоприйнятих країн до 30 квітня 2004 р., а набував чинності цей документ 1 травня 2004 р.. В Угоді зазначалося, що Чеська Республіка, Естонська Республіка, Республіка Кіпр, Латвійська Республіка, Литовська республіка, Республіка Угорщина, Республіка Мальта, Республіка Польща, Республіка Словенія, Словацька Республіка стають повноправними членами Європейського Союзу, на їх територію розповсюджується загальноєвропейське законодавство [137].

У контексті набуття повноправного членства Польщі у Європейському Союзі варто звернути увагу на те, як підлаштовував свою роботу польський сейм. У ньому головну роботу виконував Надзвичайний комітет з європейського права у 2000-2001 роках, а згодом – Європейський Комітет 2001-2005 років. Щодо законодавчого регулювання в польському Парламенті було апробовано дві моделі функціонування. Існував окремий Надзвичайний комітет з питань європейського права. Мета даного органу полягала у вирішенні законодавчих питань, які згодом передавались Європейському Комітету.

За допомогою Надзвичайного комітету з питань європейського права, який діяв з 26 липня 2000 р. до 21 вересня 2001 р., було заплановано: провести 88 засідань, розглянути 67 проектів, 52 з яких було прийнято; прийнято 30 нових законів, до 80 законів були внесені зміни згідно вимогам ЄС. Комітет брав участь у сферах безпосереднього законодавства ЄС: фінанси (10 проектів), сільське господарство (10 проектів), охорона здоров'я (10 проектів), освіта (3 проекти), економічна діяльність (5 проектів), транспорт (3 проекти), захист прав споживачів (3 проекти), культура, навколишнє середовище, будівельне законодавство, придбання майна.

На зміну Надзвичайному комітету з європейського права прийшов Європейський Комітет (період діяльності – з 24 жовтня 2001 р. до 29 липня 2004 р. Ним було проведено 176 засідань, розглянуто 135 проектів, із яких всі

прийнято; охоплено сфери законодавства ЄС: фінанси (7 проектів), сільське господарство (37 проектів), охорона здоров'я (12 проектів), економічна діяльність (15 проектів), транспорт, освіта, соціальна політика, правосуддя, захист прав споживачів, державне управління, внутрішні справи, культура, навколишнє середовище, будівельне законодавство, придбання майна. Загалом прийнято 57 нових законів, до 200 законів внесено зміни [26].

Робота з наближення до законодавства ЄС та необхідність забезпечити швидкість та точність цього процесу обумовили впровадження в Польщі спеціальної законодавчої процедури для євроінтеграційних законопроектів, так званої «Європейської процедури», або прискореної процедури. Вона ґрунтувалася на стандартній системі ухвалення законодавчих актів у польському Парламенті.

«Європейська процедура» внесла деякі зміни з метою полегшити та гарантувати ефективність процесу. Так, згідно з процедурою, розгляд законопроекту в першому читанні був можливий протягом 3 днів, замість 7, що давало можливість пришвидшення прийняття рішення, але за умови наявності перекладу законодавства ЄС з цього питання. Слід зауважити, що депутати не працювали, якщо не мали можливості ознайомитися та вивчити потрібне їм законодавство ЄС польською мовою. Даний переклад мали забезпечити Рада Міністрів або спеціальний підрозділ досліджень Канцелярії Сейму, який відповідав за переклади. Комітет мав завчасно розглянути та розробити детальний план кожного законопроекту та надати його спікеру палат. Таким чином, забезпечувалась вчасність прийняття рішення. Наступним важливим аспектом діяльності Комітету були звіти, які мали розглядатися на засіданні Сейму.

З метою прискорення процесу було вирішено, що поправки до законопроекту можуть вноситися в письмовому вигляді як мінімум 3 депутатами під час першого читання та як мінімум 5 депутатами під час другого читання. Це забезпечувало відсутність блокування роботи зайвими та несуттєвими пропозиціями щодо поправок. Кожен законопроект мав

супроводжуватися обґрунтуванням щодо застосування «Європейської процедури» [175, с. 30].

Варто зазначити, що законопроект – навіть той, який не мав на меті імплементацію законодавства ЄС – мав супроводжуватися юридичним висновком щодо відповідності законодавству ЄС (або обґрунтуванням, якщо він не відповідав законодавству ЄС) Ця вимога забезпечувала повну відповідність копенгагенським критеріям і легітимність імплементації законів.

Висновок до розділу 2

У другому розділі автором було вивчено специфіку євроінтеграційного шляху Польщі в кількох аспектах: по-перше, за допомогою вивчення стартових умов європейської інтеграції Польщі автором було виділено політичну, економічну та соціальну передумови, що стали основою інтеграції. Особливості розвитку Польщі автор розглядає від часів діяльності «Солідарності», актуалізуючи увагу на інституційних змінах після розпаду соціалістичного табору. Аналіз політичних та економічних передумов було введено в контекст євроінтеграційного поступу й інших країн Вишеградського блоку.

По-друге, дослідження набуття Польщею повноправного членства у Європейському Союзі допомогло проаналізувати існування традицій «третього сектору» в Європі та на основі документів відслідкувати, як змінювалось ставлення ЄС до діяльності громадських організацій у країнах-кандидатах. Автор дійшов висновку, що організована належним чином робота державних органів, що займаються питаннями європейської інтеграції (зокрема, адаптацією національного законодавства до *acquis communautaire* ЄС), впливає на спроможність держави ефективно виконувати завдання, що випливають із зобов'язань перед ЄС, узятих у процесі європейської інтеграції.

РОЗДІЛ 3

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

3.1. Політико-правове забезпечення діяльності громадських організацій Польщі

Польський громадський сектор пройшов довгий шлях законодавчої інституціоналізації. Автор розглядає процес із точки зору двох рівнів: внутрішньодержавного та загальноєвропейського. Такий вибір пов'язаний із необхідністю проаналізувати правове забезпечення польської держави та розглянути, як регламентувалась діяльність громадських організацій на рівні Європейських інститутів.

ГО в контексті зміни європейського вектору зовнішньої політики автор розглядав через призму діяльність товариств та фондів. Саме їх автор вважає основними агентами діяльності громадянського суспільства у трансформаційний період. Було виділено основні принципи їх функціонування, зважаючи на європейський вектор інтеграції:

- 1) зміни у формах діяльності організацій;
- 2) розвиток інформаційно-комунікаційної мережі всередині та за межами галузі;
- 3) інституціоналізація процесів координації та інтеграції;
- 4) розвиток контактів з навколишнім середовищем;
- 5) розвиток сервісних та допоміжних установ «третього сектору»;
- 6) професіоналізація діяльності організацій.

Історія внутрішньодержавного політико-правового забезпечення діяльності організацій бере початок з двох фундаментальних законів:

- Закон «Про фонди» від 6 квітня 1984 р.[296];
- Закон «Про громадські об'єднання» від 7 квітня 1989 р.[298].

Польща була однією з перших держав Центрально-Східної Європи, яка прийняла закон «Про фундації» (1984 р.). Прийняття даного закону відбувалося у важкий для Польщі період внутрішньополітичної кризи. Упродовж 1981-1983 років «Солідарність» вела активні дискусії стосовно розробки необхідного для поляків закону. Підписання 6 квітня 1984 р. закону «Про фундації» стало важливим кроком на шляху активізації діяльності громадських організацій після тривалого періоду гальмування ініціативи польських громадян. Даний закон до 1989 р. був єдиним актом, на який спиралися об'єднання громадян у Польщі.

Проте в цьому законі не дається безпосереднього визначення фундації, однак в окремих статтях визначаються основні риси цієї інституції. Зокрема, фундація є організацією, яка:

- створена для досягнення суспільно чи економічно корисних цілей;
- створена засновником чи фізичними особами, незалежно від їх громадянства і місця проживання або юридичною особою, зареєстрованою в Польщі чи за кордоном, котрі подали заяву про створення фундації.

Досить змістовно поняття «фундація» розкриває дослідник М. Стецик у своїй статті «Поняття фундації у законодавстві Польщі». Зокрема, він вказує, що фундація може бути заснована для реалізації суспільно й економічно корисних цілей, особливо таких, як охорона здоров'я, розвиток економіки і науки, освіта і виховання, культура і мистецтво, суспільна допомога, охорона навколишнього середовища й опіка над історичними цінностями [296].

Згідно з законом «Про фундації», цілі, які ставить перед собою фундація, мають бути дотичними до пріоритетних напрямів розвитку Республіки Польщі. Тому в період Європейської інтеграції саме через фундації встановлювалися зв'язки з іноземними організаціями. Згідно зі ст. 1 закону «Про фундації» закордонні фонди, що мають юридичну адресу за кордоном, можуть утворювати на території Польщі свої представництва. Для створення представництва потрібно отримати дозвіл, який одночасно означає згоду на ведення діяльності, визначеної у дозволі. Дозвіл видає міністр, компетентний

з огляду на сферу своєї діяльності і цілі створення представництва. Дозвіл може бути виданий, якщо представництво утворюють для реалізації цілей, що мають підтримку польської фундації.

Закон «Про громадські об'єднання». було прийнято 7 квітня 1989 р, він став основою для подальшого юридичного закріплення різного роду об'єднань. Це у свою чергу призупинило процес їх стихійного створення та реєстрації. Право на створення об'єднань надавалось дієздатним польським громадянам.

Згідно з даним законом, передбачалося створення добровільного, самостійного, стійкого союзу (об'єднання) для досягнення цілей неприбуткового характеру. Громадські об'єднання могли самостійно обирати свою мету, цілі діяльності, програму та організаційну структуру. У їх компетенції перебував і внутрішній документообіг, що стосувався діяльності організації [298].

У цілому закон «Про громадські об'єднання» визначав такі основні розділи, як: створення та реєстрацію, контроль над діяльністю та звітністю, ліквідацію об'єднань.

Стаття 40 закону визначає, що товариства поділяються на: звичайні товариства, зареєстровані товариства, об'єднання товариств та спортивні клуби, що функціонують у формі товариств [298].

Обов'язковою умовою функціонування товариства, згідно з даним законом, є наявність статуту, який повинен містити такі дані: назву організації, яка відрізняється від інших об'єднань; сфери діяльності; цілі й методи їх реалізації; обов'язки членів; причини втрати членства; способи отримання членських внесків; можливість внесення поправок у статут. Якщо ж товариство має намір створення філій організації, та дана процедура теж повинна бути прописана у статуті.

Товариство спирається у своїй діяльності на громадську роботу членів, а також самостійно визначає свої цілі, програми діяльності, організаційну структуру й ухвалює внутрішні акти, що визначають його діяльність.

Зазначені вище закони створили правову основу для становлення організацій «третього сектору». У Польщі немає загальноприйнятого переліку організацій, які належать до «третього сектору». Різноманітність думок та поглядів дають нам змогу дослідити та визначити «третій сектор» Польщі під час її євроінтеграції. Тому ми проаналізували погляди польських науковців стосовно розуміння вищеназваних понять.

Так, на думку польського науковця Є. Хауснера, уся сукупність складових «третього сектору» дає нам змогу застосовувати до нього різні назви організацій, такі як: неурядові (ngo), неприбуткові (non-profit), добровольчі (волонтерські), опікунські (welfare), благодійні (charitable,) ГО (public benefi). Тобто, даний автор розглядає кожне з понять як саме значення «третього сектору» [190, с. 8].

Відомий соціолог П. Глінський у рамках функціонування «третього сектору» виділив наступні форми неурядових організацій, а саме: товариства (асоціації) та фонди (фундації), церковні організації, асоціації місцевих підприємців, неприбуткові організації та спортивні клуби, які не отримують прибутку [176, с. 78].

Дослідник польського та європейського громадянського суспільства Е. Лес ототожнює громадянське суспільство та «третій сектор», виділяючи його складові – неурядові організації, до яких належать: асоціації, фонди, організації роботодавців, профспілки, світські та церковні організації, політичні партії, а також організації економічного та сільськогосподарського напрямку [211, с. 217].

Офіційні межі та основи «третього сектору» в кожній країні впливають з їх правових традицій. У цьому відношенні основна різниця між загальним правом і кодифікацією цивільного законодавства правової системи є значною.

Наслідки цього поділу в аналізованій нами галузі окреслює польський дослідник М. Юшчинський: «контроль форм громадянського суспільства відбувається в системі цивільного права на організаційному рівні (більш обмежувальні процедури реєстрації), у той час як в загальному праві контроль

здійснюється на рівні прямих витрат, що протікають через зареєстровані організації (зокрема, що ці кошти розглядаються переважно як призначені для суспільно корисної діяльності)» [198, с. 79].

Організації «третього сектору» не слід розглядати як заміну державного управління. Навпаки: дослідження доводить, що їхня роль зростає, коли розвивається їх партнерство з установами державного сектору. Така часткова робота системи приносить відчутні результати в багатьох країнах, особливо на найнижчі рівні територіальної організації держави, стимулюючи розвиток місцевих громад. У цілому, наслідки міжсекторального партнерства видно, коли має місце принцип субсидіарності держави і, як наслідок, розвивається співробітництво разом із повагою до автономії його учасників. Інтеграції та автономії немає, вони взаємовиключні.

У результаті аналізу законів про фундації та товариства, науковець та адвокат Р.Скіба детально вивчив правову основу функціонування організацій. Дослідник вважає, що сектор громадських організацій надзвичайно великий та складається з різних правових форм, серед яких основними є товариства та фундації (фонди). Окремим видом громадських організацій, автор виділяє волонтерські, утворені згідно з законом 2003 р. Тобто, з правової точки зору існують неурядові ГО, які бувають у двох формах: товариства та фонди [255, с. 16]. Товариство – добровільне об'єднання, створене для некомерційних цілей. Фундація – правовий інститут, що дозволяє реалізувати неекономічний характер, використовуючи майно, виділене для цієї мети спонсором або бенефіціаром.

Як фундації, так і товариства, підлягають обов'язковій реєстрації в реєстрі об'єднань, інших громадських і професійних організацій, фундацій та публічних закладів опіки Державного судового реєстру. З моменту реєстрації ці суб'єкти набувають юридичного статусу.

У Польщі ГО проходять подвійну реєстрацію: як організація і як юридична особа. Процедура реєстрації товариств і фундацій дещо відрізняється, враховуючи особливості створення даних суб'єктів. На

першому етапі реєстрації товариства необхідно подати заяву про реєстрацію, а також: статут; протокол установчих зборів; перелік засновників; рішення загальних зборів про створення організації, вибори комітету засновників, вибори президії та органів внутрішнього контролю. Заява разом з додатками подається у двох примірниках. Усі документи повинні бути оригіналами або нотаріально завіреними копіями. Загалом практика в окремих судах є різною, наприклад, деякі суди вимагають три примірники статуту.

Умови функціонування цих організацій створювались цілим пакетом інших нормативно-правових актів, що регламентували порядок фінансування, оподаткування, поширення на сфери впливу діяльності громадських організацій у польському суспільстві. Розглянемо, як Сейм далі реагував на зростання кількості та активності громадських організацій.

Ще у 8 березня 1990 р. було прийнято закон «Про місцеве самоврядування», у якому йшлося про можливість взаємодії муніципалітетів з іншими суб'єктами польського суспільства, у тому числі, і з неурядовими організаціями для виконання локальних завдань [235].

Наступним важливим законом є закон від 29 листопада 1990 р. «Про соціальну допомогу», який стверджує, що соціальна допомога організовується органами центрального та місцевого самоврядування, які співпрацюють у цьому відношенні з громадськими організаціями, релігійними об'єднаннями, благодійними асоціаціями, фондами та фізичними особами (стаття 1, п. 2) і накладає на воєводство обов'язок підтримувати діяльність неурядових організацій [294].

Польським урядом було схвалено ряд законів, які стосувались податкової системи громадських організацій: «Про податок з прибутку фізичних осіб» від 26 липня 1991 р. [287], «Про прибуток юридичних осіб» від 15 лютого 1992 р. [289].

Вищеназвані закони сприяли зменшенню ставки податків для неурядових громадських організацій, якщо ті мали статус юридичної особи (для звичайних асоціацій) і відповідали Закону – статті 17.1, пункт 4. Дохід

організації, який виникає в ході реалізації програмних цілей, оподаткуванню не підлягав. Доходи організацій, що мають статус суспільного блага, також звільняються від податку на прибуток підприємств [289].

Натомість, організаціям, які виплачують заробітну плату фізичним особам, наприклад, на підставі договору про працевлаштування, мандату чи завдання, потрібно було сплачувати і податок, і заповнену декларацію про доходи. Цей закон також містить положення про оподаткування стипендій та матеріальних призів. Закон регламентує питання, пов'язані з відрахуванням від доходів пожертвувань, переданих неурядовим організаціям фізичними особами.

Окрім перших законів, що регулювали діяльність організацій «третього сектору» було прийнято Резолюцію № 76 Ради Міністрів від 9 липня 1992 р. стосовно переліку державних завдань, які можуть виконувати неурядові організації. Документ перераховував конкретні сфери, на які виділялись дотації з державного бюджету, а саме: освіта та виховання, вища освіта, культура та мистецтво, охорона здоров'я, соціальна допомога, фізична культура та спорт, туризм та дозвілля, внутрішня торгівля, громадська безпека, охорона природи та захист навколишнього середовища, і завдання в галузі захисту прав дітей, реалізація урядових програм європейського напрямку [282].

Таким чином, законами вперше було врегульовано поля діяльності організацій у фінансовій сфері, що остаточно відділило громадський сектор від сектору влади та бізнесу.

Закони регулювали, у першу чергу, ставку оподаткування та визначали основні джерела фінансування громадських організацій. А саме: кошти з державного бюджету, з місцевих бюджетів, закордонних фондів, кошти від організованих масових заходів, членські внески та статутний капітал.

Польське законодавство стосовно громадських організацій є досить складним, порівняно з іншими країнами Європейського Союзу. Наприклад, у питаннях, що стосуються реєстрації. Так, у Франції та Нідерландах для

реєстрації організації достатньо двох засновників, а в Німеччині – семи. Мінімальний вік, коли особа може бути членом громадської організації, складає 14 років, тоді як у Польщі є вимога досягнення 16-тирічного віку, з кількістю 15 осіб.

Упродовж 1992-1996 років відбувалися істотні зміни у відносинах між владою та «третім сектором», що було пов'язано з розпочатим конституційним процесом. Активно організовувалися форуми громадських організацій за підтримки сенату Республіки Польща, це: Регіональний форум неурядових ініціатив у Познані, Келецький форум неурядових організацій, Регіональний форум неурядових організацій в Любліні, на якому, вперше зустрілися представники неурядових організацій, (які в майбутньому створять Об'єднання неурядових організацій).

Перший загальнопольський форум неурядових організацій пройшов 21-22 вересня 1996 р. На ньому зустрілись представники понад 900 організацій з усієї Польщі. Мета даної зустрічі полягала у розробці положень, які мали бути включені у процес законотворення [216].

У цьому ж р. за ініціативи Є. Хауснера – керівника групи радників в кабінеті віце-прем'єра і міністра фінансів – були зроблені перші ініціативи щодо створення правового акту, що регулював би взаємовідносини між публічною адміністрацією та неурядовими організаціями.

Довготривалий конституційний процес завершився у квітні 1997 р. Конституція стала офіційною підставою для існування «третього сектору» в Польщі, яка забезпечувала кожному громадянину право вільного об'єднання у професійні спілки, громадські рухи, товариства, фундації. Слід підкреслити, що вперше на найвищому правовому рівні було зрівняно фонди та інші громадські утворення» [203].

Згідно з Конституцією, держава бере на себе відповідальність за виконання лише тих завдань, які не можуть виконувати громадяни та їх спільноти. Сучасна адміністративна реформа в Польщі передбачає децентралізацію впливу держави і передачу локальної влади місцевому

самоврядуванню. Значну частину функцій центрального уряду передано не лише органам місцевого самоврядування, але й неурядовим громадським організаціям.

Крім того, в Конституції було прописано ряд інших положень, зокрема, що стосуються прав і громадянських свобод, встановлення обов'язків і функцій неурядових організацій. Це, перш за все, право на: свободу асоціації, клопотань, прохання і скарги, виявлення суспільного інтересу. Згідно зі ст. 12 Конституції, забезпечується свобода створення та функціонування об'єднань, громадських рухів та інших добровільних об'єднань та фондів. Також ряд інших положень Конституції, зокрема, щодо цивільних прав та свобод, визначають основи та функції неурядових організацій [203].

З точки зору відносин із державним сектором найбільш важливим є положення Преамбули до Конституції. Конституція Польщі встановлює основне верховенство права на підставі: поваги до свободи і справедливості, співпраці між органами влади, діалогу всередині суспільства, принципу субсидіарності в делегуванні повноважень громадян у суспільстві. Ця теза означає, що пріоритет завжди повинен бути між співтовариством, сім'єю, неурядовими організаціями, місцевим самоврядуванням та державою [143, с. 7].

Із точки зору діяльності організацій значну роль мають політичні права і свободи, які також зазначені в Конституції, а саме: право на отримання інформації про діяльність органів державної влади, зокрема, доступ до документів, виступ на засіданнях колегіальних органів публічної влади за загальними виборами з можливістю аудіо- та відеозапису.

У 1998 р. було розроблено Меморандум дотичних правових умов функціонуванні неурядових організацій у Польщі. Авторами даного меморандуму були П. Марчіняк та Я. Вигнаньські. Даним меморандумом було окреслено багато важливих питань, які стосувалися: фінансування місцевої академії розвитку філантропії у Польщі, боротьби з корупцією, програми

фондації Стефана Баторія, Фонду місцевої демократії та ряду програм з розвитку громадянського суспільства.

У ході підготовки та розгляду пропозицій до майбутнього закону про суспільну користь, з'являлися положення про неурядові організації в різних нормативних актах, а саме: «Про державні фінанси» [292] та «Про доступ до інформації» [295], «Про професійну реабілітацію та соціальну зайнятість інвалідів» [293]. Питання, які розглядались у даних законах, стосувались фінансування громадських організацій та способів реалізації їхньої діяльності.

Розпочатий процес юридичного оформлення «третього сектору» позначився на діяльності Сейму (нижньої палати польського парламенту). Депутатами було ініційовано проведення конференції «Неурядові організації в демократичній державі». Її підсумком стала заява уряду про необхідність створення представництва неурядового сектору для встановлення діалогу з урядом.

Моніторинг державної політики щодо розвитку громадянського суспільства здійснювало відповідальне Міністерство соціальної політики (Ministerstwo Polityki Społecznej), комітети якого мали на меті перевірку звітності даних організацій. З 2005 р. дане міністерство було реорганізовано у Міністерство праці і соціальної політики (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej), а з 2015 р. – у Міністерство сім'ї, праці й соціальної політики (Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej)

Обговорення профільного закону, які регламентував взаємодію органів державної влади з неурядовими організаціями відбувалось протягом 1996-2003 рр. Закон був прийнятий 24 квітня 2003 р. та отримав назву «Про діяльність суспільної користі й волонтерство» [286].

Закон ввів правила у сфері діяльності, здійснюваної неурядовими організаціями. Вони стосувалися організації та проведення заходів громадської користі, що у свою чергу використовувалось державною владою для виконання суспільних завдань.

Цей закон визначив основні умови та регулює, зокрема, сфери та форми діяльності неурядових організацій, форми контролю, повноваження та сфери повноважень. Прийняття даного закону має першочергове значення, оскільки це дозволило організувати участь неурядових організацій у соціально-економічному житті та надало їм права у виконанні громадських завдань. Розвиток міжсекторальних відносин також вплинув на вступ Польщі до ЄС, який зобов'язував державні інституції здійснювати програми активізації бенефіціарських коштів для підтримки розвитку соціальної економіки.

Згідно з законом, доручати виконання публічних завдань або надавати фінансову підтримку влада може тільки неурядовим організаціям, що мають статус організації суспільної користі. Для його отримання організація мала відповідати певним вимогам. Таким організаціям надавалися деякі пільги з оподаткування, можливість безкоштовного інформування про свою діяльність на громадському радіо й телебаченні.

Важливість закону «Про суспільну користь та волонтерство» для суспільства визначалась такими функціями: пропагандою солідарності, гуманізму, справедливості на національному, глобальному рівнях; висвітленням проблем у різних сферах для їх розв'язання з урахуванням цільових потреб; орієнтацією на популяризацію здорової сім'ї, нації; різнобічним розвитком людей шляхом отримання ними нових знань та навичок; доповненням діяльності інших секторів із забезпечення суспільного добробуту.

Окремий розділ закону присвячено нагляду над їхньою діяльністю. Законом передбачено створення Ради суспільно корисної діяльності, яка мала стати консультативно-дорадчим органом міністра соціальної політики. Визначено її права й завдання, термін її повноважень та склад (10 представників неурядових організацій і по 5 представників місцевого самоврядування та урядової адміністрації), права, положення щодо фінансування діяльності Ради з бюджету міністерства.

З точки зору функціонування організацій, які працюють переважно у місцевому (локальному) середовищі, цей документ є ключовим для адміністрації. Важливим є той факт, що ГО на державному та місцевому рівнях були залучені до моніторингу державної політики та часто виконували функцію спостерігачів. Так, організація «Центр громадянської активності «ПРИЗМА»», займалася перевіркою та підтримкою громадських ініціатив, створених для популяризації активності громадянського суспільства.

У контексті вивчення громадських організацій громадянського суспільства, автор вважає, що «неурядові» та «громадські» організації є ідентичними поняттями. І лише у 2003 р. з прийняттям закону «Про суспільну користь та волонтерство», частина організацій виділилась за рахунок критеріїв добровільності (волонтерства). Із 2004 р. було запроваджено 1% податку на користь добровільних організацій. Дані організації в науковій літературі, згідно з законом 2003 р., згадуються під такими назвами: громадські, некомерційні, добровольчі і волонтерські, публічної користі або ж соціальні. На нашу думку, всі вищеназвані організації є громадськими неурядовими громадськими організаціями із статусом організацій суспільної користі (пол.: ОРР).

Таким чином, використовуючи термін «ГО», автор підкреслює позаурядовий характер їх діяльності: 1) вони створюються громадянами; 2) їх діяльність є способом самореалізації. Термін «незалежні організації» не відокремлює їх від громадських, а лише позначає принцип діяльності.

У свою чергу «некомерційні організації» підкреслюють економічну специфіку суб'єктів «третього сектору», на відміну від комерційних відносини приватних підприємств. Некомерційна діяльність не виключає економічних ініціатив, які приносять прибуток, проте вони не прописані у статутах організацій.

Поняття «добровільні організації» стосується сектору волонтерства. Їх діяльність заснована на добровільній участі в житті суспільства.

Дослідники виділяють ще такі організації як «соціальні» ототожнюючи їх з соціальною роботою. Соціальні організації часто вживаються як синоніми до добровільних організацій [184, с. 50].

З 1 січня 2004 вступив у силу закон «Про діяльність суспільної користі та волонтерство». Відповідно до закону, платник податків має право сплачувати прибутковий податок з фізичних осіб у розмірі 1% від суми податку певній громадській організації, що знаходиться в офіційному списку таких організацій. Одержувач субсидії може бути лише організацією, яка увійшла до Національного судового реєстру. Для того, щоб зберегти за собою право передавати один відсоток, платник податків повинен подавати річну бухгалтерську звітність у встановлені законом терміни, тобто до 31 січня кожного року. Прийняття «механізму 1%» нами сприймається неоднозначно. Із однієї точки зору – це позитивне унікальне явище, коли громадяни самі можуть обирати, на що підуть їхні податки, обираючи конкретну сферу і навіть – організації. Із іншого боку, така форма дотацій громадським організаціям спричиняє зменшення дотацій з інших джерел фінансування.

Теоретично першим податковим роком, коли відбувалась передача 1%, був 2003 р. Проте платники податків, в принципі, не знали про надану можливість. Крім того, було мало організацій, які отримали статус суспільного блага, оскільки реєстрація реєстрації почалися з 1 січня 2004 р.. Усе це означало, що запровадження 1% в Польщі не було вражаючим, але з р. в рік усвідомлення поляками цієї можливості зростає. Наприклад, у 2003 р. платники податків передали в межах 1% від загальної суми 10365000 злотих. З них 10305000 злотих було отримано від людей, які підлягали оподаткуванню на загальних умовах, та 60 000 злотих від податкових осіб у вигляді єдиної суми за зареєстрованим доходом. У свою чергу, у 2004 р. платники податків перерахували загальну суму 41616000 злотих. Особи, які оподатковуються за загальними принципами, подарували 41040000 злотих та ті, хто сплачував одноразову суму – решту 576 000 злотих. У 2005 р. сума 1322000 злотих була

оподаткована у вигляді єдиної суми за зареєстрованим доходом, що більш ніж удвічі перевищує суму 2004 р. [193].

Механізм відрахування 1% з податку Польща перейняла з Угорщини, а взагалі коріння даного процесу сягають ще післявоєнної Іспанії та Італії, де такий механізм використовувався для розподілу податків церкви. У Центральній та Східній Європі ця модель вирахування певного відсотку податку бере початок з Угорщини. Аналогічне законодавство було введено у 2000 р. у Словаччині, в 2002 р. Литві і в 2003 р. у Румунії [306, с. 52].

У 2004 р. Польща стає повноправним членом Європейського Союзу. У діяльності неурядових організацій розпочався новий етап, який характеризувався наявністю партнерства, що було обов'язковою умовою для отриманні коштів так званих структурних фондів. Наслідком цього стало, зокрема, запрошення представників неурядових організацій в Моніторингові й Управляючі комітети.

Сейм прийняв ще два важливі законопроекти для усього «третього сектору» 22 жовтня 2004 р. Законопроекти передбачали внесення змін до акта про податок на прибуток юридичних осіб та внесення змін до деяких інших актів, а також внесення змін до актів про податок на прибуток від фізичних осіб та внесення змін до деяких інших актів. У Законі про податок на прибуток від юридичних осіб мало місце положення про податок для неурядових організацій, які не мали статусу волонтерських. Положення про можливість відрахування від базового оподаткування пожертвувань у соціально корисних цілях не змінилося – становило, загалом до 10% доходу [286].

Положення про громадські організацій також з'являлися в законодавстві, що регулювали кримінальну, цивільну та адміністративну діяльність. Створювались спеціальні підкомітети та парламентські групи, які розробляли важливі законопроекти в зазначених вище сферах.

Чільне місце в законах, що стосуються діяльності громадських організацій займає закон від 7 липня 2005 р. «Про лобіювання у законотворчому процесі». Положення закону набули чинності 7 березня

2006 р. ГО були занепокоєні таким законом, оскільки згідно з його положеннями, лобістська діяльність мала здійснюватись за допомогою юридично дозволених методів, спрямованих на вплив на державні органи у процесі законотворення. Тобто, цим законом вплив громадських організацій на владу сильно обмежувався та контролювався [297].

Після підписання зазначеного закону було організовано семінар «Лобіювання неурядових організацій з урахуванням нових правових положень», який був проведений 10 січня 2006 р. за програмою «Третій сектор». Програма була ініційована та фінансована Фондом довіри громадянського суспільства у Центральній та Східній Європі та Фондом ім. Стефана Баторія.

Організаціями було обговорено професійну роль лобістів та роль організацій. Законодавцем у ході семінару було роз'яснено, що виділяється професійна лобістська діяльність, яка є прибутковою діяльністю, що здійснюється на благо третіх сторін з метою врахування інтересів цих сторін у процесі законотворення. З урахуванням нових правил спеціальні зобов'язання були встановлені для професійних лобістів, що викликало стурбованість громадських організацій, у зв'язку з обмеженням їх ролі та всього загалом польського «третього сектору» у законодавчому процесі.

Питання щодо організацій «третього сектору» регулярно порушувалось у польському законодавстві. Так, 22 червня 2006 р. Сейм прийняв закон «Про європейський кооператив» [291]. Положення закону вказують на новий вид співпраці неурядових організацій з іншими європейським спільнотами та владою. Як випливає з опису проекту, «сутність проекту полягає у створенні нової організаційної форми, що дозволяє вести транскордонну економічну та соціальну діяльність у межах Європейських Співтовариств». Європейський кооператив (SCE) є інституцією, що базується на законодавстві Співтовариства.

Функціонування SCE регулюється двома правовими актами: Розпорядженням Ради ЄС № 1435/2003 від 22 липня 2003 р. «Про Статут

Європейського кооперативного товариства (SCE)» [160] та Директивою Ради ЄС №2003/72 від 22 липня 2003 р. «Про доповнення статуту європейського кооперативу щодо залучення працівників» [161].

Згідно з правовими нормами Європейського кооперативу, його учасниками можуть бути асоціації, фундації та юридичні особи. У результаті співпраці учасники такого товариства прагнули досягти взаєморозуміння в економічній та соціальній діяльності.

Таким чином, європейський кооператив став ще однією формою діяльності, за допомогою якої вплив громадських організацій поширився у масштабах Європейського співтовариства. Положення закону про європейський кооператив набули чинності 18 серпня 2006 р.

Наступним важливим правовим документом є Стратегія розвитку підтримки громадянського суспільства (SWRSO) прийнята в 2008 р. [307]. Стратегія прогнозує діяльність держави у сфері громадянського суспільства на 2009-2015 рр. Автор вважає, що з однієї точки зору даний документ підтримував громадянське суспільство як сферу, де взаємодіють ГО, сфера бізнесу – у межах однієї державної політики. Із іншої точки зору, ця модель суспільства побудована на принципах вільності, рівності, соціальності. Однак стратегія описує реальні прояви громадянського суспільства по відношенню до польської дійсності і показує, як мають взаємодіяти неурядові організації, активні громадяни та кожний окремий громадянин Польщі.

Другий розділ Стратегії – це план діагнозу громадянського суспільства та – частково – аналіз громадських організацій. Назва відповідного розділу: «Громадянське суспільство. Характеристика “3-го сектора”. Узагальнення діагнозу», – показує нам важливість спільних дій із точки зору державної політики та участі в ній громадськості. Згідно з документом, прерогатива в діяльності на благо польського суспільства надається не окремому активному громадянину, а громадській організації як суб'єкту права. Роль громадянина в польських організаціях описано в першому розділі даної Стратегії під назвою «Правова база, відповідність документам та нормам ЄС, а також національним

стратегічним документам». Звісно, таке трактування призводить до дисбалансу у твердженнях Стратегії про участь громадських організацій у житті суспільства, проте аж ніяк не відкидає вплив активного громадянина.

Результат від впровадження даної Стратегії був відображений у таких аспектах: була скасована стратегія розвитку попередніх років (2007-2013 рр.), фінансування закладалося з державних фондів Польщі та іноземних фондів Європейського Союзу, проводились публічні дебати та консультації з представниками ГО.

Автором визначено, що організації проникали в усі сфери суспільного життя, які офіційна влада не завжди могла підтримувати. Так, законом від 14 березня 2014 р. «Про правила поведінки публічних зборів» визначалась процедура зборів – збирання пожертвувань у громадському просторі (готівкою чи натурою), де меценат чи донор залишаються анонімними [288].

Це означає, що за допомогою закону громадський сектор не зобов'язаний звітувати про свої грошові потоки у вигляді допомог. Важливим є той факт, що ГО отримали право на дозвіл перераховувати кошти через Інтернет. Усі звіти про фінансову діяльність організацій, згідно з законом, мають бути опубліковані на електронних носіях та підлягають контролю лише з боку Міністерства адміністрації та цифрації.

Продовженням Стратегії розвитку підтримки громадянського суспільства (SWRSO) стала Національна програма підтримки розвитку громадянського суспільства (NPWRSO) прийнята польським урядом та представлена усім неурядовим організаціям у березні 2016 р. Головною метою цієї програми є виведення громадського сектору Польщі на вищий рівень, у якому ГО повинні стати рівноправними партнерами у громадському, економічному та соціальному житті. Реформа громадського сектора вимагала публічності громадських інститутів у діалозі з широкими суспільними колами. Було запроваджено кілька важливих змін у правовій і політичній системі, що включають: призначення уповноваженого від уряду для координації діяльності громадських організацій, зміцнення інститутів громадського

діалогу, внесення змін у закон «Про суспільну корисність та волонтерство» [223].

Новий законопроект уряд прийняв 27 червня 2017 р.; ішлося про створення при канцелярії прем'єр-міністра Національного інституту свободи – Центру розвитку громадянського суспільства. Закон вступив у силу в листопаді 2017 р. Головною метою стала підтримка розвитку громадянського суспільства в Польщі шляхом зміцнення добровільної активності громадян в різних соціально значущих сферах. Його завданням є управління програмами, що підтримують розвиток громадянського суспільства, а також збирання та аналіз даних із усіх сфер співпраці між державною адміністрацією та громадським сектором. Національний інститут свободи керуватиме програмами, що підтримують розвиток громадянського суспільства, прийнятих за рішенням Ради Міністрів після консультацій з неурядовими організаціями [223].

Таким чином, польська держава враховувала діяльність громадських інститутів на державному рівні, здійснюючи активну законодавчу діяльність. Хоча ГО Польщі були визнані у правовому полі, їх компетенції часто обмежувались небажанням владних структур брати до уваги рішення організацій.

3.2. Інституціоналізація польських громадських ініціатив

У контексті вивчення громадських організацій та їх впливу на Європейську інтеграцію Польщі варто звернутися до історії їх виникнення та функціонування на теренах Європи. ГО покликані вирішувати соціальні завдання – на зразок тих, що існували в інших європейських державах та почали з'являтися в другій половині XIX ст.; між Першою і Другою світовими війнами у Польщі існувало близько 6 тис. фондів, асоціацій, спілок, кооперативів та інших неприбуткових інститутів.

Після Другої світової війни внаслідок цілеспрямованої політики комуністичної держави активні асоціації було знищено, решта потрапили під

жорстокий контроль держави. Усі фонди в 1952 р. згідно з польським законодавством було скасовано, а їхня власність – націоналізована [32].

Потужним імпульсом для розвитку «третього сектору» в Польщі став досвід діяльності громадських організацій європейських країн у соціальній та економічній сферах. У середині 1990-х років ХХ ст. сумарний обсяг капіталу «третього сектору», виключаючи релігійні організації, у 22 державах (Нідерланди, Німеччина, Ірландія, Іспанія, Бельгія, Австрія, Франція, Японія, Чехія, Угорщина, Словаччина, Румунія, Аргентина, Перу, Бразилія, Колумбія, Мексика) становив 1,1 трлн. дол. В окремих країнах, приміром у Швеції, частка громадського сектору в економіці країни досягала 15,5 трлн. [47].

Кожна з Європейських держав має спільну специфіку функціонування громадських організацій. За основу вивчення польських організацій у період євроінтеграції ми взяли такі індикатори розвитку організацій: історія, державотворення, моделі функціонування, періодизація, класифікація та географія формування.

Подібні за методами та принципами діяльності ГО, які функціонують у цих країнах, прийнято відносити до певних моделей функціонування громадських організацій. Ці моделі були запропоновані ще в 1995 р. на основі міжнародного порівняльного аналізу характерних рис діяльності неурядових організацій, що властиві окремим групам країн [69, с. 119].

Автором взято за основу моделі функціонування громадських організацій Європи, це чотири типові моделі а саме: корпоративну, англосаксонську, скандинавську і середземноморську.

Корпоративний або ж континентальний тип громадських організацій притаманний для таких країн, як: Федеративної Республіки Німеччина, Австрії, Швеції, Бельгії, Франції та Нідерландам. Досліджуючи діяльність організацій у даному переліку країн, можемо визначити, що у даній моделі неурядовий сектор відіграє потужний вплив у зв'язку з чисельністю членів, багаторічною історією розвитку, прихильністю до своїх (як правило, ідеологічних, політичних та профспілкових) уподобань. Також слід

зауважити, що більшість громадських організацій у даній групі країн створені на добровільних засадах.

Сектор громадських організацій перебуває в політичному середовищі, що характеризується двопартійністю, сильними традиціями децентралізації, потужним громадянським суспільством та «бісмарківською» системою соціального забезпечення, тобто – із провідною роллю профспілок. Крім того, участь церкви досить активна: держава стягує податок для церкви, який фінансує культурно-освітні заходи, а також, окремі соціальні послуги [117].

Англосаксонська або ж «ліберальна» модель сформована геополітичними особливостями Сполучених Штатів Америки і Канади (в американській частині), Швейцарії, Великої Британії та Ірландії (у європейській частині), а також Австралії і Нової Зеландії. У контексті дослідження, автор бере до уваги держави-члени Європейського Союзу, тобто – Ірландію та Велику Британію (яка хоча і проголосувала за Brexit 23 червня 2016 р, ще юридично не вийшла з ЄС).

Англосаксонська модель повністю побудована на громадських засадах. Особливістю в даних організаціях є те, що вони періодично випускають статистичні дані про свою діяльність і виробляють внутрішні правила. Незалежні і приватні, вони володіють ширшими джерелами фінансування, аніж їх відповідники з корпоративної моделі. Вони можуть отримати державне фінансування на конкурсній основі, часом змагаючись із іншими організаціями чи підприємствами. Однак благодійні внески порівняно великі, а приватні джерела доходів суттєво диверсифіковані.

Соціально-політичне середовище відзначається вагомістю місцевого самоврядування в контексті політичної й адміністративної системи централізованої (європейська частина) і децентралізованої (американська частина). Така модель, насамперед, обумовлена панівною ідеологією індивідуалізму. Вважається, що необмежене володіння власністю й лібералізм підприємництва сприяють накопиченню багатства і заохочують до приватної ініціативи. Роль держави за таких умов полягає в забезпеченні свободи

підприємництва як прав кожної особи займатися економічною діяльністю у спосіб, що її приваблює і не суперечить суспільній моралі та чинному законодавству. Що ж до нужденних осіб, то держави, виходячи з того, що люди мають самі захищати свої інтереси, дбати про власну користь, – реалізує принцип невтручання й обмежується виконанням певних обов'язкових функцій. Тому формування зазначеної моделі відповідно до соціально-культурних традицій цих країн відбувається у формі зростання широкої мережі різної за масштабами організованої філантропії. Відомо, що в розвинених країнах близько 88% бюджету громадських організацій становлять внески приватних осіб, близько 7% – корпорацій і лише 5% – із різних фондів [78, с. 56].

Скандинавська модель притаманна Швеції, Фінляндії, Данії і може застосовуватися також до країн Центральної та Східної Європи. Дану модель називається інституційною та соціал-демократичною. У ній головним фактором розвитку громадських організацій є соціал-демократичне спрямування, що має на меті створення держави загального добробуту. Держава таким чином за рахунок малочисельних організацій закриває нестачу робочих кадрів у різних сферах суспільного життя. Вплив церкви, у порівнянні з іншими моделями, обмежений.

Вивчаючи середземноморську модель, до якої належать Італія, Іспанія, Португалія, Греція, автор дійшов висновку, що тут громадський сектор неприбуткових організацій малорозвинений. У даній моделі причини значних обмежень у діяльності організацій були зумовлені історично – у першу чергу внаслідок періодів диктатури [84, с. 15].

Усі моделі на даний час не існують в чистому вигляді. Під впливом інтеграційних процесів більшість згаданих нами груп країн увібрали риси одна одної. Найбільший вплив спричинила англосаксонська модель, що зумовлено розвиненістю громадського сектору та його елементів у відповідних країнах. На думку автора, з урахуванням євроінтеграційних процесів і специфіки діяльності громадських організацій Польщі, доцільно виокремити нову

модель, що матиме назву «східноєвропейська». Такий вибір зумовлений приналежністю Республіки Польщі до транзитних суспільств, де демократія та ідея громадянського суспільства були екстрапольовані з сусідніх держав. Характерними рисами запропонованої моделі, на думку автора, є: євроінтеграційний вектор діяльності, фінансова залежність від зовнішнього капіталу, слабка підтримка держави, орієнтованість на філантропію.

Значний обсяг громадського сектору Польщі та багатовекторність діяльності організацій дають підставу для дослідження таких аспектів, як: територіальна приналежність, кількісна складова, класифікація та періодизація їх діяльності.

Поява громадських організацій в територіальному плані була неоднорідною. У дослідженні 2004 р., проведеному «KLON/JAWOR», взято за основу розрахунок кількості організацій на 10 тис. мешканців. У результаті, у Мазовецькому воєводстві було нараховано близько 19 організацій на 10 тис. мешканців, Поморському – 16 організацій, Дольношльонському – 15, Вармінсько-Мазурському, Любуському, Малопольському – 14. Натомість, найменше організацій було в Опольському та Свентокшиському воєводствах – 10 організацій. У ході дослідження було виявлено, що в період з 2002 р. по 2004 р., тобто у період завершальної фази інтеграції, в Опольському воєводстві активно з'являлися нові організації [162, с. 35]. У першу чергу, це було пов'язано з географічним сусідством із Чехією та складом населення, переважну більшість у якому мала німецька меншина – 78,5 % осіб. Варто зазначити, що німецька громада найкраще організована з-поміж усіх національних та етнічних меншин, що проживають у Польщі. На загальнодержавному рівні німецька меншина репрезентована Союзом німецьких суспільно-культурних товариств (СНСКТ), що створений у 1991 р. у м. Ополі. ГО в Опольському воєводстві мали фінансову підтримку від фондів ЄС. Найважливішими цілями практично всіх організацій німецьких національних меншин у Польщі була популяризація німецької культури, традицій та звичаїв, збереження та розвиток німецької мови, розвиток

німецькомовного шкільництва, протидія асиміляції, представництво інтересів німецької громади, зміцнення добросусідських польсько-німецьких взаємин та популяризація знань про Європейський Союз [130, с. 39].

Статистичні дані 2004 р., після вступу Польщі до Європейського Союзу, показали, що на 10 тис. мешканців населення кожного воєводства існувала досить незначна кількість громадських організацій (табл. 3.2). Для порівняння наводимо дані з 2008 р., що відображають збільшення організацій на кількість мешканців.

Таблиця 3.2

Кількість організацій на 10 тис. мешканців (2008 р.) *

Воєводство	2004 р.	2008 р.
Мазовецьке	19	22
Поморське	16	20
Дольношльонське	15	19
Вармінсько-Мазурське	14	19
Любуське	14	19
Малопольське	14	18
Опольське	10	14
Свентокшиське	10	13

Упродовж 4 років кількість організацій істотно не змінилась. Приріст становив лише 3-4 організації на 10 тис. мешканців. Така кількість організацій зумовлена тим, що іноземні фонди, які фінансували створення організацій та забезпечували їх функціонування, після набуття Польщею членства у ЄС, призупинили надання допомоги.

Питання періодизації громадських організацій Польщі автор досліджував з урахуванням законодавства, що регламентує діяльність організацій та за кількісною складовою їх членів.

Початок сучасного етапу діяльності громадського сектору Польщі датується 7 квітнем 1989 р. з моменту прийняття закону «Про громадські

*Складено автором на основі даних [130]

об'єднання» [298], коли було розпочато процес законодавчого оформлення та реєстрації громадських організацій як повноправного суб'єкта польського суспільства. До цього часу не існувало єдиного юридичного акту, що регламентував діяльність різного роду об'єднань. Проте певне значення у становленні законодавчої бази відіграв закон 1984 р. «Про фонди» [296].

Після 1989 р. прослідковувалося значне посилення динаміки виникнення нових громадських організацій. Кількісне зростання організацій було детально відображено у перші роки політичної трансформації, що стало результатом спонтанної реакції соціуму з метою створення інститутів громадянського суспільства. Це, у свою чергу, зумовило появу правових норм, що сприяли проведенню неурядової економічної діяльності.

ГО сформовані в цей період, несли відповідальність за скорочення розриву в масштабі впровадження соціальної політики, яка виникла для задоволення нагальних потреб. Процес формування відносин між неурядовим сектором та державою у Польщі був дещо відмінним від західноєвропейського (де обсяг взаємного співробітництва та компетенцій не був розроблений), тому соціальна активність була, перш за все, результатом ініціативи «знизу вгору», а не політики.

Громадський сектор мобілізував населення для організації та фінансування послуг, якими досі займалася держава. А отже, сприяли розвитку таких цінностей, як підприємництво, соціальна ініціатива та соціальна довіра.

Громадський сектор зріс із точки зору кількості організацій, проте цей розвиток не був однорідним. Існує помітне збільшення динаміки організаційного зростання на початку 1990-х років (особливо в 1989-1992 роках) внаслідок створення можливостей для об'єднання та соціальної активності. Трансформація звільнила підприємництво та діяльність людей не тільки у сфері бізнесу, а й у соціальному та громадянському житті. На 1993 р. зі зміною політичної кон'юнктури суспільства починає скорочуватися темп появи громадських організацій. У 2000 р. кількість нових асоціацій і в 2001 р. кількість нових фондів

досягла піку. З тих пір, незважаючи на коливання, продовжується тенденція до зниження. Це явище не слід трактувати як тривожне: воно пов'язане зі стабілізацією сектора і його старінням.

Також неоднорідно розвивались фундації та товариства. Згідно з даними досліджень за 2004 р., проведених Regon, наявні такі результати:

- на початку 1990-х років кількість новостворених фундацій була значно вищою, ніж товариств. Це пов'язано в основному з тим, що в 1989 р. частка фундацій у Польщі було значно меншою;
- з 1991 р. зростає динаміка кількості фондів. Кількість та швидкість утворення фундації була нижчою, ніж товариства у зв'язку із процедурою реєстрації;
- з середини 1990-х років – відносне збільшення числа товариств; у випадку фундації кількісний показник залишався на тому ж рівні;
- у 2002, 2003 роках відбулося значне збільшення кількості зареєстрованих фундацій, проте цей процес не спостерігається у наступних роках (рис. 3.1).

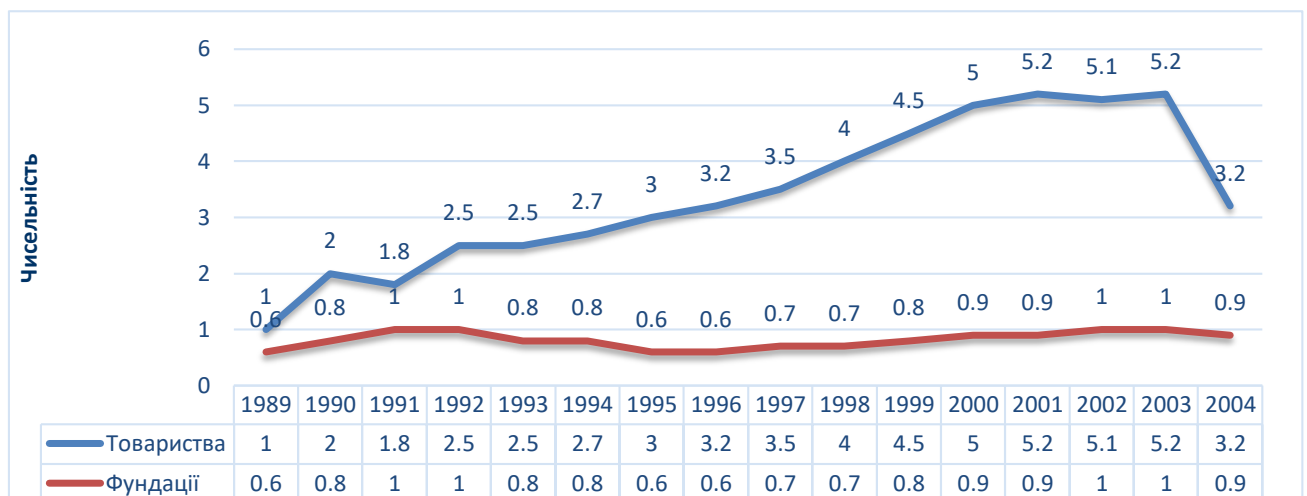

Рис. 3.1. Щорічна динаміка формування товариств (асоціацій) та фундацій (фондів) на базі реєстру REGON *

Проте у 2004 зі вступом Польщі до Європейського Союзу відбувається зменшення динаміки формування організацій громадянського суспільства. Автор пояснює цей процес виконанням зобов'язань перед ЄС, оскільки громадські

*Побудовано автором на основі показників REGON 2004 [162]

організацій ще з середини 1990-х років створювалися з метою реалізації цілей європейської інтеграції. Серед них одними з перших були: Польська фундація Роберта Шумана, фундація Стефана Баторія, Польська Рада Європейського руху, Асоціація «Про-Європа», Малопольський форум європейської освіти. Дані організації, на думку дослідників та учасників громадських організацій М. Гумковської та Ю. Хербста, окрім зазначених сфер діяльності, мали у своїй компетенції і ще одну – інформування суспільства. Цілі у цій сфері можна виділити такі: інформування польської громади про ЄС; інформування про історичний шанс, який Польща отримує від вступу до ЄС; зміна євроскептичного ставлення в польській громаді; переконування поляків, що європейська інтеграція є не тільки політичним процесом, але й зміною, яка буде мати позитивний вплив на всіх громадян [188, с. 15].

ГО відігравали помітну роль в інформаційному просторі. За допомогою близько 30% організацій, проводилися дискусії та конференції; ще 17 % – займалися видавництвом газет, звітів, інформаційних бюлетенів; 14 % – організовували різноманітні заходи [248, с. 6].

Загалом частка громадських організацій Польщі відносно незначна у загальноєвропейському контексті; так, статистичні дані опубліковані дослідниками з університету Джона Гопкінса за період 2002-2003 показують, що Польща відставала в розвитку громадського сектору. Згідно з даним дослідженням, частка зайнятості в неурядових організаціях економічно активних громадян у Польщі складала – 0,6% , натомість – 1,3% Чехії, 8–9% у Нідерландах, Бельгії та Ірландії. З показником 40–45 тис. організацій Польща виглядала надзвичайно неактивною на фоні Франції, де було задіяно близько 20 млн. осіб у 1 млн. організацій. Цікавим фактом для Польщі є приналежність жителів до однієї організації, тобто, на 1000 осіб припадає 2 організації, а це один із найменших показників у Європі [250, с. 234].

Польські ГО впродовж досліджуваного періоду з'являлися та функціонували нерівномірно. Такий розвиток був спричинений

внутрішньополітичними факторами функціонування польського суспільства та зовнішньополітичними пріоритетами, які ставала перед собою Польща.

У процесі вивчення особливостей діяльності громадських організацій у Польщі, автором було розроблено періодизацію, яка має хронологічну послідовність та відображає еволюцію в розвитку всього «третього сектору».

1) 1989-1996 рр. – період становлення «третього сектору». Це період активності громадянського суспільства та становлення нормативно-правової бази діяльності неурядових організацій Польщі. Нижня межа 1989 р. зумовлена появою закону «Про громадські об'єднання», а верхня межа – 1996 р. – пов'язана зі скликанням першого форуму неурядових організацій, що дало поштовх до ще більшого суспільного сприйняття діяльності громадських організацій.

2) 1997-2000 рр. – у 1997 р. було прийнято Конституцію Республіки Польща, що сприяла офіційному затвердженню діяльності «третього сектору» та імплементації конституційних норм на всі діючі закони.

3) 2001-2003 рр. – цей період характеризується активною діяльністю як державного, так і неурядового сектору з консультацій щодо вироблення єдиного закону про ГО, який був прийнятий 2003 р. та отримав назву «Про діяльність суспільної користі й волонтерство»

4) 2004-2008 рр. – період після вступного періоду, що характеризується збільшенням кількості організацій, проте частина з них діяла лише формально.

5) 2009-2017 рр. – розвиток громадянського сектору, для якого характерне підписання різноманітних стратегій із розвитку громадянського суспільства та введення державного контролю для організацій.

Були вивчені та проаналізовані інші періодизації польських дослідників. Серед таких потрібно виділити періодизацію польського соціолога М. Римші. За його словами, різкий темп зростання кількості громадських організацій зафіксований протягом 1989-1992 років. Але в цьому ж 1992 р. спостерігається

спад громадянської активності польського суспільства, що тривав до 1993 р. [248, с. 8].

Загалом М. Римша виділяє п'ять основних періодів у розвитку громадського сектору Польщі, та характеризує їх у контексті взаємодії громадськості та влади.

Перший етап – 1989-1993 рр. ознаменував себе як час для створення правового поля діяльності громадських організацій, перші з яких мали витoki з «Солідарності». Даний період можна охарактеризувати динамічним розвитком громадського сектору та сплеском суспільної активності, що дало поштовх до прийняття закону 1989 р. «Про громадські об'єднання». У цей час було запроваджено податкові пільги для громадян та церкви. Проте, на даному етапі була відсутня чітка соціальна політика.

Другий етап – 1993-1997 рр., – під час правління опозиційного уряду, який отримав назву стагнації (застою). Даний етап має наступні особливості: у цей час було розроблено перші механізми адміністративного контролю організацій; ініційовано перший місцевий досвід міжгалузевої співпраці. Перші спроби регулювати організації громадської користі було зроблено ще у 1996 р. А вже у 1997 р. у новій Конституції Польщі було закріплено не менш важливий чинник для громадського сектору, а саме – принцип субсидіарності державного і соціального діалогу.

Третій етап припадає на 1997-2001 рр. та увійшов в історію як період «невикористаного часу» (у зв'язку з реформами коаліційного уряду). Особливості даного етапу полягають у запровадженні ряду соціальних реформ (соціальне забезпечення, охорона здоров'я, державне управління та освіту), але даний період показує усю не послідовність урядової політики та брак місця для неурядових організацій; принцип субсидіарності став лише пріоритетом для місцевого самоврядування і регіональних влад.

Четвертий етап – 2001-2005 рр. – внутрішній занепад. На цьому етапі прослідковується створення моделі міжгалузевої співпраці під час входження Польщі до ЄС. Цей період є надзвичайно продуктивний з точки зору права,

оскільки у 2003 р. було підписано закон «Про діяльність організацій суспільної користі та волонтерство». Були розроблені остаточні умови входження Польщі до ЄС. На основі цього було закладено модель міжнародного співробітництва.

П'ятий етап – 2005-2007 рр. розкриває логічну послідовність розвитку громадських організацій. Ці роки характеризуються встановлення контролю над діяльністю неурядових організацій [248, с. 9].

Інший польський дослідник «третього сектору» П. Глінській вважає період 1989-1992 рр. найбільш динамічним стосовно виникнення організацій. У той час як до 1989 р. існувало лише 277 фондів, то уже в 1990 р. було зареєстровано 597 організацій, у 1991 р. – 1078, 1992 р. – 1332 [176, с. 67]. Періодизація П. Глінського містить більше соціологічний характер, її особливістю є деталізація кількісного складу організації в кожному періоді, проте менший акцент відведений саме суспільній значущості «сектору».

У ході дослідження становлення польських громадських організацій були розглянуті погляди Я. Вигнанського, який виділяє 4 основні етапи та звертає особливу увагу правове підґрунтя діяльності, не враховуючи при класифікації елементів взаємодії з урядом.

1. 1989-1992 рр. – період, представлений недостатнім правовим забезпеченням. Упродовж цих років було зареєстровано 3197 організацій. У цих умовах домінуючою стратегією неурядових організацій була «стратегія індивідуального виживання», що характеризувалася відсутністю співпраці з іншими організаціями, постійними змінами сфер діяльності.

2. 1993-1999 рр. – другий період, який був «стабілізуючим» у розвитку та формуванні організацій, кількість яких складала: 16451 асоціації та 2547 фондів. Слід зазначити, що кількість новостворених організацій на рік значно зменшилась відносно попереднього періоду.

3. 2000-2003 рр. – третій період розвитку польських неурядових організацій. Після довготривалого конституційного процесу були визначені юридичні рамки діяльності «третього сектору». Набув чинності ряд законів, а саме: «Про державні фінанси», «Про доступ до інформації», «Про діяльність суспільної користі й

волонтерство». Завдяки цим аспектам були створені умови для стабілізації сектору.

4. З 2004 р. розпочинається етап, який пов'язаний зі вступом Польщі до Європейського Союзу. Проте з цього часу починається процес зменшення кількості існуючих організацій через відсутність подальшого плану розвитку [305].

У зв'язку з прийняттям закону від 2003 р. відбулась зміна в кількості бажаючих брати участь у громадському житті суспільства. У 1990 р. лише 5% поляків брали участь в житті соціуму, у 1995 р. частка громадян зросла до 13%, у 1999 р. відбулося падіння активності до 9%, а у 2002 р. – чергова активізація до 12,4%. У 2004 р. 18,3% поляків заявили, що вони присвятили свій час неурядовим організаціям, соціальним групам або релігійним рухам (хоча загальна частка зростання була меншою, ніж в Західній Європі). Із тих, хто не брав участь у діяльності організацій, більше половини вважало, що причиною цього є необхідність піклуватися у першу чергу про свої справи. Задля дослідження польських громадських організацій ми визначили динаміку активності громадян у «третьому секторі» Польщі напередодні вступу до ЄС 1990-2004 рр. Нижня межа обумовлена активізацією сектора у 1990-ті роки, верхня межа – рік вступу до ЄС (рис. 3.2).

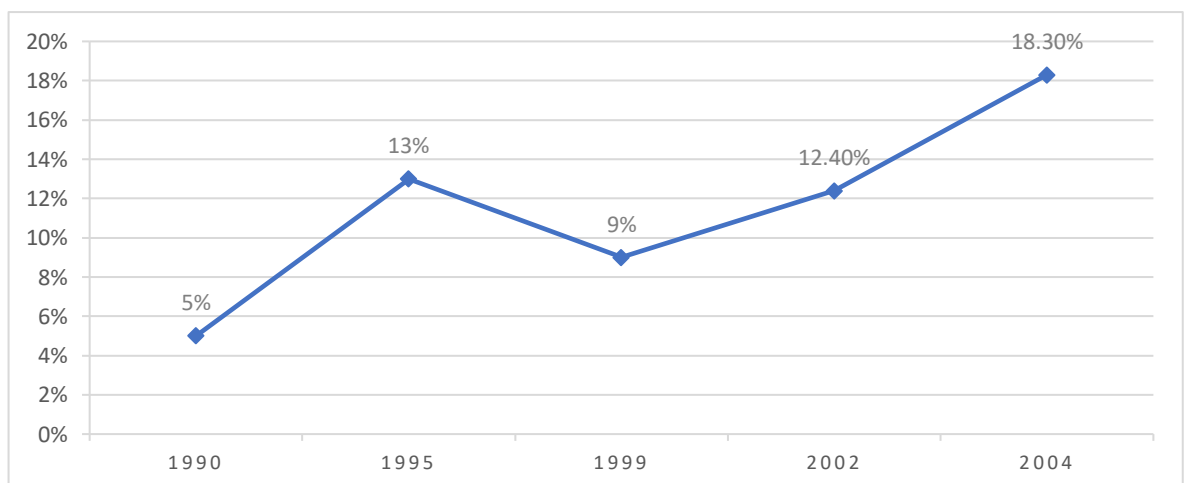

Рис. 3.2 Активність громадян у діяльності громадських організацій *

* Побудовано автором на основі бази даних KLON/JAWOR [155]

Станом на 2004 р. у Польщі було зареєстровано близько 52 тис. громадських організацій. Проте, якщо розглядати даний сектор у широкому розумінні, то кількість організацій зростає до 100 тис. і включає в себе: профспілкові та релігійні об'єднання, пожежні бригади, батьківські комітети. Дані нашого дослідження показують, що лише 2/3 організацій від зазначеної кількості є активними. 91 % організацій виник після 1989 р., із них 48,2 % з'явилися в 2004 р.

Варто зауважити, що хоча з 1989 р. постійно з'являються нові організації, не можна стверджувати, що діапазон самого сектора також збільшувався. Зареєстровані організації не зобов'язані скасувати реєстрацію з офіційних списків, тому виявляється, що значна частина тих, хто закінчив свою діяльність, все ще залишався у реєстрах. За оцінками Департаменту соціальних досліджень Центрального статистичного управління станом на 2004 р. 58% асоціацій та фондів безумовно є активні; 10 – недіючих, і доля понад 30% невідома. Здається, що розмір сектора насправді набагато менший, ніж це впливає із офіційних записів. Найбільш активний період реєстрації неурядових об'єднань припадає в період від 1999 р. до 2004 р. За словами дослідниці громадських організацій Ю. Дембровської, 25% польських громадських організацій після 2004 р. практично не функціонують у зв'язку з досягненням поставлених цілей та завершенням фінансування європейських фондів [155, с. 38].

Проте зміни всередині сектора можна оцінити не лише на основі його кількості, а й за показниками стабільності його розвитку, загального стану – якості діяльності, середовища та способу його функціонування. Для цього автором було використано показники індексів для дослідження внутрішньої структури сектора.

За даними «Індексу стійкості НУО» у Польщі з 1997 р. до 2004 р. автором було отримано наступні дані: було зареєстровано приблизно 52000 організацій в Польщі – із яких 41000 асоціацій та 11000 фондів. Дві третини польських громадських організацій не мають постійних працівників, тому фінансові

рахунки «третього сектора» Польщі набагато менші, ніж в середньому по ЄС. Більшість громадських організацій зайняті у сферах спорту і відпочинку, культури та мистецтв, освіти, соціальних послуг та в охороні здоров'я. Значна кількість громадських організацій, що забезпечують соціальну та освітню послуги, пов'язані з католицькою церквою. Загалом, річні бюджети для неурядових організацій знизилися приблизно на 20% між 2001 та 2004 роками. Більшість польських організацій залишаються фінансово залежними від допомоги різних донорів [272].

З огляду на вищезазначене, можна зробити наступні висновки. Інституціоналізація громадських організацій відбувалася в період реформування та активних демократичних змін у польському суспільстві.

Періодизація громадських організацій Польщі має співвідношення з класифікацією. У контексті проєвропейських тенденцій, організації підлаштовувались під необхідні сфери діяльності.

Громадський сектор різноманітний, його багатство виникає з різних поглядів, уподобань, пріоритетів. Щоб зрозуміти специфіку діяльності великої кількості організацій «третього сектору», що функціонували у всіх демократичних країнах та по всій території Польщі зокрема, ми дослідили різні підходи щодо класифікації неурядових організацій.

В рамках міжнародного проекту «Порівняльні дослідження некомерційного сектору» американські дослідники Гельмут К. Анхайер та Лестер М. Соломон виділили ознаки інституцій громадянського суспільства: наявність організаційної структури, недержавний характер та відмежування від держави, заборона на використання прибутку організації на користь її керівництва, самокерованість, внесення членами організації пожертв або внесків у грошовій чи іншій формі [155, с. 10].

Велика кількість громадських організацій ускладнює здійснення їх однозначної класифікації. Спроба типологізувати недержавні організації у планетарному вимірі була зроблена, зокрема Університетом Джона Гопкінса (США). Система, що була там розроблена, отримала назву «Міжнародної

класифікації неприбуткового сектору». Відповідно до неї, неурядові організації розподіляються за десятьма категоріями: культура і відпочинок, освіта і наукові дослідження, охорона здоров'я, соціальні служби, навколишнє середовище, розвиток і житлово-комунальне господарство, адвокатура і політика, філантропічне посередництво та підтримка, міжнародна діяльність, бізнес, професії, спілки. Фактично дана класифікації вказує на основні сфери діяльності організацій третього сектору [250, с. 213].

Британські дослідники виділяють 6 типів громадських організацій за метою діяльності:

Філантропія – форма благодійної діяльності, яка передбачає певну соціальну відстань між надавачем та отримувачем допомоги;

Посередництво – бюрократичні функції розвитку, надання послуг іншим організаціям, встановлення та підтримка зв'язків, представницькі функції;

Мобілізація – визначення фінансових джерел або добровольців для виконання певних справ;

Соціальна солідарність – надання допомоги цільовій аудиторії;

Зміна – метою діяльності є зміна поведінки або ставлення до інших;

Самовираження – мета висловлення власної позиції посеред інших [106, с. 11].

Однією з актуальних типологій на даний час є міжнародна класифікація «третього сектору» 1993 р., де за основу було взято економічну активність. Вона передбачає наявність наступних сфер у класифікації:

- культура та відпочинок;
- освіта та наукові дослідження;
- соціальна сфера;
- медицина та охорона здоров'я;
- будівництво та економіка будівництва;
- природне середовище;
- бізнес;
- право і політика;

- філантропія та волонтерство;
- міжнародна діяльність;
- релігія;
- інші організації [78, с. 28].

Серед способів класифікацій громадських організацій, варто виділити такі: за сферами впливу, способом фінансування, методами управління. Наприклад, один із провідних американських дослідників «третього сектору» Х. Хенсменн у своїй класифікації поділив організації за двома критеріями, що включають у себе дохід та контроль за коштами. Таким чином, дослідник виділяє дотаційні та комерційні організації. Для Польщі характерний переважно дотаційний тип діяльності організацій.

За даним напрямом, з певними змінами та доповненнями, свою класифікацію дає товариство KLON/JAWOR, виділяючи наступні категорії: спорт, туризм, рекреація; культура і мистецтво; освіта і виховання; наукові дослідження; соціальна сфера, громадська допомога; охорона здоров'я; регіональний розвиток суспільства; охорона навколишнього середовища; захист прав працівників; право та дотримання прав громадян; громадська сфера; міжнародні діяльність; релігія [87, с. 495].

Дослідниця «Інституту громадських справ» Е. Богач-Войтановська, так само як і Х. Хенсменн, звертає увагу на фінансову сторону діяльності організацій. Вона класифікує організації у Польщі за способом фінансування, та виділяє 4 основні типи:

- організації, що отримують прибутки від продажу товарів та послуг;
- дотаційні організації, які виживають завдяки індивідуальним внескам та допомозі від приватного сектору;
- прибуток від участі в грантовій діяльності та від укладених контрактів;
- самофінансування [146, с. 36].

Польська дослідниця «третього сектору» Б. Іванкевич-Рак розробила свою класифікацію громадських організацій з точки зору надання послуг. За її класифікацією ГО поділяються на:

- за предметом діяльності – послуги, ідеї;
- за способом фінансування – державні, центральні, локальні;
- за формами власності – приватні і публічні;
- за методами управління – громадського та професійного управління.

[195, с. 65].

У ході дослідження автором визначено, що здебільшого саме джерела фінансування впливають на типи організацій. Враховуючи специфіку фінансування польського громадського сектору, ми виділяємо:

- дотаційні, грантові, організації, що отримують державне та місцеве фінансування;
- організації, які існують за рахунок власного капіталу, та за рахунок волонтерів і меценатів;
- організації, які мають прибуток від нестатутної діяльності;
- організації, що отримують кошти від Європейських фондів.

Відповідно до закону «Про діяльність суспільної користі та волонтерство», усі неурядові організації набули переліку публічних завдань у різних сферах суспільного життя. Дані сфери ми можемо інтерпретувати через поняття «групи інтересів». Групами інтересів називають добровільні об'єднання людей із формальною структурою, у яких особисті вимоги поєднуються з матеріальною, духовною суспільною вигодою і котрі виражають себе всередині своєї організації або через співробітництво і впливи контактують з іншими групами та політичними інститутами.

Серед 24 груп інтересів для нашого дослідження, згідно зі ст. 4 закону «Про діяльність суспільної користі та волонтерство», важливі наступні, які відповідають за:

- соціальну допомогу та створення рівних можливостей для сімей; підтримку національних традицій;

- піклування про польську ідентичність та національність;
- діяльність, спрямована на підтримку економічного розвитку;
- науку, освіту, розвиток та виховання;
- діяльність спрямовану на європейську інтеграцію і розвиток міжнародних контактів;
- створення волонтерських організацій;
- надання технічної, освітньої, інформаційної і фінансової допомоги іншим неурядовим організаціям [286].

Таким чином, порівнявши різні підходи до класифікацій організацій ми можемо визначити їх основні завдання, які полягають у задоволенні індивідуальних і соціальних потреб; активній участі громадянства в тих питаннях, що стосуються загального блага суспільства; сприянні плюралізму і різноманітності суспільного життя; створенні сектору завдань як індивідуальної та соціальної альтернативи уряду; створенні механізмів соціального участі в процесі прийняття рішень на різних рівнях суспільного життя.

Окрім основних класифікацій, розглянутих вище, ми виділяємо класифікацію за функціональної ознакою. «Третій сектор» має багато важливих соціально-економічних функцій, які спрямовані на задоволення суспільних потреб.

1. Функція, яка полягає в ідентифікації людей як належних до певних соціальних груп, наприклад: асоціації пенсіонерів, жіночі організації.

2. Функція виразності має на меті реалізацію найважливіших потреб людини (самореалізацію), вона несе важливе психосоціальне значення для тих осіб, які вже досягли певного рівня у суспільстві.

3. Функція сприяння пов'язана з самопомогою та благодійністю. Одним із проявів реалізації цієї функції є допомога по безробіттю, хворим на СНІД.

4. Функція опікувально-виховна орієнтована на дітей та молодь, яким необхідно створити оптимальні умови для розвитку.

За допомогою функції ми можемо виділити наступні типи організацій в контексті діяльності «третього сектора» проєвропейського спрямування: самопомоги, правозахисні, благодійні.

Організації самопомоги можна трактувати в досить широкому сенсі. Вони забезпечують безпосередню допомогу і підтримку в різних формах, таких як: консультування, інформування, освіта.

Благодійні організації в першу чергу пов'язані з соціальною сферою. Свою діяльність вони провадять у відповідь на конкретні соціальні проблеми, і часто покладаються на державну підтримку для різних соціальних груп.

Правозахисні організації зорієнтовані на дотримання прав громадян. Головне завдання даних організацій – це аналіз законодавчих ініціатив.

Для Польщі важливими та актуальними є організації, які спрямовані на потреби громадян. Так, опитування, яке проводилось соціологом Мартою Гумковською у 2004 р., серед учасників громадського сектору, визначало приналежність людей, які є учасниками організацій, до однієї сфери та до всіх зазначених сфер діяльності організацій загалом [155, с. 23].

Проведене опитування показало, що поляки найбільше підтримують ГО, задіяні у сфері спорту, туризму та відпочинку – 40%. Приналежність до організацій у сфері культури та мистецтва підтвердили 11,5% опитуваних. На третю позицію опустилися організації, пов'язані з освітою та наукою – 10%. Наступну сходинку займають: соціальна сфера – 10%, сфера охорони здоров'я – 8%, організації, яка задіяні у сфері екології – 3,6%. Слід зауважити, що в даному опитувальнику не виділено окремо сферу діяльності організацій, задіяних у європейській інтеграції. Проте є сфери – міжнародної співпраці та підтримки громадських ініціатив, – що передбачали питання європейської інтеграції [78, с. 71].

Вивчаючи сфери діяльності, автор зауважує, що значна кількість організацій належить до однієї сфери діяльності. Таким чином, відсоток приналежності до організацій автор зазначає таким чином: у першій колонці – організацій, які було вибрано найбільш важливішими; у другій колонці –

вказано відсоток, де було обрано всі сфери діяльності. Отже, у таблиці, наведеній нижче, показано відсоток людей, які віддають перевагу певним сферам діяльності.

Таблиця 3.2

Належність людей до громадських організацій за сферами впливу*

Сфери діяльності	Відсоток відповідей, де вказано одну найважливішу сферу діяльності	Відсоток відповідей де вказано всі сфери діяльності
Спорт, туризм, відпочинок	40	61,7
Культура та мистецтво	10	26,1
Освіта та виховання	11,5	43,6
Соціальна сфера	10,0	26,6
Охорона здоров'я	8	24
Місцевий розвиток	6,5	20,9
Охорона навколишнього середовища	3,6	15,8
Бізнес	2,9	6,7
Право, правова допомога, захист прав громадян	2,6	11,1
Діяльність наукова	1,8	8,5
Громадські ініціативи, підтримка громадського сектору	1,4	14
Міжнародна діяльність	0,7	11,3
Релігія	0,3	2
Інші сфери діяльності	1,6	4,1

Така типологія організацій дає змогу визначити загальний відсоток активності, але будь-яка з даних сфер включає в себе напрями діяльності, що реагують на потреби польського суспільства. Найчисельнішу групу

* Побудовано автором на основі даних [155]

організацій, як було зазначено вище, складають спортивні та туристичні. На момент входження Польщі до Європейського Союзу, REGON налічує близько 13 тис. організацій, задіяних у даній сфері.

Слід зауважити, що така велика кількість спортивно-туристичних організацій була властива країнам східного блоку. 25% всіх організацій даної сфери виникли ще на початку 90-х років ХХ ст. Головними завданнями були: проведення заходів в галузі аматорської фізичної культури, організації спортивних змагань та обслуговування спортивних об'єктів, проведення туристичних заходів і створення умов для відпочинку, відкриття клубів за інтересами та популяризація дозвілля.

Вищенаведена класифікація за сферами діяльності має різноманітні завдання та цілі діяльності. Тому ми пропонуємо розглянути основні типи організацій та дослідити, чим саме вони займалися.

У сегменті культури та мистецтва нараховувалося 5,5 тис. організацій, тобто 11,5 % від усього «третього сектора». Умовно, у даному сегменті можна виділити кілька векторів:

1. Розвиток театру, музики, кінематографу;
2. Діяльність бібліотек, видавництво газет та журналів;
3. Популяризація образотворчого мистецтва, живопису, скульптури та архітектури.

Організації, що діють в галузі культури й мистецтва, мають свою регіональну специфіку. У першу чергу, вони розміщуються у великих міських районах. Більше половини з них розташовані в провінційних містах або у Варшаві, і тільки 20% із них працюють у сільській місцевості або в невеликих містах. Також організації, що діють у сфері культури та мистецтва, частіше за інших підтримували контакти з засобами масової інформації в національному масштабі і підтримують стосунки з академічно-науковим середовищем.

Освіта та виховання є найважливішим сегментом у діяльності громадських організацій Польщі, хоча й складає лише 10 %. Даний сегмент опікується: безперервним навчанням, освітою для дорослих, додатковим

навчанням, просвітницькою роботою, формуванням молодого покоління, відкриттям нових початкових та середніх шкіл, дошкільних заходів, освітніми програмами.

Соціальний сегмент нараховує 4,5 тис. осіб та становить 10% від загальної чисельності організацій. Цей напрям є найбільш розгалуженим, включає основні соціальні послуги та розташований переважно в містах – центрах воєводств. Організації займалися таким видами діяльності: допомога людям з обмеженими можливостями та сім'ям з важким матеріальним становищем; підтримка людей в умовах бідності, осіб поважного віку; опіка над наркоманами, дітьми-сиротами, патронатство дитячих будинків; допомога постраждалим від стихійних лих та біженцям; інші соціальні послуги. Організації, що діють в сегменті соціальної допомоги та соціальних послуг, виділяються на тлі всього «третього сектора» з точки зору потенціалу, а саме – кількості задіяних осіб. Рівень зайнятості в організаціях соціальної допомоги також набагато вищий, ніж у всьому секторі. Це єдиний сегмент, де оплачується робота 40% працівників, у той час як серед усіх організацій цей відсоток складає 33%. Із точки зору фінансового стану сфера соціальних послуг також у найвигіднішому становищі [187].

Організації, що діють в галузі охорони здоров'я, становлять менше 4 тис., тобто 8 % від усього сектору. Ці ГО займаються опікою над реабілітаційними центрами, лікарнями, розподілом лікарських засобів, медичним страхуванням, профілактикою захворювань та медико-санітарною освітою [253, с. 145].

На основі проаналізованого матеріалу пропонуємо авторську концепцію класифікації громадських організацій в Польщі 1989-2004 рр., яка ґрунтується на суспільних сферах впливу, що є основними елементами функціонування польського суспільства у цілому, включаючи в себе всі основні вектори політики: як внутрішньої так і міжнародної. Представлена класифікація має соціальну спрямованість і відображає ті сфери життя, які найбільше потребують допомоги та фінансування.

Авторська класифікація включає в себе 5 основних груп з профільними організаціями.

До першої групи варто віднести організації, що відповідають за соціальну сферу, а саме це: Фонд розвитку місцевої демократії, Фонд «Малий горобець», Гельсінський фонд з прав людини у Польщі, Фонд «Дарунки серця», асоціація «Академія розвитку філантропії у Польщі»;

Другу – складатимуть освітні та наукові організації, до яких належать: Центр громадянської освіти, Фонд «Освіта для демократії», Товариство допомоги дітям та молоді;

У третій групі виділимо організації, що займаються охороною здоров'я та медициною: Польський Червоний Хрест, Товариство допомоги дітям, Польський комітет громадської допомоги;

До четвертої входять організації, які сприяють розвитку туризму та захисту навколишнього середовища, а саме: Фонд локальна земля, Центр екологічного права, Центр екологічної діяльності «Джерела»;

П'ята група включатиме в себе організації, що беруть участь у міжнародній діяльності та сприяють процесам європейської інтеграції, наприклад: Польська Фундація ім. Роберта Шумана; Фундація ім. Стефана Баторія; Асоціація «Про-Європа», Фундація Польсько-Української Співпраці RAUCI.

Висновки до розділу 3

Дослідивши політико-правову базу діяльності громадських організацій Польщі, проаналізувавши всі необхідні законодавчі акти Європейського союзу та Польщі автор дійшов висновку, що ГО Польщі пройшли довгий період юридичного оформлення, який умовно можна поділити на 3 етапи:

1. 1984-1997 рр. цей етап характеризується низкою законів державного рівня, які регламентують діяльність організацій та фондів. У 1997 р. було прийнято Конституцію Республіки Польща, що юридично закріпила існування громадських організацій. На

загальноєвропейському рівні – це період, пов’язаний із прийняттям та ухваленням положень Європейського Союзу, що регламентують діяльність «третього сектору» у Європі відповідно до укладених договорів.

2. Другий етап ми обмежили 1998-2004 рр. Рамки зумовлені активізацією переговорів із Європейським Союзом, приведенням у відповідність законодавства Польщі до стандартів європейської спільноти і залученням польських громадських організацій у співпрацю з європейським «третім сектором»
3. Третій етап припадає на 2005-2017 рр. – час політичної інституціоналізації громадських організацій, що пов’язано з постійним лобюванням законів стосовно діяльності та зменшення прав організацій «третього сектору». Водночас, це період державної переорієнтації та пошуку нових шляхів взаємодії з громадськими організаціями, прийняття програм розвитку громадського суспільства з акцентом на діяльності громадських організацій.

Автором було проаналізовано етапи інституціоналізації польських громадських організацій та визначено такі етапи: 1989-1996 рр. – становлення «третього сектору», 1997-2000 рр. – конституційний етап, 2001-2003 рр. – активний період діяльності, 2004-2008 рр. – післявступний період, 2009-2017 рр. – розвиток громадських організацій зумовлений державною політикою. Кожний етап вивчений автором у розрізі територіальної та кількісної приналежності.

Окремим блоком автор у межах зазначених етапів класифікує організації. У контексті дослідження було виділено наступну класифікацію, що включає організації: соціальної сфери (Фонд розвитку місцевої демократії, Фонд «Малий горобець», Гельсінський фонд з прав людини у Польщі, Фонд «Дарунки серця», асоціація «Академія розвитку філантропії у Польщі»), освітні та наукові організації (Центр громадянської освіти, Фонд «Освіта для демократії», Товариство допомоги дітям та молоді), організації охорони

здоров'я та медицини (Польський Червоний Хрест, Товариство допомоги дітям, Польський комітет громадської допомоги), організації туризму (Фонд локальна земля, Центр екологічного права, Центр екологічної діяльності «Джерела»), організації, що беруть участь у міжнародній діяльності та сприяють процесам європейської інтеграції (Польська Фундація ім. Роберта Шумана; Фундація ім. Стефана Баторія; Асоціація «Про-Європа», Фундація Польсько-Української Співпраці PAUCI).

РОЗДІЛ 4

ДИНАМІКА ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПОЛЬЩІ

4.1. Зовнішній вплив на діяльність громадських організацій Польщі

Європейська інтеграція Польщі спричинила зміни в секторі діяльності громадських організацій. Взаємовідносини громадських організацій із структурами Європейської спільноти в сучасному періоді розпочинаються від 24 квітня 1986 р.: тоді Рада Європи розробила Європейську Конвенцію щодо визнання правосуб'єктності міжнародних громадських організацій (ETS №12). Держави, які приймали дану конвенцію, мали визнавати права та обов'язки міжнародних громадських організацій у своїх країнах [37].

Польські ГО варто розглядати в контексті становлення загальноєвропейських організацій, які часто згадуються як сектор неурядових громадських організацій, або ж «третій сектор». Уперше європейський «третій сектор» в офіційних документах ЄС зафіксовано у 90-х роках ХХ ст. у Зеленій книзі суспільної політики («Зелена книга Європейської соціальної політики, роздуми для Союзу» (Green Paper – European social policy)), датованої 1993 р., а згодом – у виданні «Європейська соціальна політика: шлях для Союзу. Біла книга» (European Social Policy – A Way Forward for the Union) 1994 р. [182, 166].

Першочергова суть громадських організацій, згідно з даними книгами, полягала в суспільній діяльності, взаємодії між різними державами та ЄС, у реалізації різних суспільних цілей та залученні більшої кількості населення до діяльності у сфері неурядових організацій. «Зелена книга» мала на меті показати кінцевий результат суспільних перетворень. У книзі описано, як потрібно уникати кризових явищ у суспільстві. Одним із головних постулатів документу є питання децентралізації та зменшення ролі владних інституцій, що передбачає створення благодійних організацій. «Зелена книга» охоплює

питання нових підходів до ринку праці, що є актуальним саме для країн пострадянського простору, у тому числі й Польщі [204, с. 2].

У 1999 р. вийшло три серії Білої книги: «Польща – Європейський Союз: Економічна серія», «Польща – Європейський Союз: Правова серія», «Польща – Європейський Союз: Наукова та Технологічна серія». Одночасно було розгорнуто роботу з інформування суспільства про діяльність та етапи Європейської інтеграції. 17 брошур було надруковано в серії «Європейська бібліотека». Починаючи з 1995 р., двічі на місяць виходив «Моніторинг Європейської Інтеграції».

«Біла книга» обумовлювала створення та проведення так званого Форуму Суспільної Політики, головною метою якого було проведення ряду консультацій із громадськими організаціями. Форуми були проведені у 1996 та 1998 роках.

Питання, що стосувалися статусу громадських організацій у Європі, були актуалізовані у 1996 р. Процес обговорення було розпочато з низки багатосторонніх зустрічей і регіональних конференцій, проведених з 1996 р. по 1998 р. А саме:

- Багатостороння зустріч асоціацій і фондів, Страсбург, 27-29 листопада 1996 р..
- Багатосторонній семінар щодо застосування Конвенції ETS №124, Страсбург, 9-10 лютого 1998 р..
- Зустріч щодо правового статусу громадських організацій і їхньої ролі в плюралістичній демократії, Страсбург, 23-25 березня 1998 р..
- Регіональна конференція щодо правового статусу неурядових організацій, Київ, 9-10 вересня 1998 р., за участі України, Молдови й Російської Федерації.
- Регіональна конференція для кавказьких країн щодо правового статусу громадських організацій, Страсбург, 10-11 грудня 1998 р..

Результатом вищеназваних зустрічей стало прийняття «Керівних принципів сприяння розвитку і зміцнення НУО в Європі».

Документ закріпив висновки багатосторонньої зустрічі щодо юридичного статусу громадських організацій і їхньої ролі в демократичному процесі. Експерт, професор Джеремі МакБрайд, був уповноважений підготувати попередній проект «Фундаментальних принципів щодо статусу неурядових організацій в Європі». Цей проект тексту був обговорений на двох відкритих зустрічах договірних сторін Європейської конвенції щодо визнання правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій, що проходили у Страсбурзі (19 і 20 листопада 2001 р., від 20 до 22 березня 2002 р.) і прийнятий 5 липня 2002 р. під назвою «Фундаментальні принципи щодо статусу НУО в Європі» і пояснювальним меморандумом до них [122].

Згідно з преамбулою «Фундаментальних принципів щодо статусу неурядових організацій в Європі» утверджується: «...важливість і цінність внеску НУО в демократичне суспільство, який було зроблено в настільки різних сферах, як утвердження прав людини, захист навколишнього середовища, спорт, охорона здоров'я і захист інтересів різних секторів співтовариства. Текст наголошує на особливій ролі НУО у зростанні громадської обізнаності і освіти для демократії, в той же час вказуючи, що ці цілі, хоча і є основними в суспільстві, що твердо дотримується цінностей демократії і верховенства права, але не є єдиними цілями, які досягаються НУО» [122].

Слід зауважити, що «Фундаментальні принципи...» не є міжнародним договором, тобто не передбачає ратифікації і наступного чіткого виконання норм відповідними державами. Тим не менш, цей документ був реакцією на євроінтеграційні процеси, що тягнуть за собою певну уніфікацію норм законодавства країн – членів Європейського Союзу та тих держав, які прагнуть такого членства. А процеси уніфікації та водночас – подальшої демократизації законодавства для багатьох європейських країн були утрудненими. Це особливо стосується держав колишнього соціалістичного табору, в тому числі і Польщі, де була втрачена наступність демократичних традицій, у тому числі стосовно діяльності громадських організацій. Так, пунктом 27 визначається,

що національне законодавство може приписувати особливу форму для здійснення економічної, ділової чи комерційної діяльності [122].

Серед основних принципів, які визначають статус громадських організацій у країнах Європи, можна відзначити наступні: 1) включають об'єднання або організації, створені як окремими особами (фізичними або юридичними), так і групами таких осіб; 2) можуть бути неформальними об'єднаннями або організаціями; 3) можуть бути національними й міжнародними і за складом, і за сферою діяльності; 4) не підлягають управлінню з боку органів державної влади; 5) законодавчі та податкові норми, що застосовуються до неурядових організацій, повинні заохочувати їх утворення й тривалу діяльність. Таким чином, статuti громадських організацій мають передбачати такі основні пункти: тип об'єднання, статус та некомерційність організації [28, с. 18].

Наступним етапом у процесі взаємодії громадського сектору та ЄС став 1996 р., коли було створено першу «Платформу Європейських Суспільних Неурядових Організацій». «Платформа» була спрямована на загальноєвропейську діяльність, що включала в себе локальні організації, які працювали на користь суспільству. Окрім «Платформи» діяли й інші міжнародні організації, які перебрали на себе роль суспільно корисних, а саме: Amnesty International, Caritas, Greenpeace, Charities Aid Foundation [197, с. 74].

Європейський «третій сектор» активно налагоджував діяльність із інституціями ЄС у сфері громадської та суспільної активності через місцеві та регіональні організації. Питання їх взаємодіяльності згадувалося в:

- «Установчому Трактаті Європейської Спільноти у контексті суспільного діалогу» [34].
- у додатках 23 та 38 до Маастрихтського трактату [273].

Додаток до Маастрихтського трактату – Декларація 23 – вказувала на роль товариств та фондаций, які займались благодійністю. Наголошувалося на співпраці Європейського товариства з вищезгаданими організаціями. Товариства та фундація мали відповідати за встановлення суспільного

добробуту. Дана декларація не набула юридичної сили і отримала виключно консультативний характер. Саме в цьому додатку було вказано на суспільно корисну діяльність організацій [216, с. 52].

Декларація 38 доповнювала пункти декларації 23 та акцентувала увагу на значному вкладі організацій у суспільну діяльність та громадську солідарність. Декларація підтримує європейський вимір громадських організацій.

У європейському контексті ГО мали на меті особливу роль, яка полягала в налагодженні співпраці між Європейською комісією, Європейським парламентом, Економічним та соціальним комітетом, Комітетом регіональним, Радою Європи.

Загалом Європейською комісією було офіційно прийнято лише декілька документів, які стосувалися громадських організацій, а саме:

- Сприяння ролі добровільних організацій і фондів у Європі (Promoting the role of Voluntary organisations and Foundations in Europe).
- Європейська комісія і неурядові організації: побудова міцного партнерства (The Commission and non-governmental organisations: building a stronger partnership).
- Біла книга (White Paper on European Governance).

Представники польських громадських організацій на самітах у Брюсселі лобіювали напрямки, що стосувались діяльності організації в процесі використання європейських фондів. Ними було ініційовано кілька професійних пропагандистських і просвітницьких кампаній, призначених як для неурядового сектору, так і для офіційної влади.

Перші проєвропейські організації в Польщі почали створюватися ще задовго до встановлення договорів з Європейською Спільнотою, зокрема 1980-ми роками датуються такі організації: Форум неурядових ініціатив, Фондація розвитку регіональної демократії, Фондація для Польщі, Бюро руху ініціативних послуг (BORIS), Форум Фондацій польських, Фондація розвитку польського господарства, Польська фундація дітей та молоді, Фондація

ім. Стефана Баторія, Інформаційний центр неурядових організацій BORDO. Цілі діяльності: збір інформації про європейські цінності; видавнича діяльність: буклети, програми, література; організація семінарів та лекцій.

У 1990 р. у Польщі були створені організації, які взяли на себе функції налагодження співпраці з європейськими міжнародними організаціями: Польський комітет стандартизації, Асоціація європейських громадян. Разом ці організації включали в себе понад 200 організацій, що працювали в різних секторах польського суспільства. Такого роду організації діють як каталізатор для нових європейських коаліцій і асоціацій, які працюють для зміцнення європейського громадянського суспільства. Дані організації мали такі основні завдання:

- надання послуг для європейських громадян, щоб сприяти досягненню європейських цілей;
- забезпечення консультативних послуг для неурядових організацій з метою лобювання європейських питань
- проведення перших європейських кампаній з питань об'єднаної Європи.

Чимало організацій Польщі були залучені до моніторингу державної політики та міжнародного співробітництва у ролі спостерігачів. До них належали: Інститут зв'язків з громадськістю (Institute of Public Affairs), який займався дослідженням галузі громадського суспільства.

Усі намагання польських громадських організацій заручитися зв'язками з європейською спільнотою сприяли налагодженню стосунків із Європейськими організаціями, що підтримували європейську інтеграцію. Серед таких організацій слід виділити:

- 1) Європейський Форум студентів. Головною метою даної організації було створення та діяльність різних молодіжних дискусійних клубів, де б молодь обмінювалась поглядами на майбутнє Європи та обговорювала діяльність політиків ЄС і національних урядів.

2) Асоціація «АЕГЕЕ – Europe» сприяла популяризації ідеї інтегрованої Європи шляхом налагодження співпраці студентів різних країн.

Переважає більшість організацій, які займаються питаннями євроінтеграції, мали однакові методи реалізації своїх цілей. Найбільш поширені: організація та проведення конференцій, семінарів; розробка та модернізація навчальних програм в рамках університетської освіти; проведення виставок; запровадження мовних курсів, літніх курсів навчання студентів мови і культури держави, яка здійснює підготовку; організація та проведення тематичних конгресів; проведення міжнародних конференцій з питань прав людини, навколишнього середовища, вивчення відносин Сходу та Заходу.

Для нашого дослідження актуальними є питання діяльності організацій. Для цього було взято вибірку з 5 організацій, щоб проаналізувати, як саме змінювалась їхня діяльність, цілі та фінансування під час євроінтеграції Польщі. Вибірка організацій здійснювалась за такими індикаторами:

- діяльність у 1990-х роках ХХ ст.;
- європейська спрямованість;
- масовість;
- співпраця з міжнародними організаціями.

Провідна польська асоціація «Вілла Деціус», яка була заснована у 1995р., та мала на меті налагодження діалогу в суспільстві, займалась підтримкою європейської інтеграції, захистом культурної спадщини, проблематикою національних меншин і формуванні толерантності. За словами учасниці даної організації Данути Глондис, основним завданням польських громадських організацій було: надання допомоги розвитку суспільства, сприяння демократії, подолання упереджень та стереотипів, міжнародна співпраця в галузі культури та освіти [23].

В основі усіх програм Асоціації лежала ідея зустрічі представників різних галузей науки та культури, національностей та сфер інтересів, обміну ідеями, сприяння плюралізму та толерантності в суспільному житті. Більшість

проектів мали міждисциплінарний характер, що дало змогу багатогранно розглянути роль культури в сучасному світі, питання міжнародного культурного співробітництва та його фінансування. Організація приділяє увагу в цих програмах організації ролі письменників і перекладачів у соціальному діалозі, європейській інтеграції, охороні культурної спадщини. Асоціація співпрацювала з установами (в країні та за кордоном), які прагнули розвивати життєві цінності регіональних культур та європейської інтеграції. В основі діяльності Асоціації «Вілла Деціус» лежала концепція міжнародної академії, майданчика зустрічі та співпраці людьми науки та творців культури.

Асоціацією було проведено ряд важливих заходів та проектів. Таким чином ініційовано проведення Вишеградської літньої школи – двотижневого семінару за участю міжнародних експертів із групами студентів з Чехії, Словаччини, Угорщини та Польщі і сусідніх країн, метою якого є вивчення та збереження культурної спільноти країн Центральної Європи. Дана програма реалізовувалась з 2002 р. щорічно. Наступним важливим проектом автор вважає запровадження нагороди імені Серхіо Вієйра ді Мелло. Це нагорода у сфері сприяння демократії та мирному співіснуванню та співпраці суспільств, релігії та культур (з 2004 р.). Окремий масив роботи організації складають літературні стипендії для авторів, літературних перекладачів та літературознавців.

Вагомим проектом у контексті європейської інтеграції є «Моя Європа». Метою проекту було підвищення обізнаності про європейську інтеграцію та поширення європейських стандартів співіснування в невеликих багатоетнічних громадах Малопольського регіону. Цільовими групами були учні середніх шкіл, їхні вчителі та помічники в групах меншин. Головними результатами проекту було поглиблення знань про Європейський Союз, вивчення та поширення принципів співіснування в багатоетнічній Європі, підвищення обізнаності, відповідальності та відкритості по відношенню до «іншого», що в майбутньому має стати частиною повсякденного життя учасників проекту [100].

Під час святкування Дня незалежності Польщі 11 листопада 2004 р. організація отримала перший приз Pro Publico Bono в категорії «Краща ініціатива в області міжнародних і міжнаціональних відносин з особливим акцентом на польській інтеграції з Європейським Союзом».

У номінаціях Конкурсу відзначено діяльність асоціації у сфері соціального діалогу, європейської інтеграції, національних меншин та формування поглядів толерантності. Було відзначено публікацію «Толерантність – як навчити себе та інших» та освітню програму для молоді – Моя Європа [264].

Наступною досліджуваною організацією є **Польська фундація імені Стефана Баторія**. Фонд був заснований американським фінансистом і філантропом Джорджем Соросом та групою лідерів польської демократичної опозиції 1980-х, Фонд був зареєстрований у травні 1988 р.. Його учасники брали участь у підготовці нових кадрів для демократичних перетворень та запровадження ринкової економіки, підтримували політичні реформи. На початковому етапі свого існування фонд витратив половину свого бюджету на співфінансування діяльності інших інституцій. Лише у 1991 р. була заснована Рада Фонду, яка контролювала фінанси організації. Період 1994-1998 рр. супроводжувався динамічним розвитком: бюджет Фонду збільшився майже в три рази (з 15 до 40 мільйонів злотих), а кількість працівників зросла до 60 чоловік.

Основною метою фундації Стефана Баторія впродовж 1999-2002 рр. було вирішення Євроінтеграційних завдань Польщі та її вступу до Європейського Союзу. Були створені: Європейська програма, правова освіта та антикорупційні програми. У зв'язку з впровадженням нових програм і в той же час – появою бюджетних обмежень, Фонд відмовився від прямої підтримки підприємств, скоротив обсяг ресурсів, що виділяються для вищої освіти й академічних стипендій, а також в області культури був обмежений тільки підтримка ініціатив у провінціях.

З 2003 р. пріоритетами Фонду були: посилення ролі та діяльності громадянського суспільства, сприяння громадянським свободам та верховенства права, розвиток міжнародного співробітництва та солідарності.

Організація підтримує заходи зі сприяння обміну між країнами Центральної та Східної Європи досвідом, пов'язаним з політичними змінами, побудовою громадянського суспільства та вирішенням соціальних проблем. Прагне підвищити роль польських неурядових організацій на міжнародній арені, у тому числі – і в Україні [81, с. 370].

За сприяння організації у 1999-2000 рр. було видано серію брошур «Поляки в Європейському Союзі», проведено дослідження з визначення думки політиків про майбутнє Європи, видано спеціальну дорожню карту для організацій, що займалися вивчення Європи. Фондація Стефана Баторія є аналітичною організацією, цьому підтвердженням є надзвичайно велика кількість рапортів, які пояснюють та досліджують майбутнє Європи. Актуальними для нас є такі рапорти, які підтримувалися офіційною польською владою: «Відкриті двері: Східний кордон розширення ЄС» виданий у березні 2001 р. у співпраці з Інститутом публічних справ; «Проєвропейські атлантисти: Польща та інші країни Центральної та Східної Європи після вступу до Європейського Союзу» (рапорт датовано червнем 2001р., створено у співпраці з Центром міжнародних відносин); «Забутий сусід – Білорусь у контексті розширення ЄС на Схід» (від вересня 2001 р. створено за співпраці з Східноєвропейським демократичним центром IDEE); «Спільний виклик – члени та кандидати на майбутню міграційну політику ЄС» (від грудня 2001 р.; публікація підготовлена у співпраці з Інститутом публічних справ та Інститутом соціальних досліджень Варшавського університету).

З ініціативи фонду виділяються значні кошти різним громадським організаціям. Так, у 2001 р. було надано 889 грантів, 147 стипендій та 94 особисті та групові гранти для дорожніх витрат, пов'язаних із участю в іноземних проектах та обмінах молоддю. Всього за 2001 р. було виділено майже 21 млн. злотих на дотації у проектну діяльність. Майже 5,5 мільйонів

злотих було виділено зокрема на проекти, реалізовані за програмами Фонду [270].

З 2002 р. діяльність Фонду у сфері міжнародного співробітництва підтримувалась: міжнародною організацією RAUCI – Польсько-американсько-українське співробітництво, Національним фондом демократії, Фондом Бертельсмана, Посольством Сполучених Штатів та Посольством Королівства Нідерландів. Важливим етапом стало підписання договору про співробітництво з Фондом Боша (Bosch) у 2002 р.. Так розпочалась польсько-німецька програма співробітництва «Партнерство міст та громадян», що мала на меті допомогу організаціям у тих містах та комунах, які підписали угоди про співпрацю з німецькими містами.

Такі міжнародні організації, як Посольство США, Фонд Форда, Фонд польсько-американської свободи та Фонд сприяння громадянському суспільству в Центральній та Східній Європі спільно фінансували програми та семінари з правових та фінансових аспектів, які організовувала фундація Стефана Баторія.

Фінансовий потенціал, наданий міжнародними фондами був вагомим: так, у 2002 р. Фонд Форда виділив 6 мільйонів доларів США у безстрокове користування; Фонд Чарльза Стюарта Мотта та Фонд Братів Рокфеллерів надали гранти на інституційний розвиток та діяльність, пов'язану з залученням коштів. Загалом, у 2002 р. було надано 808 грантів організаціям та 81 індивідуальних та групових грантів для реалізації цілей європейської інтеграції, 140 стипендій – на загальну суму 17 млн. злотих [205].

У 2003 р. напередодні вступу Польщі до Європейського Союзу фонд Стефана Баторія отримав суму в розмірі 5 мільйонів доларів США для реалізації проектів на тему «Довіри до громадянського суспільства в Центральній та Східній Європі». Завдяки даному проекту вдалося створити чотирьохрічну програму «Третій сектор», яка мала на меті розвиток громадянського суспільства. У 2003 р. ця програма була співфінансована Трастовим фондом для громадянського суспільства у розмірі 3 804 000 злотих.

У своїй діяльності фонд надав фінансову допомогу у 2003 р., таким організаціям як: Товариство KLON/JAWOR (250000 злотих), Фонд розвитку локальної демократії (295000 злотих), SPLOT – Мережа підтримки неурядових організацій (330000 злотих) [270, с. 31].

У 2004 р., коли Польща стала повноправним членом ЄС, основним методом роботи Фонду залишалась передача грантів організаціям, діючим для суспільного блага. Було передано 363 гранти установам та організаціям, 49 індивідуальних та групових субсидій на туристичні витрати 213 особам, які брали участь у закордонних поїздках. Загальна сума витрат склала 14,5 млн. злотих.

Автор зауважує, що рік після вступу Польщі до Європейського Союзу уже характеризувався зменшенням коштів міжнародних донорів на допомогу іншим організаціям. Таким чином, у 2005 р. фондом Стефана Баторія було надано 513 гранти інституціям та організаціям, 47 індивідуальних та групових субсидій на туристичні витрати 169 особам, які брали участь у проектах за межами країни, та 5 нагород на загальну суму 12,9 млн. злотих. Дані показники є істотно нижчими ніж за рік до вступу в ЄС [154].

Польський фонд Роберта Шумана був створений у 1991 р. Його заснували особистості, пов'язані з політичними змінами 1989-1990 рр., зокрема, Тадеуш Мазовецький та Петро Новін-Конопко. Назва фонду Роберта Шумана була обрана засновниками, як посилення на франко-німецьку політику 1950-х років, тобто, на модель примирення, яка була спрямована на майбутнє і зосереджена на побудові спільної Європи.

Повернення Польщі до Європи було тривалим і складним процесом. Для цього потрібно багато соціальних та індивідуальних зусиль. Маючи на увазі символічну фігуру Роберта Шумана – людини з прекрасним баченням та великими справами, мислителя і державного діяча, економічного активіста та одного із батьків-засновників нової Європи, організатори хотіли показати віру поляків у спільну історію. «Ми розділяємо цю віру, і ми сподіваємось, що

Фонд, названий ним [ім'ям Р. Шумана, – Ю. О], буде сприяти створенню цієї спільноти» – писав Тадеуш Мазовецький 26 березня 1991 р. [261].

Фонд є громадською організацією, що не має зв'язку з будь-якою політичною партією. Місія Фонду – мотивувати європейців до громадянської активності та сприяти європейській інтеграції та цінностям, на яких вона ґрунтується.

У статуті фонду прописано, що основна увага діяльності зосереджується на трьох питаннях: Європа, громадяни та демократія, обмін досвідом.

1. Європейський напрямок, у якому фонд:

- просуває ідею європейської інтеграції, виходячи з припущень, запропонованих Робертом Шуманом.
- організовує конференції, семінари, дискусії, події та зустрічі з питань європейської інтеграції. Результатом заходів є розширення знань громадян країн Європейського Союзу з європейських питань, залучення їх до обговорення майбутнього Європи та безпосереднього залучення європейських питань.
- надає можливість людям з різних куточків Європи знайомитися, дружити та співпрацювати з ними.

2. У контексті положень про громадян та демократію фонд підтримує соціальну активність громадян та сприяє розвитку демократичних цінностей. Він заохочує активну участь у громадянському суспільстві, залучення до громадського життя, діяльності на користь місцевого середовища та волонтерства. Фонд надає цим заходам загальноєвропейський вимір, залучаючи людей не тільки з Польщі, а й з інших європейських країн.

3. Фонд «допомагає ділитися польським досвідом у процесі європейської інтеграції та соціально-політичних та економічних перетворень». Діяльність Фонду Роберта Шумана об'єднувала європейські шкільні клуби з усієї Польщі та сприяла розвитку знань про Європейський Союз у Польщі.

На думку автора, вагомим внеском фонду Шумана стало проведення польських європейських зустрічей. Це з'їзди громадських організацій із усієї Польщі. Що під час цього заходу відбувалися зустрічі представників неурядових проєвропейських організацій та молоді, державних органів влади Республіки Польща, а також представників держав-членів та інститутів Європейського Союзу. Під час польських європейських зустрічей відбувалися обміни думками під час дебатів, панелей, семінарів та неформального спілкування.

Також у рамках польських європейських зустрічей проводився парад Шумана, у якому прибічники євроінтеграції проходили маршем через Варшаву. Польські європейські зустрічі стали найбільшою подією в Європі. Напередодні вступу Польщі до ЄС, у 2003 р. в ньому брали участь понад 10000 людей.

Фонд Роберта Шумана мав сильну фінансову допомогу від партнерів: Представництва Європейської Комісії, Управління Комітету Європейської інтеграції, Національного банку Польщі, Варшавської фондової біржі, Канцелярії Прем'єр-міністра Республіки Польща. З-поміж міжнародних партнерів ми можемо виділити: Фонд Конрада Аденауера, Alcatel, Європейські ініціативи – OSİPE [260].

З 2004 р. проводилися Європейські семінари. Проект фінансувався за підтримки Фонду Конрада Аденауера (Представництва у Польщі). Європейські семінари були спрямовані на студентів, журналістів, працівників НУО та всіх тих, хто цікавиться справами Європейського Союзу. За ініціативи фонду Роберта Шумана було організовано серію семінарів, присвячених питанням, пов'язаним з Європейським Союзом. Метою цього проекту було підвищення рівня поінформованості польського суспільства про роль установ та документів ЄС та створення сфер для обговорення поточних питань, пов'язаних з Європейським Союзом. Кожен семінар тривав близько 90 хвилин і включав лекцію / презентацію, підготовлену незалежним експертом, та

обговорення. Такі семінари проводяться щорічно з 2004 р. по теперішній час (2018 р.)

Також, фондом було ініційовано створення Європейського щомісячного журналу – у співпраці з польськими проєвропейськими організаціями. Журнал містить презентації держав-членів ЄС та держав-кандидатів, описи діяльності польських громадських організацій, європейських шкільних клубів та державних установ.

З огляду на навчальний характер, частина матеріалів представляє історію Європейського Союзу, провідних персон європейців, які вплинули на створення ЄС. Сторінки журналу містили статті Тадеуша Мазовецького, проф. Лешека Бальцеровича, Петра Новіна-Конопки; студентів та викладачів, що займалися тематикою Європейського Союзу. Проект був реалізований за допомогою Фонду Конрада Аденауера, Європейського Союзу та Посольства Норвегії.

Станом на 2003 р. Фонд Роберта Шумана мав різноманітні зв'язку з польськими та іноземними організаціями, які надавали фонду певні суми фінансування: Фонд К. Аденауера – 334620 злотих, Фонд Стефана Баторія – 190229 злотих, Європейський інтеграційний комітет – 217051 злотих, Асоціація KLON/JAWOR – 43493 злотих [259].

Наступною досліджуваною організацією стало товариство **KLON / JAWOR**, яке має дещо іншу особливість функціонування. Дана організація важлива для нашого дослідження з точки зору вивчення інших організацій. Назва асоціації походить від імен двох баз даних, створених у дев'яності роки. Їхня історія датується 1990 р., коли на факультеті соціології Варшавського університету розпочався збір інформації про ГО. У той час його створили Єжи Дращкевич, Ян Якуб Вигнянський та Урсула Краснодєбська. Вони вирішили зібрати якомога більше інформації про активні та нові громадянські ініціативи, пов'язані з рухом самопомоги. З цією метою було проведено загальнонаціональне опитування асоціацій, фондів та інших, часто неофіційних груп, що здійснюють цей вид діяльності. Так було створено

KLON – найбільшу, а потім єдину в країнах колишнього комуністичного блоку базу даних про організації, що надавали соціальну допомогу. У базу даних входять організації, які вирішують проблеми, пов'язані з інвалідністю, безробіттям, а також злочинністю, алкоголізмом, наркоманією.

Дещо пізніше було створено JAWOR – базу даних про всі ГО, що діяли у Польщі. У 1992-1998 рр. були опубліковані три видання узагальненого посібника. Останнє видання 1997-1998 рр. містило опис майже 22 тисяч організацій [265].

З 1994 р. KLON брав участь у діяльності Мережі Відкритого Суспільства. У цей час було створено 6 центрів: KLON і BORIS (Варшава), MOST (Катовіце), RC Fundacja (Гданськ), WCIWOP (Познань) та LOS (Люблін). У 1997 р. дана мережа організацій трансформувалась в організацію SPLOT, яка підтримує ГО Польщі. Асоціація KLON також належала до Національної федерації неурядових організацій OFOP.

Вагомий внесок у розвиток громадських організацій зробили KLON/JAWOR та фундація Стефана Баторія, створивши програму «Інтернет для неурядових організацій». Перше завдання реалізоване у форматі www.nonprofit.org.pl – збір інформації про громадський сектор у Польщі. Перший запуск сайту з адресою www.ngo.pl відбувся на межі 2000 та 2001 років. В рамках програми товариства Інформаційного суспільства (спільного проекту Фонду «Польсько-американська свобода» та товариства KLON/JAWOR) було створено веб-сайт, який збирав у вигляді бази даних інформацію не лише про польські, а й про іноземні неурядові організації.

KLON/JAWOR попри великий авторитет у Польщі підтримувався і такими міжнародними організаціями: Польсько-американський фонд свободи, Міністерство праці та соціальної політики, Польська агенція розвитку підприємництва, Американська агенція міжнародного розвитку – USAID.

За допомогою свого сайту організації вдалося збільшити та популяризувати сфери своїх діяльностей. Так, у 2003 р. кількість відвідувань порталу зросла більш ніж на 300% у порівнянні з минулим роком. Всього було

зафіксовано понад 1885655 візитів (у 2002 р. їх було 565254 відвідування). Процес зростання популярності і корисність порталу найкраще відображається даними про середні щоденні візити на портал: 2001 р. – 1533, 2002 р. – 3700, 2003 р. – 8053 [186].

Дещо змінилась міжнародна підтримка у 2003 р.; фінансування товариству надали такі організації: Польсько-американський фонд «Свобода», Європейський союз, фонд МОТТА. Дані організації сприяли дослідженню рівня розвитку громадянського суспільства у контексті Європейської інтеграції.

У межах дослідження діяльності громадських організацій до вступного періоду автор аналізує **Асоціацію Інтеграції та Розвитку (SIR)**. Товариство було створене у 2001 р. у місці Кельце.

SIR створена за ініціативою громадянського суспільства та експертів у сфері регіонального розвитку, які мали великий досвід роботи в багатьох соціальних та регіональних проектах. Організація користувалася міжнародною підтримкою та фінансувалася з різних фондів допомоги, таких як: PHARE, USAID «Ноу-хау фонд», Всесвітній банк, Європейський соціальний фонд, а також Європейський банк реконструкції і розвитку.

SIR працювала для розвитку громадянського суспільства, підтримки ініціатив, спрямованих на розширення площини соціального діалогу і спілкування з місцевим населенням, з іншими організаціями в країні та за кордоном, проводила науково-освітню роботу для підтримки процесу інтеграції з Європейським Союзом, розвивала співробітництво з іншими країнами Центральної і Східної Європи, підтримувала розвиток сільських районів, які задіяні в програмах Європейського Союзу, співпрацювала у створенні європейського форуму для діалогу між громадянами та інститутами Європейського Союзу. У 2003 р. SIR почала співпрацю з Фондом співробітництва, що призвело до створення сільського форуму (FAOW). Діяльність цих двох організацій – FAOW та SIR – викликала більшу підтримку сусідніх країн та ініціювала появу нових контактів у Європі.

Напередодні вступу Польщі до Європейського Союзу, у 2002 р. в Брюсселі було скликано форум представників **Польських неурядових організацій (РОР)**. У заході взяли участь понад 20 організацій. Ініціаторами дійства виступили члени Фонду ім. Стефана Баторія та Товариство Форуму неурядових ініціатив (FIP). Основним завданням РОР є підтримка діяльності польських неурядових організацій в якості активних учасників процесу європейської інтеграції [83].

Офіційно Форум був скликаний для обговорення способів наближення європейських інституцій до громадян. Проте все вказує на те, що форум для громадян та неурядових організацій, який супроводжує обговорення, був обмежений лише публікаціями на веб-сайті. На додаток до віртуальної дискусії, неурядові організації впливали на обговорення результатів форуму через прямі контакти з учасниками зустрічі. До представників польських неурядових організацій приєдналися: міністр Данута Хюбнер, заступник Джозеф Олекси, сенатор Едмунд Віттбротт та представники польських профспілок, що входили до складу Європейської конфедерації профспілок. 26 лютого 2002 р. організації провели зустріч з колишнім прем'єр-міністром Бельгії Жаном-Люком Дехаєном [226].

Зустріч послугувала поштовхом до участі громадських організацій Польщі в роботі з підготовки та підписання закону 2003 р. «Про суспільну користь та волонтерство». Також зустрічі представників організацій у Брюсселі перетворились на постійне представництво, що діяло в період 2002-2004 рр.

Для польських громадських організацій проєвропейського спрямування, також можна віднести: Регіональний центр з питань європейської інтеграції, Асоціація «Європа і ми» [186].

Дані ініціативи підтримувалися фінансово та організаційно такими міжнародними організаціями та фондами, як: USAID, Вишеградський фонд, ЄС, «Ноу-хау фонд», Фонд Сороса.

Вище названі організації співпрацювали з недержавними «мозковими центрами», а саме з Інститутом досліджень основ демократії, Інститутом польської політики, Інститутом приватного підприємництва і демократії, Міжнародним центром розвитку демократії, Фондом підтримки місцевої демократії, Гданським інститутом ринкової економіки, Дослідницьким центром ім. Адама Сміта, Фондом CASE – Центром соціальних та економічних досліджень, Інститутом сталого розвитку.

У контексті вивчення діяльності громадських організацій у європейській інтеграції Польщі автор виділяє сфери діяльності, що пов'язані виключно з інтеграційними завданнями та мають зовнішню міжнародну допомогу. Автор пропонуємо виділити чотири групи: мозкові центри, проектні, загальні, грантові.

Мозкові центри працюють з метою підготовки аналітичних матеріалів та експертних висновків, вони коментують та формують зміни та рекомендації в досліджуваних сферах. Як правило, вони працюють у тісній співпраці з сектором державного управління та бізнесу, а також показують велику відкритість по відношенню до іноземної співпраці. Прикладами таких організацій є: EUROPA – Центр європейської стратегії, фундація CASE, Інститут справ із громадськістю.

Проектні – використовують працю добровольців. Їхня робота зосереджена, як правило, на місцевих проектах, хоча іноді вони брали участь у великих міжнародних починаннях. Даного роду організації рідше співпрацюють з іноземними, хоча деякі належать до міжнародної мережі, а саме: Польська Фундація імені Роберта Шумана, Товариство прихильників інтеграції, LAMBDA.

Загальні організації об'єднують групу взаємопов'язаних або близьких за завданнями організацій, які шляхом участі в більших структурах можуть збільшити свій вплив на прийняття рішень і в той же час – сприяють обміну досвідом із іншими організаціями. Такого роду об'єднання діють як у Польщі,

так і за кордоном. До них належать: Загальнопольська федерація неурядових організацій, Група закордонна, коаліція КАРАТ.

Грантові організації зосереджені на основних функціях «третього сектору». Вони діють заради організації навчання для неурядових організацій, просування інноваційних рішень в області діяльності організацій, а також тестування та формування середовища, у якому вони працюють. Їх дія фокусується на місцевому, регіональному або національному рівні. Грантові організації є посередником у наданні коштів для фінансування розвитку проектів. До таких організацій відноситься – Академія розвитку філантропії в Польщі.

Такого типу організації почали з'являтися ще у 1990-х роках. Але основною умовою діяльності було фінансування із закордону. Дані організації фінансувалися завдяки підтримці фонду Мотта і фонду Форда, та інших багатих американських та європейських фондів. Це було важливо для всього неурядового сектора Польщі. Велика частина зарубіжних фондів й індивідуальних донорів частково згорнули свою діяльність в Польщі після 2004 р. у зв'язку з входженням Польщі до Європейського Союзу. Розміри фінансової допомоги були різними. Так, в 1997-2001 рр. Німецький фонд Маршалла пожертвував польським організаціям понад 1 мільйон, Фонд Форда – більш ніж на 11,5 млн. доларів, Фонд братів Рокфеллерів – більш ніж 500 тис. доларів [162, с. 81].

4.2. Діяльність громадських організацій у політичних процесах євроінтеграції Польщі

Діяльність польських громадських організацій в політичних процесах євроінтеграції Польщі автор вивчав через співпрацю у таких сферах:

- із урядом – із забезпечення його зусиль щодо євроінтеграції,
- у сфері відносно самостійних дій цих організацій – із проведення інформаційних та освітніх кампаній щодо євроінтеграції.

Результати діяльності громадських організацій було досліджено за допомогою аналізу показників кількох індексів.

ГО в Польщі співпрацювали з державним сектором та разом брали участь у політичних процесах євроінтеграційного шляху. Основою для співпраці державного управління з громадськими організаціями в Польщі став закон «Про діяльність суспільної користі та волонтерство». Це створило не тільки кращі умови для більш тісних відносин між вищезгаданими секторами, але також відіграли фундаментальну роль у просуванні різних форм їх поширення [196, с. 6].

Співпраця з урядовою сферою базується на принципі партнерства та означає співпрацю органів державного управління та громадських організацій та інших суб'єктів на етапі визначення форм співпраці, а також прийняття заходів, що стосуються реалізації державних завдань, у даному випадку – Європейської інтеграції.

Основними формами співпраці польських громадських організацій з урядом стали: співробітництво в діагностиці місцевих проблеми та викликів, розробка програм інформування, спільне створення стратегії і програми реалізації політики, спрямованої на розвиток громадянського суспільства, консультування з питань європейської інтеграції.

У Польщі до вступу у Європейський Союз діяло 52 тисячі громадських організацій, із яких близько 60% працювали активно. Державна адміністрація найчастіше використовувала допомогу «третього сектору», довіряючи йому частину громадських завдань та підготовку консалтингових проектів. Організаціям співпраця з державною адміністрацією давала змогу не лише розвивати свій бізнес, але, насамперед, можливість впливати на важливі громадські питання.

Отже, розглянемо найкращі практики співробітництва польських громадських організацій із урядом у справі підготовки євроінтеграції Польщі.

Основними спільними діями, на думку автора, є: по-перше, співпраця як частина соціальних консультацій щодо стратегічних документів та програм,

що стосуються європейських фондів та співробітництва в галузі консалтингових питань, пов'язаних з польською допомогою розвитку; по-друге, співпраця в межах грантових конкурсів. Даний вибір пов'язаний із найбільш цікавими прикладами співпраці обох секторів: громадського та державного у діапазоні зовнішньополітичних заходів для досягнення європейської інтеграції.

Публічні консультації є однією з форм участі громадян у процесі законотворення та прийняття рішень, наслідки яких стосуються важливих громадських питань. Публічні консультації сприяли виробленню ідей, які не враховані авторами проектів, завдяки чому покращувалась якість цих пропозицій. Така участь організацій забезпечувала їм більшу соціальну привабливість. Включення суспільства в законотворчі процеси та у процес прийняття рішень також має вирішальне значення для збільшення участі громадян у державних справах. Громадські консультації у Польщі стали ще одним способом інформування громадян про державні проекти та форми їх просування. У рамках публічних консультацій органи місцевого самоврядування зобов'язані щорічно проходити програму співпраці з громадськими організаціями. Ця діяльність проводилась у вигляді аутсорсингу громадських завдань у двох формах:

- 1) підтримки виконання громадських завдань, у тому числі – надання субсидій для часткового фінансування їх реалізації,
- 2) доручення до виконання громадських завдань разом із наданням субсидій на фінансування їх реалізації.

Найпоширенішою формою співпраці між державною адміністрацією та організаціями є введення в експлуатацію неурядових організацій з громадськими завданнями, що передбачають передачу грантів (грантів). Відповідно до Закону «Про суспільну користь та волонтерство», введення в експлуатацію публічних завдань здійснюється за процедурою відкритого тендеру. Найбільш важливими з них є недостатнє фінансування, затримки у оголошенні та ухваленні рішення про конкурси та передачу субсидій, а також

складні процедури подання та подання документів, які невеликі місцеві організації не можуть виконати.

В окрему форму взаємодії громадських організацій із владою автор виділяє діяльність груп інтересів та груп тиску. Згідно з позицією автора, групи інтересів виходять із політичної спрямованості громадських організацій. Варто зауважити, що ГО виступають групами інтересів лише тоді, коли вирішують певні політичні завдання та вступають у взаємодію з публічною владою. А от групи тиску уже виступають як інструмент вирішення нагальних проблем. Досить часто ці поняття ототожнюються, проте основна їх відмінність полягає в тому, що групи інтересів вказують на суб'єкт впливу, а групи тиску – на спосіб такого впливу. Основною формою діяльності таких груп є лобінг. Це процес просування певних суспільно-важливих ідей. Лобісти часто виступають фахівцями в певній сфері, які надають інформацію, результати досліджень та експертні оцінки. У такому відношенні ними пропагуються закони, напрями діяльності та взагалі корекція курсу країни.

Наприклад, однією з найсучасніших форм співпраці стала співучасть представників громадських організацій при прийнятті рішень. Зокрема, ситуація, у якій групи тиску супроводжують владу на принципах спільного рішення. Це спільне рішення може бути застосоване у формі місцевих груп тиску, у яких вони виступають як партнери для державного управління

У контексті нашого дослідження діяльність груп інтересів та лобіювання не можуть пройти повз євроінтеграційний шлях Польщі, як у політичному, так і в економічному середовищі. Найбільшим європейським органом, який популяризував діяльність груп інтересів та груп тиску за допомогою лобінгу, була Європейська комісія. ЄК довгий час сама займалась створенням та фінансуванням відповідних груп, які працювали у напрямі європейського та національного лобінгу. На думку автора, ЄК – це найбільша група інтересів.

Окремим індикатором автор виділив дії, що включають в себе інформаційні кампанії та програми, хоча співпраця з урядовим сектором

залишається. Розглянуто особливості даного процесу на прикладі інформаційних кампаній.

Інформаційна кампанія – це комплексна система засобів впливу на певні групи населення (так звані цільові групи) за допомогою різних способів та каналів масового й індивідуального інформування та навчання з метою спонукання до прийняття нових, корисних для них самих і для суспільства моделей поведінки у визначеній сфері життя.

Інформаційні кампанії у сфері євроінтеграції як механізм розповсюдження достовірної та повної інформації (про стратегічний курс розвитку держави) сприяють підвищенню ефективності державної політики, завдяки спрямованості на формування суспільної зацікавленості й підтримки відповідної політики, а також виступає одним із елементів створення позитивного іміджу державної влади, забезпечує необхідний рівень її взаємодії з громадськістю [27, с. 37].

У Польщі євроінтеграційний курс розвитку держави починає свій відлік з літа 1990 р., коли було ініційовано переговорний процес з укладанням Європейської Угоди, яка визначала асоційоване членство Польщі в ЄС. У 1991 р. був створений Центр Європейської Документації, який працював з електронними базами даних. Ця інформація призначалась для працівників державної адміністрації, місцевого управління, представників Сейму та Сенату, а також учених і поширювалася на сфери діяльності, пов'язані з правом та статистикою.

Вперше на національному рівні питання інформування суспільства було підняте 1997 р. зі створенням Національної стратегії інтеграції, де зазначались загальні вектори інформаційної діяльності. Основними елементами діяльності стали: моніторинг стану поінформованості та рівня сприйняття успішних етапів інтеграції; розробка конкретних освітніх, інформаційних, рекламних програм; впровадження цих програм із врахуванням особливостей різних соціальних груп та вимог нагального етапу інтеграції.

У документі зазначались принципові засади інформаційної стратегії, яких необхідно дотримуватись при втіленні програм, але при обов'язковій умові дотримання правових аспектів. Наприклад, одним із таких положень є наступне: «Суспільна підтримка інтеграції Польщі з ЄС – це великий капітальний актив, який важливо не змарнувати. Потрібно пам'ятати, що схвалення ґрунтується на поверхневій згоді, яка не підкріплена достатнім розумінням соціальних витрат, що неодмінно будуть понесені в ході інтеграційного процесу» [224].

Після прийняття Національної стратегії інтеграції уряд Польщі розпочав співпрацювати з громадськими організаціями у контексті інформаційних кампаній. Основними формами інформаційної діяльності громадських організацій були: навчальні програми, учбові візити, стажуванні та програми обміну, стипендії для студентів та науковців, проведення конференцій та семінарів, технічна допомога та різноманітні гранти. Ще наприкінці 1990-х рр. питання, пов'язані з ЄС, домінували, і тому ГО намагались сконцентрувати свою діяльність у трьох основних напрямках:

- інформування про ЄС,
- інформування про вступ Польщі до ЄС,
- лобіювання позитивних результатів референдуму щодо вступу Польщі до ЄС.

У Національній стратегії інтеграції Польщі так визначалось прагнення польського суспільства до вступу в ЄС: «Піввікове розділення Європи впливало на свідомість людей із обох таборів і призводило до спотвореного розуміння суспільств, що живуть при різних системах. Ці непорозуміння походили від неможливості перевірити дійсність за допомогою взаємних контактів. Тому інформаційна діяльність одночасно буде спрямована на формування в свідомості поляків позитивного іміджу сполученої Європи і створення позитивної картини Польщі між нашими Європейськими сусідами».

Перший та другий види діяльності мали на меті підготувати польську громаду до функціонування в ЄС, а третій вид діяльності був повинен

забезпечити позитивний результат референдуму про вступ. Загалом, спільні інформаційні кампанії уряду і громадських організацій можна поділити на два періоди:

1. Державна інформаційна кампанія з питань європейської інтеграції (1998-2002 рр.),
2. Інформаційно-просвітницька кампанія перед референдумом 2003 р..

Варто зазначити, що ці дві інформаційні кампанії були успішними, незважаючи на те, що не було розробленої організаційної складової їх діяльності.

Діяльність громадських організацій у контексті інформування про ЄС відбувалась у рамках «Програми інформування громадськості: інтеграція Польщі до Європейського Союзу 1999-2002 рр.» У документі визначається головна мета інформаційної стратегії: поглиблення розуміння цілей членства в ЄС, а, отже, й досягнення постійної суспільної підтримки. Для цього необхідним вважалось створення певної інформаційної ситуації, за якої різні соціальні групи та окремі індивіди інтерпретують перспективи членства в ЄС з позиції власних інтересів [6, с. 2].

Державна інформаційна кампанія з питань європейської інтеграції (1998-2002 рр.) передбачала створення поетапних дій інформаційних кампаній на шляху до євроінтеграції. Урядом Польщі було докладено значних зусиль для належного кадрового забезпечення державної політики європейської інтеграції, у тому числі, інформування громадськості, оскільки саме громадськість була тим активом, що рухав посткомуністичною Польщею. У результатів було створено Програму інформування громадськості: інтеграція Польщі до Європейського Союзу – PIS. У документі, підготовленому Управлінням Комітету з питань європейської інтеграції, міститься 4-річна стратегія інформаційно-пропагандистської та освітньої діяльності, яка здійснювалась у три етапи: етап переговорів, референдум і приєднання.

Програма PIS містить: передмову, загальний стан проблеми, вступ, основні засади програми, цілі програми, реципієнти програми, учасники

програми, партнери програми, поширення інформації (джерела інформації; створення інформації), реалізація програми, план виконання програми, фінансування програми, методи оцінки ефективності програми.

PIS передбачала досягнення наступних цілей: «підвищення суспільного інтересу до інтеграції та європейських питань шляхом створення у суспільства потреби до інформації; підготовка суспільства до майбутнього членства у ЄС шляхом свідомого навчання стосовно змін для цілої країни, що членство у ЄС принесе в історичному, економічному та соціальному вимірах та як це відобразиться на житті кожного громадянина; стимулювання інформаційної, освітньої та рекламної діяльності як з боку держави, так і з боку партнерів PIS, якими є: ГО, місцеве самоврядування, ЗМІ, клуби та центри, які працюють у школах різних рівнів та задіяні у поширенні знань та інформації про ЄС та інтеграцію країни до ЄС, стимулювання громадських слухань про процес інтеграції за участю партнерів PIS, створення Європейського інформаційного центру у Варшаві та призначення Регіональних центрів європейської інформації» [241].

Саме PIS визначала ГО як одного з найважливіших державних партнерів у реалізації Програми Співпраці. Уряд співпрацював з організаціями, їхні відносини повинні бути заснованими на принципі партнерства та побудови соціального діалогу. PIS застосовував консультування інформаційної діяльності на основі консультативних рад та матеріальної й фінансової підтримки діяльності неурядових організацій.

Наприклад, у розділі «Соціальний діалог» PIS зазначається: «У Польщі існує багато неурядових структур, які опікуються проблемами Європи й інтеграції. PIS передбачає тісну кооперацію, засновану на принципах партнерства та направлену на обмін і поширення знань, інформації та матеріалів щодо питань ЄС, між урядовими структурами та іншими державними і недержавними організаціями. Співпраця відбувається і буде продовжуватись із Європейськими Клубами (понад 500), Європейськими Центрами Документації (16 – переважно в університетах), центрами

Євроінформації (6 загалом, 5 в регіональних палатах промисловості), з Польською Агенцією Преси, з центрами громадської думки, рекламними агентствами, агенціями по зв'язках з громадськістю, видавництвами, університетами та іншими установами, задіяними в інформаційній діяльності. Співробітництво здійснюватиметься на підставі реалізації пропозицій цих структур, тендерних пропозицій, суспільних контрактів і прямих доручень. На виконання означених завдань спрямована діяльність Тимчасового комітету по налагодженню зв'язків та кооперації з соціальним та економічним комітетом Європейського співтовариства, що представляє працедавців, працівників і інші зацікавлені групи» [241].

Основним і головним джерелом фінансування PIS був державний бюджет. Протягом усього періоду реалізації Програми співпраці, фінансування PIS мало бути включено до бюджету УКІЕ. Друге джерело фінансування – це засоби допомоги, які розуміються як кошти від Європейського Союзу. Додатковим джерелом фінансування заходів, що виникають в результаті діяльності PIS, є власні кошти партнерів програми.

Власні заходи державних установ, що постають внаслідок співпраці з PIS протягом наступних 4 років матимуть у розпорядженні своєї діяльності 40 000 000 злотих. У наступні роки кількість інформаційних заходів мала значно зрости, напередодні референдуму планувалось збільшення фінансування і виділення додаткових коштів на подібний період [194, с. 21].

Особливо активна співпраця стосувалась проєвропейських організацій. Діяльність громадських організацій у процесі проведення першого етапу інформаційних кампаній була успішно реалізована у співпраці з урядом під час створення Центру Європейської інформації та мережі 16 регіональних центрів європейської інформації (RCIE). Ці установи були відкриті в рамках угоди про співпрацю з Комітетом Європейської інтеграції.

Центри на місцях переважно керувалися представниками громадських організацій, що обиралися за конкурсом. У рамках інформаційних кампаній

вони організували зустрічі, розповсюджували публікації та надавали інформацію про Європейський Союз.

У 1999 р. представництво Європейської комісії в Польщі розпочало виконання інформаційного пункту, що забезпечував доступ до матеріалів про Європейський Союз та реалізовував грантові проекти, що фінансуються з коштів ЄС. Цікаво, однак, що деякі представники неурядових організацій та місцевих органів влади, які використовували фінансування ЄС, перевірені Інститутом справ публічних (ISP), навіть не знали про існування представництва.

Діяльність, яка здійснювалася в рамках співпраці громадських організацій та уряду, була своєрідною: тренінги, семінари та дебати на національному, регіональному та місцевому рівнях. ГО за дорученням уряду займались керівництвом не лише місцевих європейських інформаційних центрів, а й організували зустрічі з представниками шкіл, бібліотек, муніципалітетів. Профіль діяльності організації розповсюджувався на молодь, вчителів, підприємців, фермерів, а також на місцеві органи влади.

Опитування, що було проведене за ініціативою PIS, свідчить про високу оцінку діяльності громадських організацій в інформаційних кампаніях. Проте слід підкреслити, що організації не проводили їх за певною узгодженою стратегією. Це були хаотичні ініціативи окремих організацій, які реалізували їх незалежно один від одного.

Управління Комітету з питань європейської інтеграції постійно розвивало співпрацю з національними дослідницькими бюро, що займалися виміром громадської думки (OBOP, CBOS, Demoskop) та їх колегою Eurobarometer. З березня 1997 р., коли рівень суспільного ставлення Польщі до Європейського Союзу становив 72%, підтримка скоротилася до 64% (грудень 1998 р.) [201, с. 67]. Проте переважна більшість поляків виступали за членство Польщі в ЄС. Кількість супротивників, включаючи Польщу, в структурах Союзу також залишалась незмінною (травень 1998 р. – 19%, грудень 1998 р. – також 19%). Дана ситуація залишалась незмінною до 2000 р..

Це пов'язано з низьким рівнем розуміння поляками самого процесу інтеграції. Дослідження показують, що прийняття процесу інтеграції все ще ґрунтується на обмежених знаннях про функціонування Європейського Союзу, а соціальні очікування, пов'язані з членством Польщі в структурах ЄС, все ще ідеалізуються.

Слід зауважити, що регіональні центри європейської інтеграції все-таки набирали потужності з 2000 р. за допомоги, зокрема, фундації Стефана Баторія. Дана організація одночасно працювала у рамках «Європейської програми грантової та оперативної діяльності». До компетенцій даної організації належало обрання представників неурядових організацій у Брюсселі, публікація брошур на тему «Поляки у Європейському Союзі» та проведення численних конференцій.

Важливою інформаційною ініціативою для всього «третього сектора» був створений у 2001 р. за сприяння асоціації KLON / JAWOR неурядовий інтернет-портал www.ngo.pl. Це високопрофесійне середовище, яке складається з великої кількості інформації про діяльність громадських організацій, їхніх особливостей функціонування, наявних грантових проектів. На сайті відображаються всі зміни, які стосуються законодавчих приписів програмних документів та звітів діяльності.

Різноманітні інформаційно-рекламні компанії проводились організаціями типу think tank (мозкові, аналітичні центри). Представником такого типу організацій став Інститут справ публічних, що займався розповсюдженням публікацій, що містили результати досліджень та рекомендації щодо європейської інтеграції. Також були організовані та проведені громадські євродебати. Одним із результатів проведення дебатів було видання у 2001 р. так званої аналітичної записки на тему розширення Європейського Союзу під назвою «Спільна Європа».

Переважає більшість інформаційних кампаній першого етапу проводилась за кошти громадських організацій та дотацій держави. Діяльність більшості іноземних фондів, що діяли у Польщі, була обмежена під час

інформаційної кампанії і спрямовувалась лише для підтримки окремих публікацій чи семінарів. Найактивнішою діяльністю в інформаційній кампанії цього періоду характеризується Фонд Фрідріха Еберта, який, крім видавничої діяльності та організації конференцій з європейських питань, започаткував програму інтеграції, яка підтримувала дослідження європейських питань.

Інформаційно-просвітницька кампанія перед референдумом 2003 р. відзначалась великою залученістю громадськості та активною співпрацею уряду та громадських організацій. Цікавим є той факт, що у другій половині 2002 р. інформаційна кампанія, яка була спрямована на європейську інтеграції плавно перейшла у кампанію з підтримки референдуму. Основна увага приділялась інформуванню населення про важливість їхньої думки у майбутньому референдумі.

Наступними після PIS нормативними документами, що передували євроінтеграції, стали «Основні засади Програми інформування у 2002-2003 роках», «Основні засади інформаційної кампанії перед Європейським Референдумом», затверджені 24 січня 2003 р., та «Основні засади інформаційної та освітньої діяльності в період, що передує членству Польщі у Європейському Союзі: липень 2003 р.–30 квітня 2004 р.», прийняті у липні 2003 р.. У цей час багато громадських організацій отримали гранти від Польського управління з питань європейської інтеграції (при Міністерстві закордонних справ).

В цей час було реалізовано найважливіші громадські ініціативи:

- «Так Референдуму»
- «Інтеграція Зараз»

Ініціатива «Так Референдуму» проводилась за підтримки Комітету з європейської інтеграції (UKIE), що була реалізована за підтримки відомих серед громадськості осіб, наприклад, артистів, політиків, інтелігенції, представників церкви, спортсменів, і отримала матеріальну підтримку від багатьох видавництв, преси та комерційних спонсорів. Серед них були: Польська конфедерація приватних підприємців, Польська фундація Р.

Шумана, Unia and Polska Foundation, Асоціація польських рекламних агенцій, Регіональна асоціація «Rozwoj», Фундація «Ніда» [237].

Основні напрямки діяльності цієї програми полягали у підготовці та розповсюдженні інформаційних та рекламних матеріалів (наприклад, у школах, торгових центрах, на масових заходах) та організації грантових конкурсів. Також було проведено дослідження та експертні висновки, а з січня 2003 р. проводився постійний моніторинг соціального ставлення до інтеграції. Європейський інформаційний центр Комітету з питань європейської інтеграції організував тематичні наради та численні відкриті лекції, а на регіональних рівнях проводилась проектна діяльність у школах, наприклад, за програмою «Моя школа в Європейському Союзі».

Для підтримки інформаційної кампанії було створено Управління європейського референдуму при канцелярії Прем'єр-міністра. Дана установа пропонувала громадським організаціям гранти на реалізацію європейських ініціатив, експертних установ, інформаційних та рекламних матеріалів. Дослідження CBOS щодо оцінки інформаційної кампанії уряду було проведено у жовтні 2002 р. та квітень 2003 р. Громадяни досить негативно оцінили інформаційну кампанію уряду напередодні референдуму. За два місяці до референдуму лише 28% респондентів вважали, що вони дадуть позитивну відповідь щодо вступу Польщі до ЄС [240].

Інформаційна кампанія щодо референдуму була слабо організована, як і кампанія з європейської інтеграції. Серед негативних факторів проведення автор виділяє: відсутність операційної стратегії та ефективної координації; велика проблема виникла внаслідок недостатніх фінансових ресурсів та затримок у проведенні грантових конкурсів, спрямованих на ГО. Державне управління при правильному розподіленні повноважень та достатньому фінансуванні могло би більш ефективно використовувати потенціал неурядових організацій.

Отже, «Інтеграція зараз» була програмою, розробленою Польським Управлінням з питань європейської інтеграції. Вона була відкритою для

громадських організацій та органів місцевого самоврядування, і її головними цілями було збільшення підтримки інтеграції до ЄС, підвищення обізнаності про процеси європейської інтеграції, розповсюдження інформації про ЄС, підвищення участі громади в активній промоції вступу до ЄС. Цільовими бенефіціаріями програми були діти та молодь, місцеві лідери, вчителі, фермери, активісти профспілок, працівники місцевого уряду, журналісти, а також безробітні та люди з фізичними вадами. Гранти надавалися на освітні та пропагандистські проекти, інформаційні кампанії, публікації та заходи на відкритому повітрі (пикніки, ярмарки) тощо.

У відповідь на конкурс було надіслано більше 1500 ініціатив. Журі надало 250 грантів під проекти, які мали бути реалізовані в період квітень-червень 2003 р. (тобто напередодні референдуму щодо вступу до ЄС). Серед найважливіших ініціатив були: Польські європейські зустрічі та Паради Шумана, організовані Польською фундацією Роберта Шумана по всій Польщі.

Загальний бюджет ініціативи «Інтеграція зараз» становив 2950000 євро і був розподілений на чотири види діяльності:

- • Освітні ініціативи 1000000 євро;
- • Промоційні заходи 1000000 євро;
- • Інформаційні кампанії 650000 євро;
- • Публікації 300000 євро [23].

Особливістю інформаційних кампаній напередодні проведення референдуму є те, що вперше на державному рівні громадським організаціям було дозволено взяти участь у теле- та радіопередачах. Серед професійних виступів слід перерахувати ефіри, підготовлені громадською ініціативою «Так референдум» [12, с. 138].

Загалом, у ході дослідження автором було визначено, що громадським організаціям заважала пасивність державного управління, слабкі дії чиновників і часто їх низька компетенція. На думку активістів громадських організацій, в органах державного управління панував хаос, а стратегія

співпраці не була повністю реалізована, був відсутній чіткий план дій та розподіл ролей.

ГО проводили різні заходи як на національному, так і на місцевому рівнях. Серед них найпопулярніші ініціативи були пов'язані з передачею інформації, знання про Європейський Союз, Вони відбувались у форматах навчань та семінарів, консультацій, моніторингу, лекцій, конференцій, дискусій, конкурсів знань про ЄС, культурних заходів (виставки, Happenings), розповсюдження листівок, плакатів, виступів у засобах масової інформації (наприклад, рекламні ролики заохочення до участі у референдумі) або публікацій. Діяльність була адресована різним одержувачам, найчастіше студентам, вчителям, підприємцям, фермерам, домогосподаркам, пенсіонерам та журналістам. Найчастіше організації співпрацювали з Комітетом із питань європейської інтеграції, місцевими органами влади та школами.

Результати дослідження REGON станом на 2004 р. показують, що найменше інформації поляки отримували з іноземних культурних центрів, посольств та консульств, різного роду делегацій. Досить низький рівень у співвідношенні до 100 % показують школи та університети, хоча саме на дані структури надходило найбільше коштів із фондів ЄС для популяризації ідеї Європейської інтеграції через діяльність громадських організацій (рис.4.1). Найменший рівень інформування відбувався через інтернет, показник у відсотковому співвідношенні лише 2 %.

Невід'ємною частиною інформаційних кампаній, які проводились громадськими організаціями, виступають освітні **програми та проекти**. Європейське питання було введено до навчальних програм різних рівнів освіти .

Продуктивним прикладом освітніх проектів автор вважає проведення Національної ініціативи з метою популяризації європейської освіти у школах. Варто згадати, що проект був реалізований коаліцією кількох десятків організацій (досить рідкісна практика) у співпраці з Центром Удосконалення вчителів.

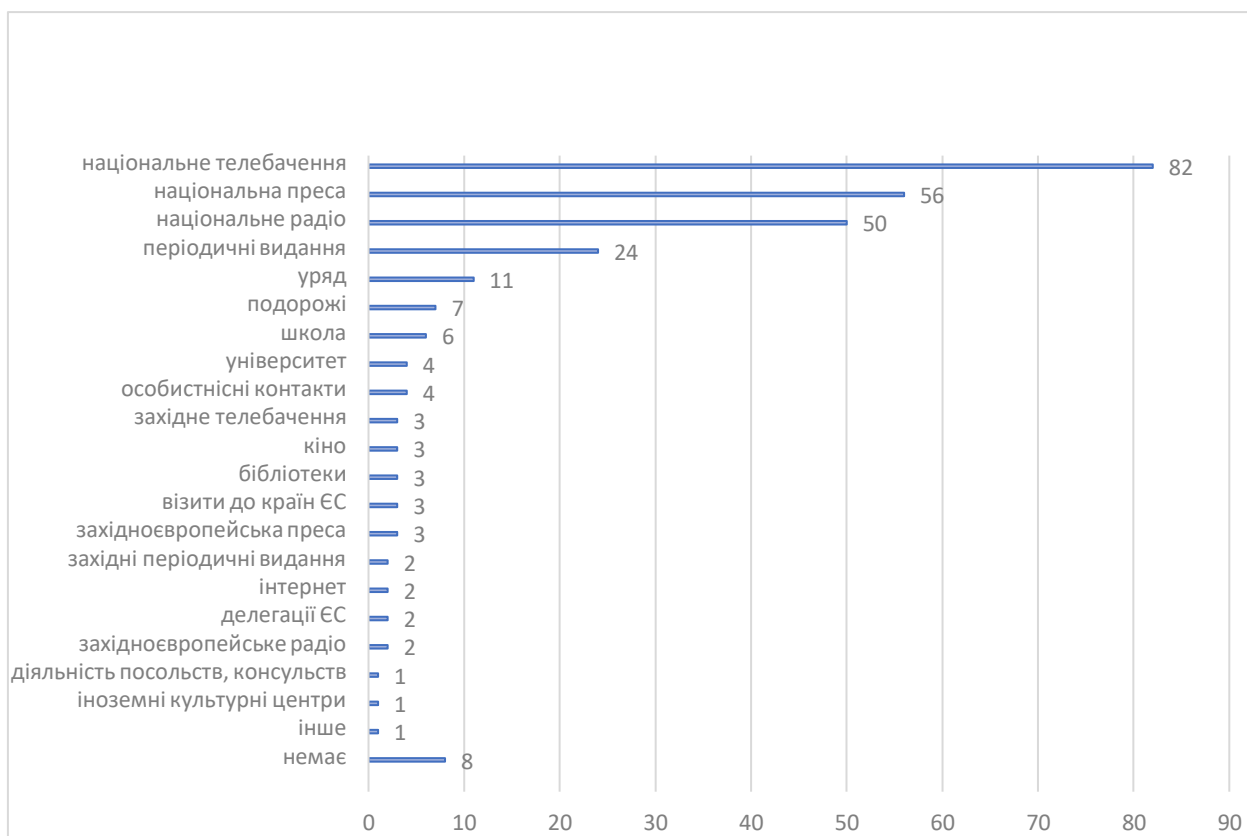

Рис. 4.1. Інформування суспільства *

Одним із досягнень коаліції було підписання та передача уряду позиції освітньої сфери та громадських організацій щодо освіти у школі, де були запропоновані конкретні заходи.

У шкільній освіті була розроблена спеціальна програма – «Європейська освіта». Програма передбачила надання мультимедійного пакету для вчителів та учнів, зацікавлених у Європейських питаннях. Упродовж семи років Польща брала участь у загальноєвропейському конкурсі «Європа в школі», яка спрямована на розвиток європейської обізнаності серед студентів, викладачів.

За ініціативи ряду громадських організацій, таких як Польська організація скаутів, Незалежна асоціація студентів, Парламент польських студентів, Асоціація молодих демократів, Асоціація лівих молодих

*Побудовано автором на основі REGON 2004 р. [178].

демократів, Асоціація малих міст та громад було реалізовано діяльність 2500 шкільних Європейських клубів, які були створені по всій Польщі завдяки ініціативі вчителів та учнів.

Європейські клуби мали на меті популяризацію інформації про ЄС, підготовку молодих учнів до життя в ЄС, сприяння проведенню європейських культурних та освітніх ініціатив, організовували європейські змагання та могли виступати в якості партнерів у проектах, фінансованих ЄС. Саме завдяки спільній роботі польських організацій та євроклубів було розпочато реалізацію освітніх програм з обміну молоді, а саме: «Сократ», «Леонардо да Вінчі», «Молодь для Європи» та «Темпус». Важливо зауважити, що дані програми підтримувались і Міністерством національної освіти, при ньому було створено Раду європейської освіти, до складу якої входили представники наукових, освітніх та неурядових організацій.

З формальної точки зору європейські клуби не були юридично зареєстрованими організаціями, не мали бюджету і організовували свою діяльність на основі «Правил європейських клубів», які вони створили самі. Вони тісно співпрацювали з Центром європейської інформації (Польське Управління з питань європейської інтеграції, Варшава). Велика кількість більших фундацій, які визнали їхню значимість в поширенні інформації про ЄС, створили спеціальні програми підтримки для шкільних європейських клубів. Серед цих фундацій – Польська рада європейського руху, Фундація Стефана Баторія, Центр громадянської освіти, Фундація розвитку місцевого уряду тощо.

За їх сприяння шкільні європейські клуби могли:

1. Мати доступ до інформації і всіх брошур про ЄС,
2. Делегувати своїх представників на конференції та семінари («Шляхом освіти до Європи»; «Круглий стіл шкільних європейських клубів»),
3. Брати участь в національних змаганнях,

4. Брати участь в учнівських/студентських добровільних міжнародних програмах обміну,
5. Отримувати підтримку від добровольців-студентів,
6. Залучати експертів із питань політики ЄС [23].

Загалом інформаційні кампанії, програмна та проектна діяльність позитивно відобразились на ставленні населення Польщі до вступу у Європейський Союз. У порівнянні з країнами Вишеградської четвірки, ставлення поляків до ЄС напередодні офіційного вступу демонструється на (рис. 4.2).

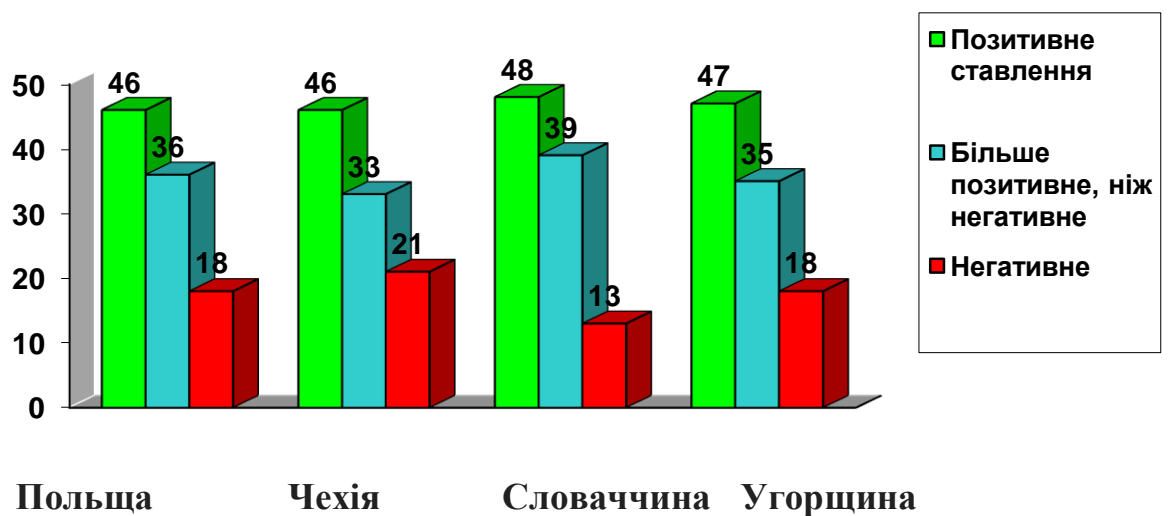

Рис. 4.2 Ставлення мешканців країн Вишеградської четвірки до членства у Європейському Союзі (навесні 2004 р.) *

Участь громадських організацій у політичних процесах європейської інтеграції автор розглядає крізь призму діяльності всього громадянського суспільства на основі **індексів**: Індекс сталості організацій громадянського суспільства (CSO) та Індекс громадянського суспільства (CSI).

Із залучення грантових коштів та співпрацею з міжнародними організаціями, асоціація KLON/JAWOR з 1997 р. розпочала дослідження над виміром Індексу сталості організацій громадянського суспільства у Польщі (дослідження щодо розвитку та стабільності неурядового сектора).

*Побудовано автором на основі: Eurobarometer 2004.1. Public opinion in the acceding and candidate countries. – Brussels: European Commission, 2004. P.7 [163].

CSO започаткований в 1997 р. Американською Агенцією міжнародного розвитку (USAID), є ключовим інструментом для оцінки розвитку неурядових організацій, у тому числі – у країнах Центральної та Східної Європи.

Робота, яка почалася в 1997 р., призвела до публікації наукової роботи під назвою «Новий громадянський Атлас» (The New Civic Atlas), у якому було вивчено профілі громадянського суспільства в 60 країнах світу. Це дослідження продовжив Гельмут Анхайер, директор Центру громадянського суспільства Лондонської школи економіки, який представив проект фундаментального дослідження інструменту громадянського суспільства

На основі Індексу сталості організацій громадянського суспільства у Польщі ми визначили активність польського неурядового сектору у семи вимірах. А саме: правовому середовищі, організаційній спроможності, фінансовій спроможності, адвокації, наданні послуг, інфраструктурі та громадському іміджі.

Даний індекс використовувався автором для того, щоб чітко відділити межі «третього сектору» від секторів державного та бізнесового. За допомогою вимірів окреслюється сама структура громадянського сектору на основі показників його ж розвитку. Варто зазначити, що з 2004 р. дослідження Індексу контролювалося фундацією Інституту справ публічних.

Індекс визначається за шкалою від 1 до 7, де 1 відповідає найвищій стійкості, а 7 – найменшій. Для нашого дослідження актуальними є показники з 1998 р. до 2004 р. Аналіз дослідження згідно з даними, наведеними в (табл 4.1), показує, що організації в Польщі розвинені та стабільні, але їх рівень низький відносно західноєвропейського.

Найвищим виміром у Польщі є інфраструктура, тобто підтримка, надана організаціям у сфері інформації, навчання та консультування, а також розмір та обсяг міжсекторального співробітництва. Найменш розвинений у свою чергу був і залишається вимір фінансової спроможності. Про це свідчить низька здатність організацій збирати кошти, залежність від грантодавців, низькі управлінські навички у фінансовому управлінні.

Таблиця 4.1

**Індекс сталості розвитку організацій громадянського суспільства
у Польщі 1998-2004 рр.***

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
правовий вимір	2.0	2.0	2.0	2.0	2.1	2.0	2.3
організаційний	2.0	2.0	2.0	2.0	2.2	2.2	2.5
фінансовий	2.0	2.5	2.5	2.5	2.8	2.8	2.9
інформаційний	2.0	2.5	2.0	2.0	2.2	1.9	1.9
сфера послуг	-	2.0	2.0	2.1	2.1	2.0	2.3
інфраструктура	-	2.0	2.0	2.0	1.9	1.9	1.9
публічність	2.0.	2.0	2.0	2.0	2.3	2.2	2.2

Цікаво, що з огляду на результати міжгалузевих досліджень, також видається, що рівень розвитку неурядового сектору з другої половини 1990-х років знижувався і залишався незмінним з 2002 р. по 2007 р. Це можна пояснити тим, що після набуття Польщею повноправного членства у Європейському Союзі, кількість грантодавців, які забезпечували фінансування громадських організацій, значно зменшилась і відбулось послаблення «третього сектору».

Результати досліджень показують, що з точки зору популярності визначених сфер діяльності, польський громадський сектор упродовж 1989-2004 рр. змінювався з урахуванням настроїв польського суспільства. Загалом проводилася інформаційна, просвітницька, фінансова діяльність, спрямована на підтримку і популяризацію польської держави та інтеграцію до європейської спільноти.

Для вивчення громадського сектору посткомуністичних країн автор використовував Індекс громадянського суспільства (CSI). Він має базу дослідження, подібну до попереднього індексу, проте координується

* Побудовано автором на основі даних [272]

міжнародною організацією CIVICUS. Головною метою CSI є вивчення та оцінка громадянського суспільства всередині країни.

З моменту свого створення CIVICUS намагався розробити спосіб реєстрації процесу розвиненості громадянського суспільства у світі. У 1997 р. після опублікування Нового Громадянського Атласу, у CIVICUS вирішено розробити Індекс громадянського суспільства. У 1999 р. він був уперше представлений як «діамант громадянського суспільства» – інструмент, розроблений Гельмутом Анхайером, із досліджень якого розпочав роботу CSO. Відмінністю було те, що CIVICUS доповнив методологію аспектом порівняння інформації, що надходить з різних контекстів і розробив остаточну форму індексу громадянського суспільства. У 2000 р. почався пілотний проект, у якому брали участь 13 країн. Результатом оцінки цього етапу стала розробка остаточної схеми проекту. Наприкінці 2002 р. CIVICUS запустив групу зацікавлених організацій для координації Індeksu в 2003-2005 роках.

Загалом було відібрано 56 країн, серед яких була і Польща. Координацію роботи у 2003-2005 рр. на себе взяла асоціація KLON/JAWOR.

Індекс CSI досліджував стан громадянського суспільства та вказував, що суб'єктивна сфера дослідження «виходить за рамки найчастіше прийнятих, особливо в дослідженнях «третього сектору» – діяльності асоціацій та фондів», – а також включає організації роботодавців, профспілки, релігійні організації [192, с. 16].

Важливим фактом є те, що індекс громадянського суспільства базується на документуванні вже існуючих джерел даних, потім відбувається їх обробка та активна інтерпретація. Зібрані дані стосуються всіх вимірів громадянського суспільства. Готуються вони групами експертів, дослідників та волонтерів. На початку проекту було створено Раду Індeksu громадянського суспільства (RCSI). До складу входили фахівці з громадянського суспільства, що представляли різні типи установ та різні сфери діяльності. Головним завданням, згідно з методологією, розробленою CIVICUS, було провести регіональні консультації про стан громадянського суспільства.

Опис стану громадянського суспільства здійснюється шляхом аналізу 72 показників, накопичених у чотирьох основних критеріях, які графічно представлені у вигляді так званого «діаманту» громадянського суспільства у вигляді чотирьох осей діаграми, що включають: структуру, середовище, у якому відбувається діяльність, її вартість, та ефект (вплив).

Структурна схема включає в себе «обсяг» і «глибину» громадянського суспільства, що проявляється у: ступені репрезентативності та його вкоріненості в суспільстві, у рівні інституційної та соціальної активності, інтенсивності відносин між учасниками громадського сектору, а також сектору бізнесу та влади.

Навколишнє середовище (середовище діяльності), описує вплив різноманітних чинників на функціонування культурного, політичного, правового і соціального у контексті громадянського суспільства і дає змогу оцінити взаємозв'язок між трьома секторами польського суспільства.

Вартість діяльності описує вимір цінностей і інтересів громадянського суспільства, а також оцінює вплив «третього сектору» в просуванні і захисті демократичних цінностей і норм.

Категорія розміру описує результат фактичного впливу громадського сектору на функціонування всього суспільства, у тому числі, і рівень його участі у вирішенні важливих соціальних проблем [192, с. 19].

Для даного дослідження потрібно охопити великий спектр акторів, які беруть участь у громадянському суспільстві Польщі. Для цього було відібрано представників різних державних установ та неурядових організацій по всій Польщі з пропозицією взяти участь у дослідженні. Серед них були представники 16 центрів Мережі неурядових організацій SPLOT, офіцери зв'язку структурних фондів з усіх провінцій, близько 30 представників адміністрації урядового та місцевого самоврядування з усіх провінцій, зазначених як відповідальні особи за співпрацю з неурядовими організаціями та близько 50 представників неурядового сектору, що представляють різні сфери, різні регіони і діють у широкому масштабі – від місцевих до

загальнопольських. Кожен із цих людей вказав ще 10 осіб, які могли б брати участь у панелі. Таким чином було отримано групу майже 540 респондентів, яким була надіслана анкета. Нарешті, у групі 2005 р. взяли участь 283 особи, тобто близько 56% всіх запрошених. На 2007 р. лише 169 осіб взяли участь у дослідженні.

Автором для аналізу було використано показники індексу за 2005 р. та 2007 р. Нижня межа обумовлена тим, що дослідження проводилося впродовж 2003-2005 рр., і саме в 2005 р. було визначено діамантову структуру громадянського суспільства, а 2007 р. актуальний для нас, що це перше дослідження після вступу Польщі до ЄС. Тобто, на основі цих показників ми побачили, як змінюється «діамант» громадянського суспільства до і після вступу Польщі до Європейського Союзу (рис. 4.3).

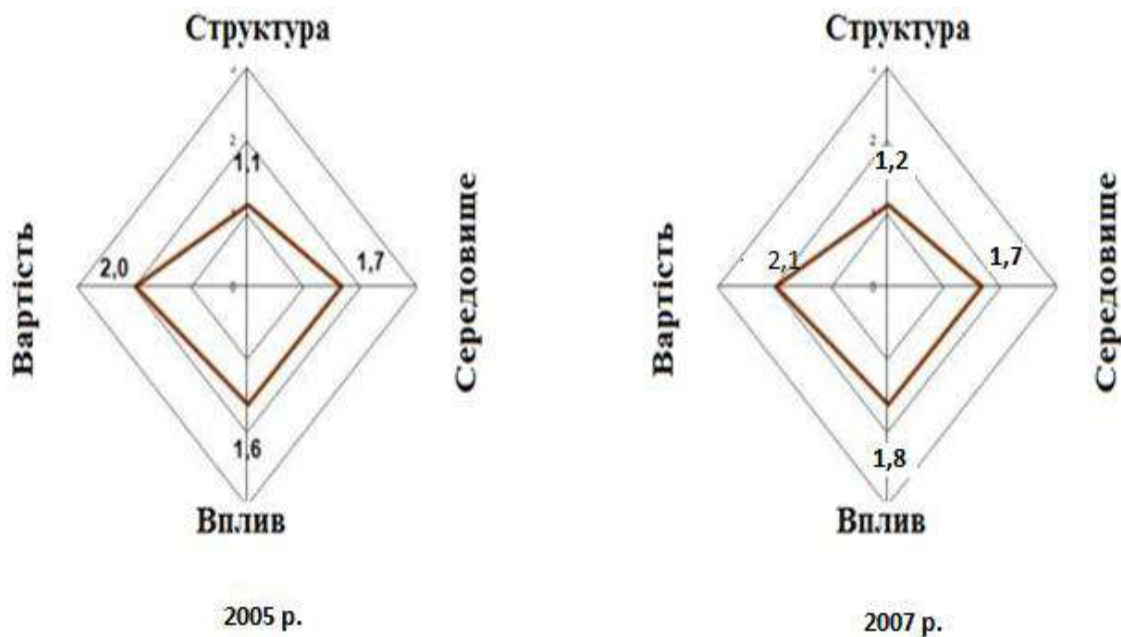

Рис. 4.3 «Діамантова структура» громадянського суспільства Польщі 2005, 2007 рр.

Варто зазначити, що структурна схема, яка включає в себе «обсяг» і «глибину» громадянського суспільства істотно не змінилась. Приріст показника зумовлений саме якістю тих організацій громадянського суспільства, які залишились після вступу Польщі до ЄС, оскільки після вступу

до ЄС 25% громадських об'єднань завершили своє існування у зв'язку з припиненням фінансування міжнародних донорів.

Навколишнє середовище, яке відповідає за взаємодію трьох секторів – залишилось незмінним. Даний факт пояснюється тим, що зникла необхідність Співпраці для спільної мети. Урядова політика дистанціювалась від громадянського суспільства і впливала на діяльність організацій лише як наглядовий орган.

Частина результатів, зібраних в Індексі, підтверджує, що поляк є одним із найменш активних громадян Європи. У багатьох ключових сферах довіри до інших та включеності результати гірші не тільки за британські чи іспанські, а й за показники інших посткомуністичних країн. Небажання безкорисливо займатися діяльністю на благо інших – це друга, після відсутності грошей, проблема, на яку скаржаться організації.

До позитивних тенденцій варто віднести категорію впливу або ж розміру даного впливу на суспільства, яка зросла на 0,2. Тобто, рівень участі громадських організацій у суспільному житті, на нашу думку, зріс за рахунок прийняття закону 2003 р. «Про суспільну користь та волонтерство» та закону 2004 р. «Про оподаткування», який передбачав надання 1 % податку з доходів громадян, на користь неурядового сектору. Мета даного нововведення полягала в підтримці «третього сектору» та зміцненні взаємодії між організаціями та населенням. Правом користуватися податковим привілеєм мають 7,5 тис. організацій. Платники податків можуть знайти їх перелік на офіційному сайті Міністерства праці та соціальної політики (<http://www.mpips.gov.pl>) або ж в базі реєстрації громадських організацій. Система передачі 1 % від своїх доходів достатньо проста, для цього платникові податків потрібно перерахувати на рахунок вибраної ним організації суму, яка дорівнюватиме 1 %.

Вартість діяльності також зростає у позитивному напрямку, і це показує, що демократичність та вплив Європейських традицій та цінностей зростає відповідно до вимог євроінтеграції.

Висновки до розділу 4

Зовнішній вплив на початковому етапі діяльності громадських організацій реалізовувався через 5 провідних проєвропейських організацій, які діяли у контексті євроінтеграції Польщі. Це організації асоціація «Вілла Деціус», Фундація Стефана Баторія, Фундація Роберта Шумана, KLON/JAWOR, Асоціація Інтеграції та Розвитку (SIR). Дані організації сприяли формуванню громадянського суспільства у Польщі та популяризації європейських ідей.

У ході дослідження, доведено, що найбільшу фінансову допомогу із зовні надавали такі міжнародні організації: ПАУСІ – Польсько-американсько-українське співробітництво, Національний фонд демократії, Посольство Сполучених Штатів та Посольство Королівства Нідерландів, Фонд Боша (Bosch), Польсько-американський Фонд «Свобода», Європейський союз, UKIE – «Інтеграція Зараз», фонд МОТТА.

Було визначено, що ГО Польщі розвивалися в контексті існування «третього сектору» Європейського Союзу. Їхня взаємодія була обумовлена наступними документами: «Зелена книга Європейської соціальної політики, роздуми для Союзу», «Європейська соціальна політика: шлях для Союзу. Біла книга», «Фундаментальні принципи неурядових організацій у Європі», «Установчий Трактат Європейської Спільноти у контексті суспільного діалогу».

Динаміку діяльності громадських організацій Польщі автором було вивчено за дослідженнями діяльності громадських організацій в політичних процесах євроінтеграції, виділено та досліджено співпрацю організацій з урядовою сферою, що включає в себе: співробітництво в діагностиці місцевих проблеми та викликів, розробка програм інформування, спільне створення стратегії і програми реалізації політики, спрямованої на розвиток громадянського суспільства, консультування з питань європейської інтеграції, діяльність груп інтересів через лобіювання. Наступну складову діяльності організацій автор визначає за способом дії, а саме проведення інформаційних

кампаній та реалізації програм та проектів. Найбільш значущими були інформаційні кампанії 1998-2002 рр. та 2003 р. У контексті дослідження, що найбільш точно відображають діяльність організацій було визначено наступні програми: «Так референдум», «Інтеграція Зараз».

РОЗДІЛ 5

ВЗАЄМОДІЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ І ВЛАДНИХ ІНСТИТУТІВ ПОЛЬЩІ

У ПЕРІОД ПОВНОПРАВНОГО ЧЛЕНСТВА В ЄС

5.1. Участь громадських організацій у політичних процесах Польщі після набуття повноправного членства у ЄС

У зв'язку зі вступом Польщі до Європейського Союзу та внутрішніми трансформаціями ЄС, місце і роль громадських організацій у польському суспільстві зазнали змін. Це дістало відображення у появі нових сфер діяльності громадських організацій та у зміні системи фінансування. Така ситуація зумовила подальшу професіоналізацію організацій, включаючи використання кваліфікованого персоналу, здатного протистояти викликам змін, що відбувалися у всьому суспільстві. У період членства в Європейському Союзі та швидко зростаючого соціально-економічного розвитку, з'явилися нові проблеми, які мали суттєвий вплив на формування специфіки та масштабів діяльності громадських організацій. До них варто віднести наступні:

- розвиток інформаційних технологій та створення інформаційного суспільства,
- трансформаційні процеси Європейського Союзу,
- вирівнювання соціально-економічних відмінностей між польськими регіонами та регіонами інших країн Європейського Союзу – з використанням структурних фондів.

Деякі зміни, що відбувалися у середовищі громадського сектору, виникали внаслідок того, що нові організації та послуги стали реакцією на попит суспільства. На думку автора, через це організації були змушені отримувати все більше доступу до державних питань та бути активними у сферах:

- послуг – оскільки це сектор з найвищим показником розвитку;

- бізнесу – через підтримку підприємців для отримання фінансування з фондів ЄС;
- соціальній – що мала на меті підтримку людей, які працюють і шукають роботу, а також підвищення мобільності працівників.

Участь громадських організацій у політичних процесах після вступу до Європейського Союзу варто розглядати за такими індикаторами:

- співпраця з іншими секторами;
- кількісні зміни громадських організацій.

Перші роки після вступу до ЄС (2005-2008 рр.) характеризувалися невисокою підтримкою в державній політиці по відношенню до усього «третього сектору». Можна констатувати продовження політики попереднього періоду, однак, помітне зміцнення уряду в побудові партнерських відносин у форматі «державне управління – ГО». Однією з причин такого розвитку взаємовідносин стало прагнення партії Право і Справедливість до зміни структури держави.

Після приєднання влади в 2007 р. до коаліції PO-PSL (Громадянська платформа – Польська селянська партія) було вирішено проводити програму «Громадянський ініціативний фонд». Тому було видано два акти: перший – Розпорядження Ради Міністрів (11 березня 2008 р.) на витрати в державному бюджеті у 2008 р. зі спеціального резерву – «Фонду громадянських ініціатив» [247], другий – резолюція Ради Міністрів (4 листопада 2008 р), яка ініціювала впровадження «Національної програми фонду громадських ініціатив з 2009-2013 рр.» [285].

Посилення потенціалу громадських організацій стало можливим завдяки Постанові Ради Міністрів (4 листопада 2008 р.) щодо «Стратегії підтримки розвитку громадянського суспільства на 2009-2015 рр.» [285].

Діяльність громадських організацій після вступу Польщі до Європейського Союзу можна розглядати через співпрацю з іншими секторами суспільства: владою – місцевими органами, бізнесом, та окремо слід виділити сферу освіти.

За даними асоціації KLON/JAWOR від 2008 р., партнерство організацій з органами місцевого самоврядування розвивається у позитивному напрямку, оскільки 70% організацій заявляють, що вони регулярно контактують з місцевою та регіональною адміністрацією на регіональному та місцевому рівнях. В останні роки організації також збільшували своє фінансування з джерел місцевого самоврядування, що означає все більше соціальних внесків у здійснення суспільних завдань.

З 2003 р. по 2008 р. кошти, передані від підрозділів самоврядування до організацій, зросли на дві третини (67%), з 1,6 млрд. злотих до більше 2,8 млрд. злотих. Близько 50,2% організацій звітували у своїх бюджетах про доходи від джерел місцевого самоврядування. 30% організацій підтримували зв'язок з державною адміністрацією, а її внесок у бюджет громадських організацій у 2007 р. був досить значним – до 30%, тоді як у 2003 р. – лише 13% [219, с. 18].

Загалом, доходи від центральної адміністрації або європейських фондів у 2008 р. становили майже половину (45%) усіх доходів «третього сектора», з яких 15 % – йшло на ГО. Це явище було досить негативним для організацій, оскільки вони ставали залежними від державних коштів. Проте завдяки зовнішньому фінансуванню зберігалась стабільність сектору.

Функціонування громадських організацій в Польщі регулюється цілим рядом правових документів, що забезпечують його функціонування. Водночас сфера правових норм не закінчується на зацікавленості держави в громадських організаціях. Крім правових норм, урядова адміністрація висловлює далекосяжну зацікавленість у громадському секторі. Таким чином, це показує їх реальний вплив на функціонування держави, і особливо – реалізацію її політики. Цей інтерес виражається, зокрема, у формуванні стратегічних документів, що служать для регулювання та розвитку громадських організацій.

Важливою складовою співпраці організацій та уряду є прийняття Радою Міністрів постанови щодо «Стратегії розвитку громадянського суспільства на 2009-2015 рр.» і резолюції про прийняття Національної програми «Фонду

громадянських ініціатив на 2009-2013 рр.», представлений міністром праці та соціальної політики [266].

Реалізація Стратегії розвитку громадянського суспільства передбачала розширення участі громадян в суспільному житті, так як вона залежить від динаміки розвитку громадянських інститутів, в тому числі сильних громадських організацій. Стратегія фінансувалася за рахунок національних ресурсів (бюджетів державного та місцевих органів влади) і зарубіжних (ЄС та інші джерела). Стратегія повністю відповідає Стратегії національного розвитку Польщі (NDS) на 2007-2015 рр..

Оскільки Національна програма «Фонду громадянських ініціатив на 2009-2013 рр.» не в повній мірі відповідала вимогам Стратегії національного розвитку (внаслідок неврахування всіх громадських інститутів), вона була реорганізована. Натомість була створена Національна операційна програма – «Фонд громадянських ініціатив» (PO FIO) – це підтримка розвитку громадянського суспільства. Основне завдання даної програми полягає в тому, щоб розширити участь громадських організацій, церковних установ і релігійних організацій корисної діяльності в реалізації публічних завдань.

Фінансова підтримка громадських організацій в рамках Національної операційної програми – «Фонд громадських ініціатив» (PO FIO) тісно пов'язана з тією роллю, яку вони відіграють у модернізації держави; вони мають сприяти розширенню участі в реалізації необхідних реформ та реалізації принципу належного врядування. Програма також повинна підвищити потенціал розвитку цих організацій, що може бути досягнуто лише шляхом фінансування тренінгів, консультацій.

Фінансування PO FIO передбачалось виключно з національних ресурсів. Це означає легший доступ до грошей для невеликих громадських організацій, інноваційні проекти яких не можуть бути реалізовані через обмежені кошти. Основною перевагою програми є попереднє фінансування завдань, на відміну від принципу рефінансування, що застосовується до реалізації проектів, що фінансуються з коштів ЄС. Прийняття такого рішення дозволить розробникам

проектів, які мають невеликий обсяг ресурсів для виконання завдання, працювати одразу ж після конкурсу – без необхідності спершу створювати фінансові резерви. На реалізацію програми з державного бюджету передбачалось виділення 60 мільйонів злотих щорічно.

Загалом, РО ФІО слугувало як інструмент реалізації «Стратегії підтримки розвитку громадянського суспільства на 2009-2015 рр.». Програма відповідала найважливішим стратегічним документам, а головне – доповнювала Операційну програму «Людський капітал» на 2007-2013 рр. РО ФІО стала продовженням державної програми, яка здійснювалась впродовж 2005-2007 рр. та «Фонду громадянської ініціативи» з 2008 р. [267].

Наступним важливим документом, прийнятим польським урядом, що свідчить про співпрацю державного та громадського сектору, була «Національна програма підтримки розвитку громадянського суспільства» (NPWRSO) представлена усім громадським організаціям у березні 2016 р.. Цей документ був представлений уповноваженим урядом у сфері громадянського суспільства Войцехом Качмарчиком. Програма передбачала реалізацію до 2020 р., із перспективою до 2030 р. Для громадських організацій дана стратегія носила визначний характер. Оскільки даним документом регламентувалась діяльність громадських організацій, де громадянин є центром стратегії [223, 284].

Войцех Качмарчик у своїй промові на конференції, що передувала прийняттю стратегії, виділив п'ять основних областей, що представляють інтерес «Національної програми з розвитку громадянського суспільства»:

- розвиток інститутів громадянського діалогу,
- скасування бар'єрів розвитку для організацій громадянського суспільства,
- реформування державою системи державного фінансування, що стосувалась громадських організацій;
- громадянська освіта,
- розвиток волонтерства.

Загалом, ГО у політичному житті польського суспільства виглядали як різнопланові анклав, які були підпорядковані урядовій стратегії. Проте така спрямована діяльність допомагала певному об'єднанню всього «третього сектору».

Варто зазначити, що на відмінну від 2000-2004 рр., ГО розвивали значні контакти з бізнесом. Протягом останніх декількох років сектор бізнесу почав визнавати важливість громадських організацій через їх досвід та корисність в соціальній сфері.

Завдяки пропаганді ідеї корпоративної соціальної відповідальності, сучасні компанії дедалі більше піклуються не тільки про свої власні інтереси, а й цікавляться питаннями екології та соціальних інтересів. Бізнес-сектор наближається до громадського сектору та налагоджує співпрацю шляхом фінансування соціальних ініціатив та впровадження волонтерських проєктів.

У співпраці з сферою влади та бізнесу ГО здійснювали проєктну діяльність. Контакти громадських організацій із науковим закладами, як і в попередні роки, здійснювалися через форми спільної реалізації дослідницьких проєктів, освітніх грантів, прикладом яких є проєкти, що проводяться персоналом IFiS PAN (Інститут філософії і соціології Польської Академії Наук) через ГО (наприклад, KLON / JAWOR, Фундація Стефана Баторія, Фундація Роберта Шумана). Крім того, деякі ГО займалися програмами навчання впродовж всього життя: така діяльність проводилась у рамках програми «Леонардо да Вінчі», діяльність яких була спрямована, у першу чергу, на вдосконалення системи безперервного навчання, розробки та впровадження інноваційних рішень у цій галузі і про продовження освіти.

З 2005 р. було засновано eTwinning як основну акцію Програми електронного навчання Європейської Комісії, а з 2014 р. тісно пов'язана з програмою Erasmus + – програмою Європейського Союзу, що підтримує ініціативи в галузі освіти, підготовки кадрів, молоді та спорту. Центральне відділення eTwinning очолює European Schoolnet, міжнародне партнерство підтримуване 31 міністром освіти, та працює у школах, об'єднуючи

викладачів та учнів з усієї Європи для розвитку навчання. На національному рівні eTwinning підтримує 38 національних контактних центрів. Реалізація даного проекту була реалізована завдяки діяльності асоціації KLON/JAWOR.

Університетська освіта також зазнала впливу громадської діяльності, розпочавши виховання соціальних активістів та через відкриття нових галузей навчання, наприклад «Управління громадськими організаціями в Європейському союзі» (Університет Сілезії), «Післядипломне вивчення управління громадськими організаціями» (Гуманітарна Академія при Польській Академії Наук).

Процес становлення громадських організацій після 2004 р. відбувався завдяки професіоналізації. Основою процесів професіоналізації соціальних утворень було прагнення повною мірою використовувати ресурси цих організацій, тобто, сприяти підвищенню їхньої ефективності. Професіоналізацію автор розглядає через істотне збільшення знань про проекти, що реалізуються, і підвищення рівня технічних навичок, що дозволяють ефективно управляти організацією. Найбільш очевидним проявом цього процесу є той факт, що неурядові співробітники тепер можуть використовувати безліч навчальних курсів, що дозволяє вживати ефективних заходів і вносити зміни в структуру своїх організацій. Інтенсивний процес освіти та професіоналізація сектора призвели до виникнення цілого ряду інфраструктурних працівників, завданням яких є надання істотних порад іншим організаціям.

Послідовна спеціалізація у громадському секторі призвела до створення суб'єктів, які навмисне звузили свої цілі щодо надання високоякісних послуг. Прикладом можуть бути «Бюро громадянських консультацій», для якого виділяються спеціальні гранти (Фонд Стефана Баторія) або Асоціація «Школа лідерів», яка вже організувала сімнадцять випусків свого головного закладу – «Школи лідерів громадянського суспільства».

Польські ГО змінилися і в структурному відношенні, так, якщо станом на 1994-1995 рр. організації складались переважно з добровольців, у 2005 р. –

23,2 % добровольців, то на 2008 рік – лише 11, 8 %. Водночас, лише половина цих людей фактично активна, і кожен третій член жодним чином не брав участі в діяльності організації. Кожна друга організація скаржилась на брак людей, які хочуть працювати.

Говорячи про розмір громадського сектору, необхідно враховувати кілька чинників. Розмір цього сектору можна розглядати з точки зору кількості організацій, розмірів їх бюджетів, частки волонтерів. Кожен із цих факторів передає інформацію різного роду, що уможливорює багатосторонній погляд на питання про участь громадських організацій у суспільно-політичному житті Польщі. Для логічного аналізу діяльності організацій після вступного періоду ми виокремили такі періоди:

- 1) 2005-2008 рр.: вибір такого етапу пов'язаний зі стабілізацією польського суспільства після вступу Польщі до ЄС.
- 2) 2009-2015 рр.: обумовлений реалізацією Стратегії підтримки розвитку громадянського суспільства.
- 3) 2016-2020 рр.: період нового типу співпраці з урядовою сферою та прийняттям «Національної програми підтримки розвитку громадянського суспільства».

Впродовж періоду 2005-2008 рр. автором проаналізовано кількість організацій. Департаментом громадських ініціатив Міністерства праці та соціальної політики станом на 20 грудня 2007 р. в реєстрі REGON зареєстровано таку кількість громадських організацій: 75281 асоціацій та 9041 фондів.

Дані, зібрані в системі REGON, свідчать про те, що ГО найчастіше приймали юридичну форму асоціацій, фондів. Наприкінці 2007 р. в Національному судовому реєстрі було зареєстровано 72522 суб'єктів, що входили виключно до громадських організацій зі статусом благодійності, згідно з законом 2003 р.

Кількість громадських організацій, зареєстрованих у реєстрі REGON станом на 20 грудня 2007 р., у порівнянні з даними, доступними в цьому

реєстрі наприкінці грудня 2006 р., 2005 р. та за квітень 2004 р. свідчить про чітке збільшення кількості осіб у громадському секторі. У квітні 2004 р. у громадському секторі задіювалося майже 109 тис. осіб. Протягом р. їхня кількість зросла більш ніж на 6%, а у грудні 2005 р. – становила більше 116000. У наступному р. спостерігалось збільшення майже на 7%, а наприкінці 2006 р. це число склало 123599. Проте наступного р. це відбулося збільшення на 5% і на кінець 2007 р. кількість задіяних у неурядових організаціях складала 129220 осіб [219, с. 4].

Збільшення кількості організацій 2005-2007 рр. автор пов'язує зі збільшенням фінансування та покращенням в цілому фінансового стану галузі. Так, доходи половини організацій у 2007 р. склали понад 18 тисяч злотих, натомість за два роки до того вони не перевищували 10 тисяч злотих. У той же час стратифікація галузі поглиблюється. Менш багаті організації мають подібні статки до тих, що починали з 2005 р.. У 2005 р. 5% найбагатших організацій мали річні доходи, що перевищують 700000 злотих, в 2007 р. цифра сягала 1,3 мільйона злотих. Цей факт свідчить про позитивні зрушення у сфері фінансування.

У ході дослідження було визначено, що змінилися джерела фінансування: на думку автора, це пов'язано зі зміною політичної ситуації, вступом Польщі в ЄС, та розширенням повноважень самого сектору. Фінансування організацій у цей період часу здійснювалось з таких джерел:

- членські внески – 59,5%;
- джерела місцевого самоврядування – 43,5%;
- пожертви від фізичних осіб – 35,5%,
- пожертвування від установ та компаній – 34,5%,
- джерела державного бюджету – 19,6%;
- банківські відсотки, прибуток від залізо, капітали та акції – 14,4%,
- інші джерела – 7,5%,
- підтримка з боку інших національних неурядових організацій – 7,4%,

- доходи від кампаній, громадських колекцій, благодійних кампаній – 7,0%,
- доходи від підприємницької діяльності – 6,9%,
- дохід від передачі 1% податку (застосовується тільки для організацій громадських організацій) – 6,0%,
- субсидії від філії однієї організації – 4,6%,
- доходи від майна, наприклад, прокат приміщень, обладнання, майнові права тощо – 3,2%;
- підтримка іноземних неурядових організацій – 3,5%;
- структурні фонди ЄС – 3,0%,
- зарубіжні джерела – програми допомоги – 2,6%.
- збори в межах платних видів діяльності громадського користування – 9,3%. [219, с. 35].

Загалом, упродовж 2003-2008 рр. сума фінансування для громадських організацій збільшилася приблизно на 70%, а у 2008 р. більш ніж половина організацій отримала до своїх бюджетів підтримку з боку місцевого самоврядування. Із даних, опублікованих 10 листопада 2009 р. Міністерством фінансів Польщі, випливає, що у 2008 р. поляки перерахували громадським організаціям рекордну суму – 380 млн злотих. Ці кошти отримали понад 6 тис. організацій.

Важливою складовою етапу 2005-2008 рр. визначене співвідношення організацій та волонтерів (рис. 5.1). Волонтери розуміються не як представники громадських організацій, вони не є штатними працівниками. Організації за допомогою волонтерів можуть змінювати ставлення до середовища, тобто це такі агенти, які першими реагують на суспільні зміни та показують ці проблеми громадському сектору. Кількість волонтерів у зазначеному періоді була неоднозначною. Так, частка волонтерів у відсотковому співвідношенні коливалась від 4 до 10 %. Значний стрибок припадає на період вступу Польщі в ЄС.

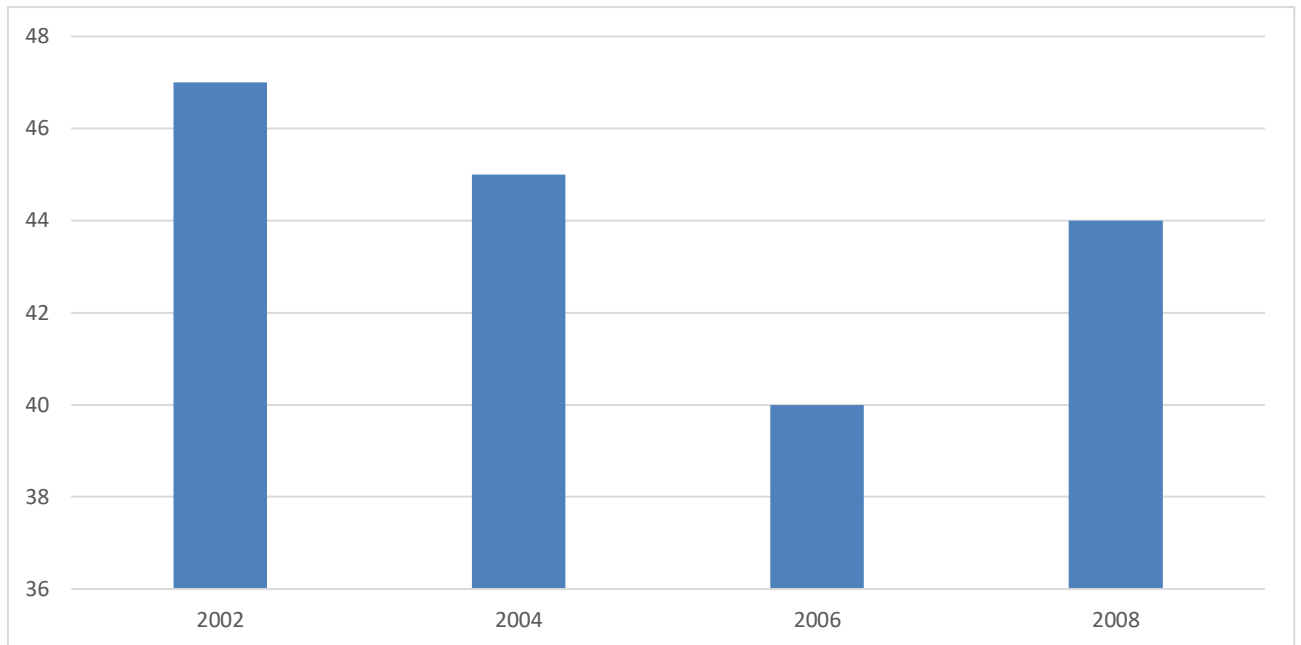

Рис. 5.1 Відсоток громадських організацій, у яких здійснюють діяльність волонтери у 2002-2008 роках

Період 2009-2015 рр. характеризуються поглибленням всього «третього сектору». Так станом на 1 вересня 2009 р. в реєстрі REGON зареєстровано: 64,5 тис асоціацій, 10,1 тис фондів; станом на 2010 р. – 12 тис. фондів, 71 тис. асоціацій [220]; 2011 р. – 11 тис. фондів, 72 тис. асоціацій; 2012 р. – 12 тис фондів, 62 тис. асоціацій [221]; 2014 р. – 17 тис. фондів, 86 тис. асоціацій [202].

Загалом у порівнянні з 2007 р. та попередніми роками, можна констатувати, що кількість новостворених організацій зменшується в період між 2003 та 2005 рр.: в середньому близько на 4000 асоціацій та приблизно 900 фондів щорічно. Такий спад активності автор пов'язує із завершальним періодом євроінтеграції Польщі та набуттям повноправного членства у 2004 р. У цей період організації уже не виконували інформаційну та освітню функцію, а завершували проекти попередніх років. З 2004 р. організації створювалися уже не з метою популяризації знань по ЄС, а з метою контролю дотримання прав і свобод, притаманних ЄС. Тому, на відмінну від попереднього періоду і довступного періоду, змінилися і сфери діяльності сектору.

Найбільше в Польщі на 2009-2015 рр. громадських організацій, що працюють у сферах спорту та хобі – це основна сфера діяльності, яку зазначає

більшість організацій. Друга за кількістю група організацій зосереджує свою діяльність на культурі та мистецтві, загалом на 4-5 % змінюється сфера освіти та виховання (табл 5.1). У Польщі відносно мало до 2004 р. було організацій соціальних послуг, проте і на даний період їх кількість сильно змінюється. Стабільно діє кількість організацій у напрямку екології.

Таблиця 5.1

Сфери діяльності громадських організацій 2009-2016 рр.*

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
спорт, туризм та хобі	38,3%	36%	37%	38%	41%	34%	34%	35%
культура та мистецтво	12,7%	14%	16%	17%	20%	13%	13%	14%
освіта та виховання	12,8%	15%	14%	14%	22%	15%	15%	15%
соц. послуги та соц. допомога	11,2%	7%	7%	6%	8%	7%	8%	7%
охорона здоров'я	7,7%	7 %	7%	6%	8%	6%	2%	3%

Таким чином, в досліджуваній період лише на основі вищезазначеної таблиці можна зробити висновок, що організації часто керують широкомасштабною діяльністю, що не обмежується лише однією областю. Тим не менш, діяльність, пов'язана зі спортом, туризмом, відпочинком становить близько (55%) польських організацій. Трохи менше (53%) працює, серед іншого, у галузі освіти та виховання, а 35% організацій займаються культурною діяльністю; 21% організацій активно працюють у сфері місцевого розвитку, соціальних служб та допомоги, 20% опікується охороною здоров'я.

Станом на 2012-2013 рр. кількість працюючих волонтерів у громадських організаціях сягнула 55%. З цієї частки організацій – 94% стверджують, що не виплачують винагороду волонтерам за їх роботу. Найчастіше кола таких

* Складено автором за даними [219, 220, 221]

співробітників обмежені до кількох людей (середнє значення – 8), але існують також організації, що співпрацюють з десятками чи сотнями добровольців. Використання допомоги добровольців може бути способом організації діяльності це стає необхідністю в періоди напруженої праці – наприклад, під час виконання великих проектів або заходів, які перевищують логістичні можливості організації.

Як і в попередні роки, організації найчастіше звертаються до своїх партнерів: ними виступають місцеві муніципальні відділи (85%), місцева громада (85%), інші організації (81%), а також місцеві ЗМІ (76%). Так, важливу роль партнерів відіграють європейські фонди. У 2012 р. 27 % громадських організацій подавали заявки на отримання фінансування з європейських фондів, 22% – у ролі заявника, а 5% – як партнер. Така зміна відносин з організаціями ЄС свідчить про визнання громадських організацій Польщі за повноправного члена ЄС. Проте показником участі є співвідношення кількості субсидій, виділених фондами ЄС, до кількості отриманих заявок.

Станом на 2007 р. субсидії призначалися тим, чий дохід не перевищував 1 млн. злотих А уже у 2011 р. було надано 10 % субсидії організаціям, чий дохід коливається від 100 тис до 1 млн. злотих, та 10 до 100 тис. – 20% субсидій. Найчастіше заявки на отримання коштів ЄС були подані організаціями, зосередженими на місцевому розвитку в соціальному та економічному вимірі [221, с. 123].

Вищерозглянуті ознаки діяльності громадських організацій були реакцією на «Стратегію підтримки розвитку громадянського суспільства на 2009-2015 рр.» Тобто, усі сфери діяльності організацій були повністю спрямовані на польське суспільство, проте фінансування від уряду було лише часткою капіталу організацій.

Період 2016-2020 рр. невід'ємно пов'язаний із «Національною програмою підтримки розвитку громадянського суспільства» (з перспективою на 2030 р.) Це час нового типу співпраці з урядовою сферою, що характеризується

обмеженням діяльності громадських організацій та зменшенням фінансування від уряду.

У визначені чисельності громадських організацій автор посилається на дані початку 2016 р., коли кількість фондів зросла до 200 тис, а асоціацій до 106 тис. Проте, це не означає, що всі організації є діючими. Ще з часу вступу Польщі до ЄС кількість не активних організацій коливається від 20 до 25 %. Варто зауважити, що не всі організації є зареєстрованими у національних базах [283]. Така кількість не діючих організацій пояснюється замороженням європейського фінансування під євроінтеграційну діяльність.

«Національна програма підтримки розвитку громадянського суспільства» була ініційована на Міжнародній конференції неурядових організацій Ради Європи. Головна мета даного заходу була зрозуміти шляхи співпраці між усіма секторами суспільства у межах політичного процесу. Делегати конференції обговорили ряд питань, що стосувалися контролю над діяльністю організацій та взаємодії з владою, про фінансування організацій всього «третього сектору».

На конференції були розроблені ряд пріоритетів для подальшого розвитку організацій. Основними були:

- розвиток громадянського суспільства та, зокрема, організацій, що за попередньої влади були обділені державних коштів,
- контроль над дотриманням поваги будь-якого роду організацій та будь-яким урядом, врахування специфіки роботи кожної організації «третього сектору».

Організації даного періоду мають ще одну особливість – це моніторинг правових актів та лобіювання інтересів громадян у сеймі. Громадськими організаціями були створені так звана «Громадська демократична обсерваторія», яка мала на меті перевірку правомірності змін громадянських прав у законодавчих актах польського сейму. Ще з 2006 р. Фонд Стефана Баторія здійснив моніторинг законотворчості на предмет прозорості. У 2009 р. Фонд заснував громадську організацію – «Законодавчий форум», який

об'єднує юристів, експертів, науковців, зареєстрованих лобістів та представників громадських організацій.

Один з висновків моніторингу законотворчого процесу в період з 16 листопада 2015 р. до 15 лютого 2016 р., говорить наступне: «Більшість (77%) із 43 законів, які Сейм отримував останнім часом, не були проектами уряду, але були внесені депутатами від партії, яка створила уряд. Форум також відзначив наступне: домінуюча особливість у спостережуваному періоді – законотворчий процес став поспіхом. Проте консультація перед поданням закону була рішуче обмеженою для громадських організацій. Прийом громадянських організацій та інших зацікавлених осіб до участі у засіданнях парламентських комітетів та підкомітетів не має так само значення» [227].

Таким чином, новий період в історії розвитку громадських організацій характеризується активністю у сфері державної влади та включеністю в політичні процеси. Проте такої діяльності, на нашу думку, є замало. Враховуючи політичну ситуацію у Польщі та процеси все більшої інтеграції, ми вважаємо, що організації повинні:

- створити платформу діяльності громадських організацій в залежності від сфер впливу організацій;
- проводити демократичні та громадські відкриті діалоги для ставлення свого сектору у суспільстві на рівень із іншими секторами;
- проекти громадських організацій повинні бути спрямовані на роботу з суспільством стосовно його готовності до нового типу правління, побудованого на задіянні «третього сектору».

5.2. Стан та перспективи демократизації сучасної Польщі

ГО Польщі впродовж 2005-2017 рр. розвивались із низьким показником активності. Польща в деяких вимірах, не враховуючи Болгарії та Румунії, характеризується найнижчим рівнем громадянської та політичної активності в Європейському Союзі. Цей низький рівень активності визначається відносно низькою кількістю громадських ініціатив на європейському просторі та має

один із найнижчих показників (від 10 до 30 відсотків). На думку автора, ГО є фінансово слабкими і сильно диференційовані у даному відношенні. Є група багатих, професійних організацій, що використовують європейські фонди, і велика група слабких, зникаючих чи нелегальних асоціацій, які практично не діють та не впливають на діяльність громадянського суспільства. Причиною цього залишається залежність від грантів, головним чином – із європейських фондів. Таке становище громадського сектору призвело до бажання уряду контролювати діяльність організацій та до встановлення певної державницької ідеології організацій.

Діяльність громадських організацій у Польщі стримувалася новим урядом, який прийшов до влади у результаті парламентських виборів восени 2015 р. Після суперечки щодо складу конституційного трибуналу уряд значно обмежив публічний діалог з громадськими організаціями. Частина організацій, що брали участь у громадянському діалозі, були розпущені, а законодавчий процес обмежив громадські консультації. Щоб обминути зобов'язання виконувати їх, нові закони найчастіше передавалися Сейму парламентським шляхом.

Крім того, правляча партія взяла під контроль публічні ЗМІ шляхом внесення змін до медіа-закону та призначення їх керівництва, після чого громадські ЗМІ почали транслювати негативні матеріали про обрані організації. Основні державні канали інформації розпочали кампанію дискредитації, заявляючи, що частина громадських організацій були пов'язані з політичною опозицією та зловживанням державними коштами. Прем'єр-міністр та інші представники правлячої партії приєдналися до кампанії, заявивши, що потрібно збільшити контроль над діяльністю громадських організацій.

У 2017 р. остаточно змінилося становище громадських організацій у польському політичному середовищі. 27 червня 2017 р. уряд прийняв законопроект про створення при канцелярії прем'єр-міністра Національного

інституту свободи – «Центру розвитку громадянського суспільства». Закон вступив у дію у листопаді 2017 р. [290].

Новий інститут передбачав розпочати роботу у вересні 2017 р.. Така ініціатива уряду зустріла супротив організацій, за словами віце-президента Національного форуму неурядових організацій (OFOP) – Лукаша Домагава, вони краще знають, як саме потрібно будувати громадянське суспільство. Організації впевнені, що даним законопроектом партія «Право і справедливість» (PiS) хоче створити певний центр штучної координації діяльності громадських організацій. Цей закон, який централізує ГО, усуває де-факто співробітництво організацій з урядом [309].

Повне неприйняття організаціями урядової ініціативи підштовхнуло OFOP звернутися до прем'єр-міністра Беати Шидло з проханням блокування даного закону і до президента Анджея Дуди з проханням накладити вето, ставлячи під сумнів законність створення нової установи і стверджуючи, що режим роботи проекту і його основний зміст викликають занепокоєння у середовищі всього «третього сектору». Закон передбачав максимальний ліміт видатків державного бюджету, пов'язаних з фінансуванням закону на період 2017-2026 років. Пропонувалось 35 660 000 злотих, у щорічному вираженні фінансування виглядало так: 1) 2017 – 1580000; 2) 2018 – 3600000; 3) 2019 – 3700000; 4) 2020 – 3820000; 5) 2021 – 3850000 ; 6) 2022 – 3760000 ; 7) 2023 – 3780000 ; 8) 2024 – 3800000; 9) 2025 – 3930000; 10) 2026 – 3840000 [290].

Директором даного центру було призначено Войцеха Качмарчика, а головою Комітету з питань громадської користі – Петра Глінського. Робота Комітету полягає у посиленні співпраці між міністерствами у сфері взаємодії з громадськими організаціями. Основною ціллю Комітету стало вивчення законів та вироблення висновків щодо всіх проектів, які будь-яким чином стосуються громадянського суспільства.

Таким чином, зміна політичної ситуації в Польщі спричинила переорієнтацію у відношенні до «третього сектору». З точки зору влади це було позитивним процесом і створено для того, щоб сприяти рівномірному

розвитку всіх громадських організацій з урахуванням їх специфіки, фінансування та місцевості. Мета Закону – зменшити нерівномірність розвитку організацій. Натомість, ГО впевнені в тому, що даним законом запущено механізм знищення дієвості організацій, а централізація зменшить їх впливовість. На думку автора, законом обмежується самостійна діяльність організацій громадянського суспільства. З точки зору розподілу державного бюджету, діяльність Інституту під проводом В. Качмарчика має сенс, оскільки тепер кошти можуть отримувати рівномірно всі організації. Проте існує й негативна риса, що проявляється у вигляді надмірної координації державою організацій громадянського суспільства.

Одним із показників участі громадських організацій у політичному житті Польщі з часу набуття повноправного членства у Європейському Союзі є дані індексів. Для виміру активності автором було використано Індекс сталості організацій громадянського суспільства (CSO) та Індекс демократії (Democracy Index).

Розвиток громадських організацій у Польщі у період 2008-2014 рр., згідно з нашим дослідженням та показниками (CSO), має стабільну тенденцію. Індекс заснований на семи аспектах діяльності громадського сектора: правового середовища, організаційних можливостей, фінансової прибутковості, права, надання послуг, інфраструктури та громадського іміджу. Для аналізу було обрано період з 2008 р., коли формально було виконані всі зобов'язання перед Європейським Союзом після набуття повноправного членства, по 2014 р. – 10-річчя перебування у ЄС. Варто зауважити, що ступінь розвитку громадянського суспільства у Польщі в 2008-2014 рр. залишається незмінною, в той час, коли в Словенії, Литві, Угорщині, Латвії, Чехії, воно розвивалося у позитивному напрямку. Автор вважає такий показник розвитку громадського сектору у Польщі стабільним, проте низьким (рис. 5.2). Це пов'язано з недофінансуванням сектору та невисоким рівнем залученості держави як одного з основних джерел фінансів,

низьким рівнем розуміння громадянами необхідності розвитку громадянського суспільства.

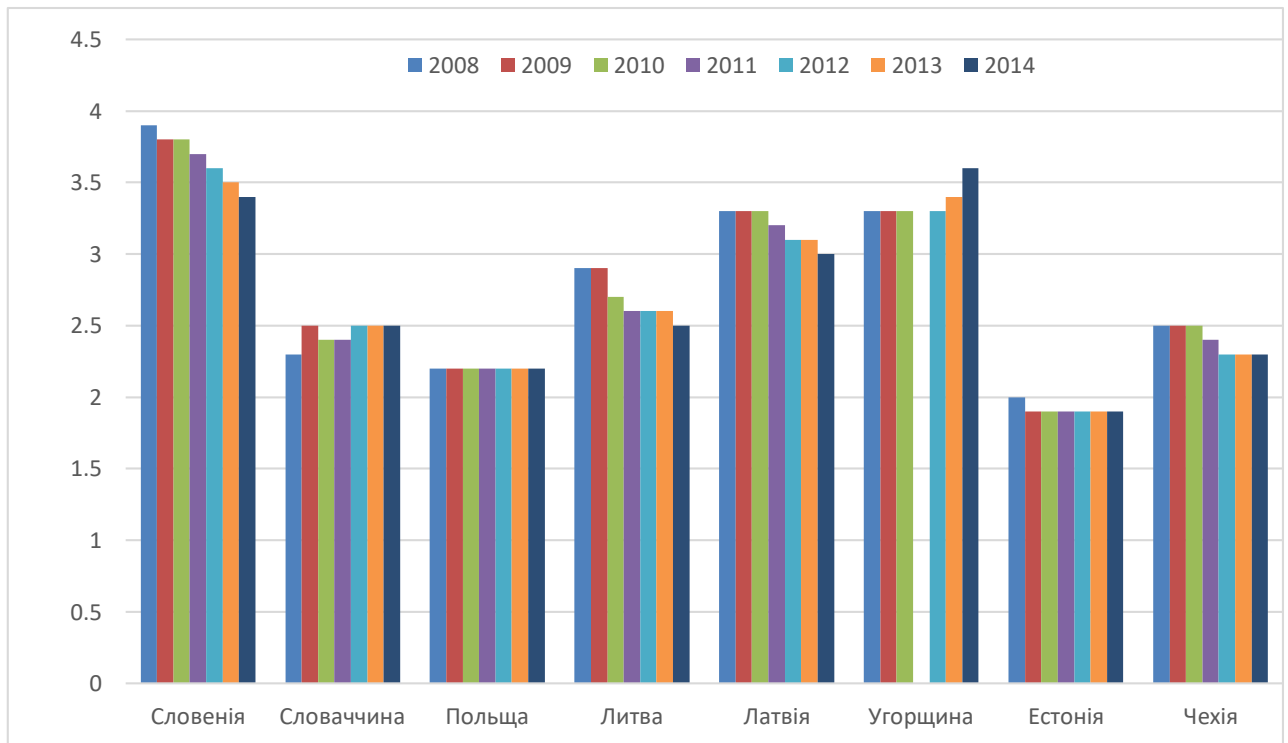

Рис. 5.2 Показник розвитку громадського сектору у країнах Центрально-Східної Європи 2008-2014 рр.

У середньому значенні індексу CSO у Польщі від 1997 р. по 2016 р. показник становить 2,1. Це свідчить про те що, з початку проведення досліджень у Польщі показники набували істотного підвищення до 2004 р. Автор пов'язує такий розвиток з тим, що усе суспільство було задіяне у європейській інтеграції Польщі. Високі для Польщі показники залишались стабільними впродовж 10 років, і лише з 2015 р. знову зменшились. Такий незначний стрибок автор пояснює сучасними змінами у Польщі, та переорієнтацією урядової політики по відношенню до організацій громадянського суспільства.

ГО є важливим елементом громадського простору. Вони є вираженням самоорганізації суспільств, одночасно показником рівня демократизації. Згідно з дослідженнями, було визначено, що з 2016 р. відбувається певне

обмеження діяльності громадських організацій, їх рівень впливу та активність контролюється державою (рис. 5.3).

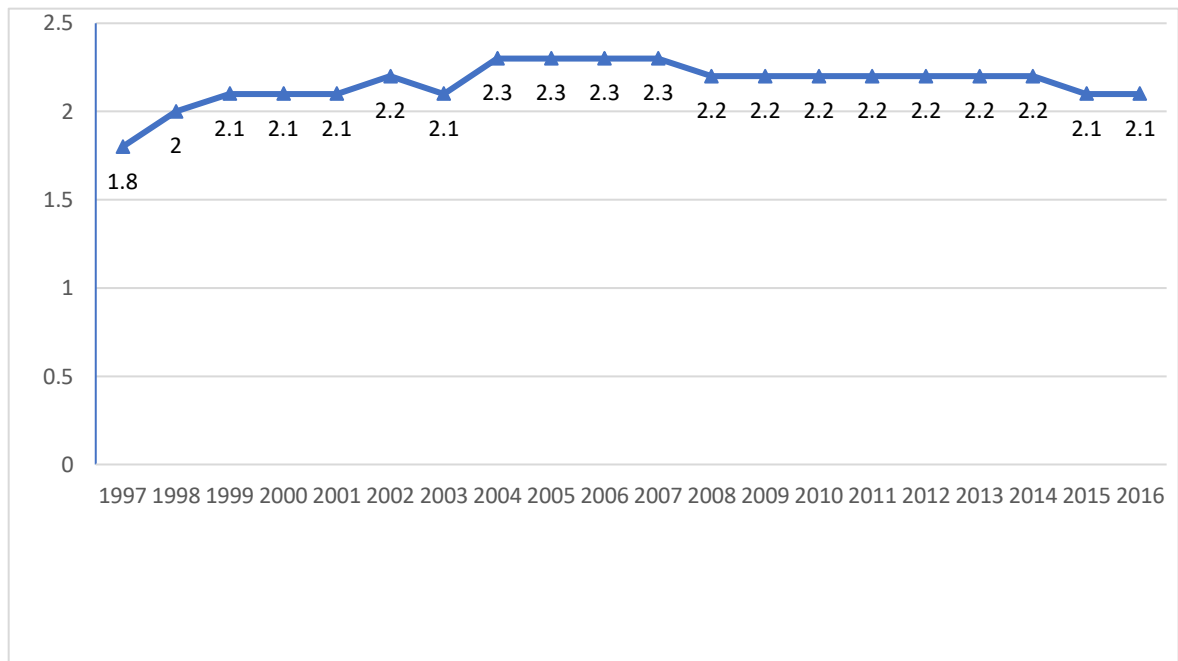

Рис. 5.3 Середнє значення індексу CSO у Польщі*

Така урядова політика спричинила зменшення не лише показників громадянського суспільства, а й показників Індексу демократії (Democracy Index), який вимірюється у 167 державах британською компанією Economist Intelligence Unit. Індекс демократії Economist Intelligence Unit заснований на п'яти категоріях: виборчому процесі і плюралізм; громадянських свободах; функціонуванні уряду; політичній участі; і політичній культурі. Індекс визначається по кожній окремій категорії по 60 показникам, кожна держава тоді класифікується як один з чотирьох типів режиму: повна демократія; помилкова демократія; гібридний режим; і авторитарний режим.

*Розроблено автором на основі показників NGO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia 1997-2017 pp.

Аналіз показників індексу свідчить про те, що з 2015 р. дійсно відбувається дедемократизація Польщі. Так, індекс 2015 р. визначив Польщі 48 місце з показником – 7,09 , а результати індексу за 2017 р. показують, що Польща знаходиться на 53 місці з показником демократії– 6,67. У рейтингу демократії Польща опинилася серед «недосконалих демократій» і належить до тих країн світу, де рівень свобод впав у порівнянні з 2014 р. (табл 5.2)

Таблиця 5.2

Індекс демократії у Польщі 2014-2017 рр.*

Рік	Місце у рейтингу	Показник індексу	Виборчий процес і плюралізм	Функц. Уряду	Участь у політичному житті	Політична культура	Цивільні права
2014	40	7,47	9,67	5,9	7,1	4,86	9,24
2015	48	7.09	9.58	5.71	6.67	4.38	9.12
2016	52	6,83	9,17	5,71	6,67	4,38	8,24
2017	53	6,67	9,17	6,07	6,11	4,38	7,65

Про зниження рівня ефективності демократії та зменшення впливу громадянського суспільства свідчать дані організації Freedom House, що здійснює аналіз розвитку свободи у світі. З 1995 р. Freedom House реалізує дослідницький проект «Nations in TraCSOt», який передбачає дослідження демократичних реформ у 29 посткомуністичних державах Центральної Європи та Центральної Азії [225]. Оцінка демократичного розвитку здійснюється за шкалою від 1 до 7 (max – 1; min – 7) в семи критеріях: демократичність управління на національному рівні; демократичність управління на місцевому рівні; незалежність ЗМІ; рівень демократичності виборчого процесу; рівень розвитку громадянського суспільства; судова система та незалежність; рівень корупції.

Згідно зі звітами Freedom House, демократичний розвиток Польщі станом на 2017 р. має достатньо низькі показники. У порівнянні з 2016 р.

* Складено автором на основі: 2014 р. [274], 2015 р.[275], 2016 р.[276] ,2017 р.[277]

відображено зниження показників громадянського суспільства, даний процес автор пов'язує з урядовим контролем над діяльністю організацій «третього сектора». Загальна оцінка демократії у Польщі починає поступово зменшуватися з 2014 р. За основу дослідження був взятий період часу з 2008 р. по 2017. Нижня межа – 2008 р. – зумовлена початком урядових програм, верхня – актуальним станом (Рис. 5.4).

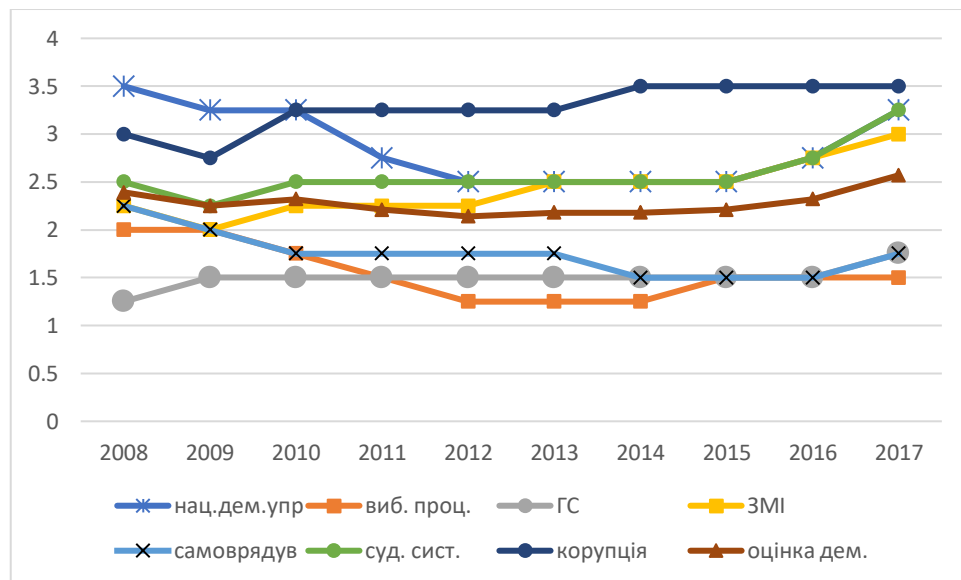

Рис. 5.4 Польща у рейтингу транзиту демократії та середні показники 2008-2017 рр.*

Таким чином, автор стверджує, що урядова політика та обмеження самостійності громадських організацій спричинили певний «відтік демократизації». Оскільки громадянське суспільство з його інститутами виступає як індикатор демократизації, дані рейтингів підтверджують, що польське суспільство реагує на трансформації Європейського Союзу, що позначаються на його внутрішній системі.

* Розроблено автором на основі показників «Nations in Transit» [225]

Ще одним індикатором участі громадських організацій Польщі в політичних процесах періоду повноправного членства у Європейському Союзі, автор вважає залученість польських громадських організацій у європейську політику. ГО Польщі після вступу Польщі до Європейського Союзу не припинили співпрацю з Європейськими фондами та інституціями, а також брали участь у створенні Європейської конституції у контексті зовнішньополітичної діяльності. Так, варто зауважити, що в досліджуваний період польські неурядові організації брали участь у створенні «Договору, що засновує Конституцію для Європи», підписанні Лісабонського договору.

Підписанню Європейської конституції передував Європейський конвент, метою якого було вивчити та сформувані думку громадян про діяльність інституцій ЄС. У цьому процесі були задіяні і ГО. За їх допомогою було створено інтернет-форум «Активне громадянське суспільство». Мета передбачала залучення активних людей до формування майбутнього Європи. В той же час ГО відігравали роль платформи для публічних дебатів [185].

У Брюсселі існувало представництво польських громадських організацій, які активно працювали в період до вступу в ЄС, проте після 2005 р. його функція була обмежена, частково через високі витрати на обслуговування представництва.

Організації через міжнародні секторні коаліції та міжсекторальні платформи досягнули такого рівня взаємодії з організаціями «третього сектору» європейських країн. Тому делегати від організацій не тільки присутні в Брюсселі, а й мають у своєму розпорядженні відповідні функції та часто – стабільну позицію у спілкуванні з інституціями ЄС. У комунікації з інститутами ЄС польським громадським організаціям притаманні методи прямого і непрямого лобювання.

Найбільший вплив у структурах ЄС мають три польські організації: «Інститут сталого розвитку», «Форум недержавних ініціатив» та «Польська скаутська асоціація». Саме вони мають відносно сильний доступ через своїх представників, які працюють Економічному та Соціальному Комітеті ЄС.

Однією з найбільш позитивних ознак діяльності організацій для Польщі стала можливість впливати на процес прийняття рішень, що стосувалися реалізації виконання Ніщцького договору, а згодом і Лісабонського договору. ГО виконували роль консультативного органу, який створювався у кожній державі.

Попри участь у політичних процесах ЄС, ГО з 2007 р. самі розпочали проводити різного роду програми та надавати гранти для країн-претендентів. Хоча офіційна польська влада дуже скептично ставилась до такого розвитку Європейської спільноти. Серед таких організацій-бенефіціарів є Фондація Стефана Баторія, Фондація Роберта Шумана, Інститут справ публічних, ПАУСІ, Фонд для демократії. Найбільш популярними напрямками, у яких реалізуються міжнародні проекти, було виділено наступні сфери, які фінансують ГО Польщі: конкурентна спроможність та зайнятість, сталий розвиток, національна безпека, глобальна Європа. Найбільш популярними та високо фінансованими програми є:

- Програма Erasmus +
- Програма «Творча Європа»
- Програма «Європа для громадян»
- Європейська програма зайнятості та соціальних інновацій
- Горизонт 2020
- Life програма

Важливою складовою дослідження є аналіз програм Європейського Союзу у періоди 2007-2013 рр. та 2014-2020 рр. Так, у своєму бюджеті на 2007-2013 роки Європейський Союз надав багато можливостей для співфінансування проектів громадських організацій у різних програмах та фондах. За даними Міністерства регіонального розвитку, яке керує цими коштами, у 2007 р. до Польщі було направлено 7,8 млрд. Євро (що складає 7,4% усіх витрат ЄС). Після оплати премій лишилося близько 5,1 млрд. євро. Міністерство регіонального розвитку заявляє, що у 2007-2013 рр. Польща отримала найбільше серед усіх країн-членів: близько 87 мільярдів євро,

остаточна сума залежить від курсу євро по відношенню до злотого, оскільки Польща не увійшла в зону євро [302, с. 16].

Польща, як і інші країни, повинна була підготувати формальну та матеріально-технічну базу для реалізації фінансових програм розподілу коштів з фондів. Це було зроблено в постійній співпраці з Європейською комісією. На підставі документу ЄС, що називається «Стратегічні рекомендації громадськості», де визначалися сфери, на які розподілялися субсидії ЄС, усі країни повинні розробили свою національну стратегію. Польський документ носив назву «Національна стратегія згуртування». Це найважливіший документ, що стосується фондів.

Наступний період співпраці з фондами ЄС характеризується зростанням інвестицій протягом семи років майже до 1 трлн євро в перерахуванні до злотого. Гроші надаватимуться в першу чергу для зростання і створення робочих місць та реалізації близько 45 програм. Актуальними для дослідження стали такі програми: проекти європейського співробітництва, Європейські мережі, європейські майданчики «Європа для громадян», творча програма Європи [301].

Окрім зміни у відносинах з урядом та ЄС, даний період показує зростання бюрократії щодо діяльності громадських організацій. У зв'язку з чим 27% організацій заявили, що не мають наміру звертатися за коштами до Європейського Союзу для реалізації нових програм на 2014-2020 рр. Найважливішою причиною, яка перешкоджає практично кожній заявці на отримання коштів ЄС, є формальності та бюрократія, пов'язані з процесом подання заявки, а також документацією та звітністю. Вказані перешкоди включають відсутність коштів на власний внесок або страх перед відсутністю фінансової ліквідності під час реалізації проекту, а також відсутність кваліфікованих людей, які готують заявку. Проте Польща відіграє помітну роль у громадському просторі ЄС через міжнародну співпрацю Вишеградського фонду, який був заснований ще в 2000 р., урядами країн Вишеградської групи – Чехії, Угорщини, Польщі та Словаччини. Мета фонду

– сприяння регіональному співробітництву у Вишеградському регіоні (V4), а також між регіоном V4 та іншими країнами, особливо у Західних Балканах та державах Східного партнерства. Фонд це робить, надавши 8 мільйонів євро (що щорічно надаються рівними внесками з усіх країн V4) як гранти, стипендії та на резиденції художників. Інші країни-донори (Канада, Німеччина, Нідерланди, Південна Корея, Швеція, Швейцарія, США) надали ще 6 мільйонів євро через різні схеми грантів, якими Фонд керує з 2012 р. [213].

Польські організації, що беруть участь у проектах Вишеградського фонду, – це проєвропейські організації, які сформовані на демократичних позиціях, серед таких ми виділяємо: асоціацію «Вілла Деціус», Фонд ePanstwo, Європейський фонд інституту аутсорсингу.

Висновки до розділу 5

Взаємодію громадських організацій і владних інститутів Польщі в період повноправного членства в ЄС було розглянуто крізь призму прийнятих стратегій : «Стратегії підтримки розвитку громадянського суспільства на 2009-2015 рр.», «Національної програми підтримки розвитку громадянського суспільства 2016-2020 рр.», «Центр розвитку громадянського суспільства 2017 р.» та діяльності Національного форуму неурядових організацій та їх рішень. Варто зауважити, що зараз організації знаходяться в опозиції до влади у зв'язку з негативним ставленням до створення Центру розвитку громадянського суспільства.

У діаметральній протилежності розвивається співпраця з бізнесом, оскільки великі активи бізнесу часто запрошують представників організацій для налагодження попиту у сфері послуг.

Результати діяльності громадських організацій у політичних процесах Польщі на шляху до ЄС оцінювалися за допомогою Індексу сталості організацій громадянського суспільства (CSO) та Індексу громадянського суспільства (CSI), Індексу демократії (Democracy Index). За допомогою індексів вдалося дослідити сильні та слабкі сторони польських громадських

організацій у хронологічній послідовності та виміряти, як змінювалася діамантова структура всього громадянського суспільства Польщі. Слід зауважити, що польські громадські організації мають слабку організаційну та фінансову складову, що заважає сектору вийти на вищий – європейський – рівень. Було визначено, що зменшення рівня розвитку організацій громадянського суспільства відображається на показниках демократії, які станом на 2017 р. значно зменшились у порівнянні з показниками періоду вступу.

ВИСНОВКИ

У результаті полідисциплінарного комплексного дослідження діяльності ГО Польщі в контексті її європейської інтеграції автор дійшов наступних висновків.

1. Зміна Польщею зовнішньополітичних пріоритетів та проголошення курсу на євроінтеграцію активізували громадянське суспільство. На підставі вивчення теоретико-методологічних засад дослідження діяльності ГО у процесі демократичного транзиту визначено, що демократизація, яка розпочалася у Польщі наприкінці 1989 р., є моделлю польського транзиту. Ступінь розвитку громадянського суспільства та рівень впливу громадських організацій на процеси прийняття політичних рішень та хід європейської інтеграції аналізуються автором у якості індикатора польського транзиту політичної системи Польщі у період 1989-2004 рр. Завдяки використанню методологічної основи дослідження, що включає в себе синтез наукових підходів транзитології, неоінституціоналізму, теорії демократизації політичної системи та корпоративіської мережевої теорії, визначено специфіку діяльності та форми участі громадських організацій. На підставі чого автор стверджує, що ГО Польщі стали інституціями транзиту та носіями європейської ідеї. Така форма участі ГО Польщі притаманна польській моделі консоціативної демократії.

2. Стан наукової вивченості предмету дослідження представлений широкою базою міждисциплінарних наукових розвідок з політології, соціології, історії, соціальної філософії. Для визначення специфіки діяльності та форми участі ГО Польщі у контексті її європейської інтеграції автор дослідив вітчизняні та зарубіжні наукові школи, які вивчали моделі демократичного транзиту Польщі, її євроінтеграційну політику та впливовість на ці процеси інститутів громадянського суспільства. У науковій літературі достатньо висвітленим є питання європейської інтеграції та діяльність ГО

Польщі, проте автор акцентує увагу на вивченні кореляції взаємозв'язку між стартовими умовами інтеграції, її етапами, впливом громадських організацій на ці процеси і сучасним станом громадянського суспільства у Польщі.

3. Дослідження стартових умов євроінтеграційних процесів (історичних, політичних, економічних, соціальних) Польщі дало можливість визначити адаптивність польської політичної системи, яка трансформувалась під впливом зовнішнього чинника, зберігаючи аутентичні характеристики (традиції державотворення, ментальну відкритість до інтеграції, геополітичне становище, високий рівень активістської політичної культури, можливості територіального сусідства). Економічні складові перетворень автор розглядав у контексті виходу Польщі на світовий ринок, акцентуючи, що для економічного розвитку Польща отримала макрофінансову допомогу від європейських фондів. Зовнішнє фінансування Польщі змінило економічні підвалини політичної системи та стабілізувало соціальне становище населення. Це сприяло розвитку громадянського суспільства та формуванню в його середовищі нової політичної еліти. Автор стверджує, що сьогодні зовнішній чинник відіграє не останню роль у формуванні польської політичної кон'юнктури, яка задана стартовими умовами євроінтеграції.

4. На підставі дослідження джерельної бази, яку становлять офіційні акти, угоди Європейського Союзу з Польщею, дані статистичних центрів з вивчення економічного, політичного, громадського потенціалу Польщі відносно інших країн, виявлено особливість набуття Польщею повноправного членства через тривалий процес адаптації польського законодавства до норм Європейського Союзу та інтеграції до міжнародного правового поля. Автор вважає, що імплементація європейських договорів сприяла регламентації діяльності громадського сектора на міжнародному рівні. Євроінтеграція відбулася на базі синергії національних та європейських цінностей, що формувало усвідомлення польським суспільством необхідності інтеграції до ЄС, побудоване на історичній традиції відкритості до інтеграційних процесів на Європейському континенті.

5. У результаті аналізу політико-правового забезпечення діяльності ГО Польщі автором з'ясована розбіжність правового статусу громадських та неурядових організацій. Польський науковий дискурс вживає обидва терміни як тотожні, однак законом «Про суспільну користь та волонтерство» (2003 р.) ці поняття розмежовуються за принципом фінансування. Автор у контексті дослідження використовує категорію «ГО». Аналіз етапів формування законодавчої бази діяльності ГО у Польщі дозволив прослідкувати зміну ставлення державної влади до діяльності громадських організацій впродовж 1989-2017 рр. На думку автора, владні інститути Польщі поступово прийшли до розуміння ГО як партнерів у процесі євроінтеграції та підготовки до неї суспільства та відповідного ставлення до них. Однак із прийняттям закону про «Центр розвитку громадянського суспільства» (2017 р.) та створенням державної інституції, що має на меті контроль за діяльністю організацій громадянського суспільства, акценти з партнерської взаємодії влади та ГО зміщуються в бік підконтрольності та підпорядкованості останніх.

6. У контексті інституціоналізації польських громадських організацій автором було проаналізовано моделі їхнього функціонування. Доведено, що серед існуючих у науці моделей функціонування ГО: корпоративної, середземноморської, англосаксонської, скандинавської, варто виділити існування п'ятої моделі, що притаманна країнам колишнього пострадянського простору – східноєвропейської. Загальноприйняті моделі функціонування ГО дають змогу віднести Польщу до скандинавської моделі та дослідити її особливості. Тим не менш, глобалізація сучасного світу спричинила синтез усіх моделей та суміщення ознак, тому автор пропонує виділити східноєвропейську модель, якій притаманні значна чисельність, співпраця у рамках розвитку громадянського суспільства, незначна участь держави, фінансова залежність від зовнішнього впливу. Автором визначено такі етапи діяльності громадських організацій: 1989-1996 рр.: період становлення «третього сектору»; 1997-2000 рр.: у 1997 р. розпочався період формування законодавчої бази функціонування ГО; 2001-2003 рр.: активний період

діяльності; 2004-2008 рр.: період повноправного членства; 2009-2017 рр.: період розвитку ГО, контрольований урядовою політикою. Досліджуючи інституціоналізацію діяльності ГО, автор класифікував організації з урахуванням європейського напрямку діяльності у різних сферах. Зазначений процес розглянуто через призму фінансування європейськими фондами та залучення організацій до інформування суспільства щодо діяльності Європейського Союзу.

7. Визначено, що найбільший вплив на євроінтеграцію Польщі здійснили організації, що займалися міжнародною активністю та використовували у своїй діяльності кошти європейських та міжнародних фондів. Такі польські організації, як асоціація «Вілла Деціус», Фундація Стефана Баторія, Фундація Роберта Шумана, Асоціація KLON/JAWOR, Асоціація Інтеграції та Розвитку (SIR) надавали суспільству нову та об'єктивну інформацію про ЄС; сприяли формуванню позитивного ставлення поляків до інтеграції; інформували суспільство про те, що членство Польщі в ЄС включає в себе економічне співробітництво, суспільний, політичний, культурний діалог. Автор стверджує, що такий зовнішній вплив на діяльність організацій громадянського суспільства був результативним, про що свідчать показники підтримки населенням вступу Польщі до ЄС, значне зростання кількості учасників громадських організацій та збільшення фінансових потоків до міжнародних фондів.

8. Взаємодію ГО і владних інститутів Польщі в період її повноправного членства в ЄС розглянуто крізь призму стратегічних документів («Стратегія підтримки розвитку громадянського суспільства на 2009-2015 рр.», «Національна програма підтримки розвитку громадянського суспільства 2016-2020 рр.»), які мали на меті залучення ГО до вироблення державної політики. Результати впровадження цих декларованих принципів взаємодії аналізувалися автором за допомогою показників Індексу сталості організацій громадянського суспільства (CSO) та Індексу громадянського суспільства (CSI). На підставі вивчення зазначених джерел можна констатувати повний

закінчений цикл взаємодії: від неузгодженості дій та відсутності чіткої програми взаємодопомоги (1989-1997 рр.) через активні спільні дії в напрацюванні важливих стратегічних документів, програм, грантових конкурсів (1998-2004 рр.) до прагнення владних інститутів контролювати діяльність ГО (після 2017р.)

9. Сучасний стан розвитку громадянського суспільства у Польщі свідчить про реверсні процеси, що реалізуються на підставі закону та створення відповідного контролюючого органу над діяльністю ГО. Свідченням цього процесу також є нові показники Індексу сталості організацій громадянського суспільства (CSO) у Польщі від 2008-2017 рр., що не відображають зміцнення громадського сектору та вказують на його інертність. Відповідно до показників Індексу демократії, визначено, що починаючи з 2015 р. у Польщі різко знижується рівень демократії (її основних показників, включаючи стан громадянського суспільства). Така ситуація у Польщі зумовлена не лише урядовою політикою, зменшенням зовнішнього фінансування та великою кількістю організацій громадянського суспільства, які перестали функціонувати, а й трансформаціями, що відбуваються в Європейському Союзі. Громадянське суспільство, що визначалось як індикатор демократизації в період євроінтеграційного шляху Польщі, зараз виступає індикатором збереження національної ідентичності в межах державних кордонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александер Дж. Парадокси громадянського суспільства // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 1999. № 1. С. 27–42.
2. Александер Дж. Соціальна наука як прочитання і як перформанс: культурсоціологічне розуміння епістемології (Реферативний виклад) // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2013. № 2. С. 89–104.
3. Андрійчук Т. Концепт громадянського суспільства в сучасних теоріях демократії // Політичний менеджмент. 2012. №1-2. С. 10-17.
4. Арато А. Концепция гражданского общества: восхождение, упадок и воссоздание – и направления для дальнейших исследований . [Електронний ресурс] // Полис. URL: http://www.polisportal.ru/files/File/publication/Starie_publicacii_Polisa/A/19953AratoKonceptcija_grazhdanskogo_obshestva.pdf (дата звернення 22.05.2016)
5. Арістотель. Політика К.: Видавництво Соломії Павличко "ОСНОВИ", 2005. 239 с.
6. Баровська А. Порівняльний аналіз українського та польського законодавства з питань інформування населення стосовно європейської інтеграції. [Електронний ресурс]. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/POLITICHNI/08-BAROVSKA> (дата звернення 13.08.2015)
7. Басараб М. Досвід європейської інтеграції Польщі: перспективи для України : Дис... канд. політ. наук: 21.01.01 / Національний ін-т проблем міжнародної безпеки Ради національної безпеки і оборони України. К., 2004. 165 с.
8. Бех В. ГО у дискурсі демократизації суспільства в: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. К., 2010. 652 с.
9. Бжезінський З. Україна й Польща в контексті європейської інтеграції. [Електронний ресурс] // Стратегічна панорама. 1998. №3–4. URL: <http://old.niss.gov.ua/book/panorama/brzez>. (дата звернення 22.05.2016)

10. Боббіо Н Майбутнє демократії. // Демократії : антологія. К., Смолоскип, 2005. С. 105–119.
11. Бочаров С. В. Шлях Польщі до Європейського Союзу. Донецьк: ДонНУ. 2011. 270 с.
12. Бусленко В. Інституціоналізація парламентської опозиції в Польщі// Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. К., 2010. № 20. С. 444–453.
13. Бусленко В. Моделі взаємодії між урядом та парламентською опозицією в країнах Європейського Союзу (на прикладі країн Вишеградської групи) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. 2013. № 10. С. 32–37.
14. Бусленко В. Теоретичні і методологічні аспекти функціонування політичної опозиції в польській політології // Дух і літера. 2010. № 22. С.220–229.
15. Валлерстайн І. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. СПб., 2001. 416 с.
16. Валовий національний дохід на душу населення паритет купівельної спроможності [Електронний ресурс] // Світовий Банк. 2014. URL: <http://data.worldbank.org> (дата звернення 24.04.2017)
17. Вятр Е. Восточная Европа: судьбы демократии // Социологические исследования. 1992. № 1. С. 6–19.
18. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості. Львів: Літопис, 2000. 318 с.
19. Габермас Ю. Три нормативні моделі демократії // Демократія : антологія. К. : Смолоскип, 2005. С. 364–372.
20. Гаряча Ю. Механізм адаптації законодавства Польщі до *acquis communautaire* в рамках угоди про асоціацію між Польщею та ЄС: досвід для України. [Електронний ресурс]. URL: <http://old.niss.gov.ua/MONITOR/mart2009/25.htm> (дата звернення 22.03.2018)

21. Гегель Г. Громадянське суспільство // Філософія права. Москва, 1990. С.123–131.
22. Гелд Д. Моделі демократії. // Демократія : антологія. К.: Смолоскип, 2005. XXVIII. С. 155–175.
23. Глондис Д. Польща як донор. Роль громадянського суспільства. Варшава, 2002. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.portal.engo.pl>http://www.cofund.org.pl/teraz_integracja (дата звернення 12.12.2014)
24. Гоббс Т. О свободе и необходимости . Сочинения в 2 т. Т.1 М.: Мысль, 1989. С. 574–612.
25. Грабовський С. І знову про конституційну реформу. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.pravda.com.ua> (дата звернення 22.03.2018)
26. Гржемалк А. Експертиза законопроектів на відповідність праву ЄС: досвід Литви та Польщі [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine> (дата звернення 22.03.2018)
27. Грицяк Н., Баровська А. Інформаційні кампанії як механізм підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері євроінтеграції // Стратегічні пріоритети, №2(3). 2007. С.37–44.
28. Громадянське суспільство як основа демократичного розвитку України: Аналітична доповідь / Колектив авторів; за заг. ред. Н. В. Грицяк. К.: НІСД, 2009. 25 с.
29. Даймонд Л. Прошла ли «третья волна» демократизации? // Полис (Политические исследования) 1999. №1. URL: http://www.polisportal.ru/files/File/puvlication/Starie_publicacii_Polisa/D/1999-1-3 (дата звернення 12.04.2018)
30. Даль Р. О демократии. М.: Аспект Пресс, 2000. 208 с.
31. Дарендорф Р. У пошуках нового устрою: Лекції на тему політики свободи у ХХІ ст. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 109 с.

32. Дементов В. Роль громадських організацій у соціальному забезпеченні: український та зарубіжний досвід. [Електронний ресурс] // Актуальні проблеми державного управління. 2008. №2. URL: file:///C:/Users/Julia/Downloads/apdy_2008_2_41.pdf
33. Дем'янець В. Політична та соціально-економічна трансформація в Польщі у 90 х роках // Людина і політика. 2000. №4. С. 29-34
34. Договір про Європейський Союз. [Електронний ресурс]. URL: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/virtual_library/06_cons_u (дата звернення 15.12.2016)
35. Договір про заснування Європейської Спільноти // Конституційні акти Європейського Союзу. Частина I. Київ: Юстиніан, 2005. 512 с.
36. Долженков О. Посткомуністичні трансформації в країнах Центрально-Східної Європи та СНД: порівняльний аналіз // Нова політика. 2000. № 5. С.12–16.
37. Европейская конвенция признания юридическими лицами международных неправительственных организаций. Страсбург, 24 апреля 1986 года. [Електронний ресурс].URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_683 (дата звернення 15.12.2016)
38. Європейський вибір: Як це зробили поляки? [Електронний ресурс]. URL: <http://docplayer.net/71967167-Ievropeyskiy-vibir-ya> (дата звернення 16.11.2016)
39. Завадський В. Європейська інтеграція країн Балтії (1991-2004 рр.) Донецьк, 2008. 212 с.
40. Загородній Ю. Дослідження громадянського суспільства: модель нормативних досягнень.// Політичний менеджмент. 2004. № 3. С. 10–19.
41. Зашкільняк Л. Історія Польщі від найдавніших часів до наших днів. Львів. 2002. 752 с.
42. Зеленько Г. Навздогінна модернізація: досвід Польщі та України. К. : Критика, 2003. 215 с.

43. Зеленко Г. Україна – Польща: політико-владні структури в умовах модернізації. // Людина і політика. 2000. №2. С.28–34.
44. Злоказова Н. Расширение ЕС: за и против с позиции его членов.// Мировая экономика и международные отношения. 2002. № 2. С. 67–74.
45. Истон Д. Политическая наука в Соединенных Штатах: прошлое и настоящее. Режим доступа// Современная сравнительная политология. URL: <https://info.wikireading.ru/241623> (дата звернення 15.05.2018)
46. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 520 с.
47. Качалова Ю. Третий сектор в постиндустриальном обществе [Електронний ресурс] // Институт развития личности. Новый взгляд на исследование третьего сектора. URL: http://www.ipd.ru/articles/j_view#sect.Shtml (дата звернення 18.09.2017)
48. Кин Дж. Демократия и гражданское общество. М., 2001. 256 с.
49. Кін Джон. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення. К., 2000. 192 с.
50. Колодій А. Історична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу). [Електронний ресурс] // Громадянське суспільство. URL: <http://www.ji.lviv.ua> (дата звернення 14.04.2018)
51. Колодій А. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні: монографія. Львів: Червона Калина, 2002. 272 с
52. Колодій А. Політична трансформація в Україні: інституції та люди. Режим доступу // Ефективність державного управління. Збірник наукових праць. Вип.12. Львів: ЛПІДУ НАДУ, 2007. С. 205-211. URL: <http://political-studies.com/?p=304> (дата звернення 14.04.2018)
53. Колодій А. Проблеми і перспективи розвитку громадянського суспільства в сучасній Україні. URL: <http://political-studies.com/wp-content/uploads/2010/01/Civil-Society.pdf> (дата звернення 14.04.2018)

54. Колодій А. Транзитологічна парадигма суспільних змін в світлі Помаранчевої революції // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Політичні науки. «Демократичний транзит в Україні: підсумки електорального циклу 2004–2007 рр.». Острог., Вип. 3. 2008. С. 7–24.
55. Копійка В. Європейський Союз: Історія і засади функціонування. К., 2012. 759 с.
56. Костюк Д. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії. Київ, 2007. 395 с.
57. Кріль М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець ХХ – п. ХХІ ст.). Київ, 2008. 284 с.
58. Крюков О. Громадянське суспільство як чинник побудови демократичної політичної системи // Суспільно-політичні процеси. Стратегічні пріоритети. №2 (11). 2009. С.55-58.
59. Кудряченко А. Політична система і громадянське суспільство: Європейські і українські реалії. К., 2007. 391 с.
60. Кукруз О. Політична опозиція в Україні та Польщі. К., 2010. 200 с.
61. Куронь Я. Семилетка, или Кто украл Польшу // Иностранная литература. 1994. № 10. С. 213–225.
62. Лейпхарт А. Демократія в багатоскладних суспільствах: порівняльне дослідження. М.: Аспект-прес, 1997. 241 с.
63. Лендшел М. Громадянське та локальне: сучасні інтерпретації функціонування громадянського суспільства на місцевому рівні // Наукові записки. Том 69, Політичні науки. С. 59-64
64. Лендшел М. Місцева демократія у країнах Центральної та Східної Європи. Ужгород: Мистецька лінія, 2011. 688 с.
65. Ложечкін В. Етапи європейської інтеграції Республіки Польща (1989 – 2004 рр.) // Наука. Релігія. Суспільство. 2009. № 2. С. 49-53.
66. Лок Дж. Два трактати про врядування. К.: Основи, 2001. 265 с.

67. Лячинський С. Вибори та формування коаліції в Україні і Польщі. Порівняльний аналіз. [Електронний ресурс]. URL: <http://polityka.in.ua> (дата звернення 28.03.2017)
68. Макиавелли Н. Избранные сочинения. М. : Художественная литература, 1982. 514 с.
69. Мальована Т. Соціально-політичні засади функціонування громадських організацій // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали наук.-практ. конф. / за ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. К. : Вид-во УАДУ, 2001, С. 119 – 124.
70. Мангейм К. Очерки социологии знания: Проблема поколений – состоятельность – экономические амбиции. М.: ИНИОН РАН, 2000. 162 с.
71. Мачкув Е. Преобразование коммунистического тоталитаризма и посткоммунистическая системная трансформация: проблемы концепции, периодизация // Полис. 2000. №4. С.38–59
72. Михальченко М. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич : ВФ «Відродження», 2004. 488 с.
73. Нагорняк Т. Громада в умовах відкритого суспільства: аналіз трансформаційних процесів України на прикладі брендингу міст. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова Випуск 15. 2014. С. 51-61.
74. Нагорняк Т. Політологія у прізвищах, датах, тезах, практичних завданнях: Навчальний посібник. Донецьк, 2011. 311 с.
75. Наумкіна С. «Третя хвиля» демократизації: підсумки і перспективи. Аналіз зарубіжних концепцій. // Політичний менеджмент. №2. 2004. С. 162-170.
76. На шляху до Європейського Союзу. Досвід Польщі [Електронний ресурс]. URL: http://osf.org.ua/data/blog_dwnl/maket_POLAND (дата звернення 16.03.2015)

77. Незалежний культурологічний часопис. Номер 21 (Громадянське суспільство), 2001. 281 с.
78. Неурядові організації: досвід Сполученого Королівства // Британська Рада в Україні. К., 1998. 146 с.
79. Норт Д. Інститути, процеси та функціонування економіки. Київ: Основи, 2001. 198 с.
80. Окуньовська Ю. Активізація діяльності неурядових організацій Польщі у 90-х роках ХХ ст. в контексті громадянського суспільства // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія (Випуск ХХІІІ). 2014. С. 170-174.
81. Окуньовська Ю. В. Діяльність польських громадських організацій в Україні у контексті формування громадянського суспільства // Міжнародна наукова конференція «Україна – Польща: історичне сусідство». Вінниця, 2017. С. 370–373.
82. Окуньовська Ю. Вплив незалежної самоврядної професійної спілки «Солідарність» на становлення громадянського суспільства у Польщі. // Політичне життя. №1-2. 2017. С. 32–38.
83. Окуньовська Ю. Еволюція статусу громадських організацій в Європі: проєвропейський «третій сектор» у Польщі [Електронний ресурс] // Socialand Human Sciences. Polish-Ukrainians scientific journal, 02 (14).URL:https://spsciences.io.ua/s2614420/okunovska_ylya_2017._evolution_of_the_ngos_status_in_europe_the_proeuropean_third_sector_in_poland._social_and_human_sciences._polish-ukrainian_scientific_journal (дата звернення 15.05.2018)
84. Окуньовська Ю. Неурядовий сектор країн Європейського Союзу: розвиток та класифікація моделей функціонування // Політичне життя. №4. 2016. С.13–18
85. Окуньовська Ю. Політико-правова база діяльності громадських організацій Польщі // Політичне життя. №4. 2018. С. 75–79.

86. Окуньовська Ю. Правова основа функціонування громадських організацій у Польщі // Вісник Донецького національного університету Серія Б. Гуманітарні науки № 1-2. 2014. С. 355–361.
87. Окуньовська Ю. Проблема класифікації громадських організацій Польщі // Віснику Донецького національного університету Серія Б. Гуманітарні науки № 1-2. 2015. С.494–497.
88. Окуньовська Ю. В. Роль громадських організацій в контексті українсько-польських відносин // Сучасні українсько-польські відносини: погляд експертів. Збірник аналітичних матеріалів. Випуск 2. Луцьк, 2017. С. 97-101.
89. Окуньовська Ю. В. «Третій сектор» Польщі в офіційних документах ЄС // Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія: зб. наук. пр. Нац. ун-т. «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Т.2, №33. 2017. С.226–234.
90. Окуньовська Ю. В. Вплив неурядових організацій Польщі на формування громадянського суспільства в Україні // Актуальні проблеми політики. Одеса, Вип. 60. 2017. С. 125–133.
91. Окуньовська Ю. В. Організаційні засади діяльності неурядового сектору Польщі // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія: Випуск XXIV. 2015. С. 296–301.
92. Олійник Ю. Угода «про асоціацію» ЄС з «третіми» державами: досвід Польщі [Електронний ресурс]. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua> (дата звернення 19.07.2016)
93. Олсон М. Логика коллективных действий: Общественные блага и теория групп. М.: Фонд Экономической Инициативы, 1995. Т. 1. 165 с.
94. Пасько І. Громадянське суспільство і національна ідея. Донецьк : Схід. вид. дім, 1999. 184 с.

95. Пате́й-Братасюк М. Громадянське суспільство: сутність, генеза ідеї, особливості становлення в умовах сучасної України. Тернопіль, 1999. 254 с.
96. Патнем Р. Творення демократії. Традиції громадської активності в сучасній Італії. К.: Основи, 2001. 302 с.
97. Пейн Т. Избранные сочинения. М. : Изд-во АН СССР, 1959. 423 с.
98. Польовий М. Формування глобального громадянського суспільства як чинник розвитку терористичної активності в глобалізованому світі // Актуальні проблеми політики. 2015. Вип. 56. С. 122-129.
99. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Шемшученко Ю.С..К. Генеза, 1997. 400 с
100. Польські громадські організації та інформування з питань європейської інтеграції. [Електронний ресурс] Розробник «Асоціація Вілла Деціус». URL: <http://elearn.univector.net/file.php/790/01/13.pdf> (дата звернення 14.12.2017)
101. Портал о «третьем секторе» в Польше. [Електронний ресурс]. URL: <http://rus.ngo.pl/x/302348> (дата звернення 18.11.2016)
102. Право Европейского союза / Под ред. С.Ю. Кашкина. М.: Юрист, 2004. 925 с.
103. Пшеворский А. Переходи до демократії: лібералізм і демократія // Демократія: антологія. К., 2005. С. 605–649
104. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели // Полис. №5. 1995. С. 5–15.
105. Резнік О. Громадянські практики в перехідному суспільстві: чинники, суб'єкти, способи реалізації. К. : Ін-т соціології НАН України, 2011. 336 с.
106. Реформа государственного управления: Институционализация консультаций между институтами власти и неправительственными организациями в странах СНГ. Условия, формы, практика. Bratislava : UNDP, 2002. 118 с

107. Розенблум Н. Громадянські суспільства : лібералізм і моральні впливи плюралізму. [Електронний ресурс] // Громадянське суспільство URL: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/rosenblum.htm> (дата звернення 21.05.2018)
108. Романюк О. Кінець транзитології чи криза її первинної парадигми // Політичний менеджмент. 2007. №2 (23). С. 3–11.
109. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или Принцип политического права. М. : Соцэкгиз, 1938. 125 с.
110. Рябчук М. Дилеми українського Фауста: громадянське суспільство і «розбудова держави» К. : Критика, 2000. 271 с.
111. Сало І. Політичні системи країн Вишеградської групи: досвід трансформації // Стратегічна панорама. 2006. №1. С. 63–68.
112. Сморгунов Л. Сетевой подход к политике и управлению // Полис: Полит. исслед. 2001. № 3. С. 103–113.
113. Степаненко В. Громадянське суспільство: дискурси і практики. К., 2015. 420 с.
114. Телегуз А. Перший уряд III Речі Посполитої: польський варіант демократичної революції // Дух і літера. Польські студії. № 22. С.246-263.
115. Ткачук А. Ф. Законодавство для третього сектору: необхідність та перспектива змін. К. : Ін-т громадянського сусп-ва, 2002. 32 с.
116. Токвіль А. Про демократію в Америці. Том 1-2.К.: Всесвіт, 1999. 590 с.
117. Усаченко Л. Зарубіжний досвід неурядових організацій: функціональні моделі [Електронний ресурс]. URL: www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2010_1/txts/10ulmofm.pdf. (дата звернення 23.11.2015)
118. Федонюк С. Інституційна європеїзація в Польщі в процесі вступу до ЄС // Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи. Т. 1. 2012. С. 99–103.
119. Фергюсон А. Опыт истории гражданского общества. М.:ЗІЦССПЭН, 2000. 391 с.

120. Фукуяма Ф. Всесвітня ліберальна революція // Лібералізм. К., 2002. С.1033–1044.
121. Фукуяма Ф. Великий разрыв. М., 2003. 474 с.
122. Фундаментальні принципи щодо статусу НУО в Європі. Прийнято учасниками багатосторонньої зустрічі, організованої Радою Європи) Страсбург, 5 липня 2002 р. [Електронний ресурс]. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_209 (дата звернення 27.12.2015)
123. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. М., 2003. 368 с.
124. Хантингтон С. Зіткнення цивілізацій. М., 2014. 576 с.
125. Хербст К. Роль неурядових організацій в процесах європейської інтеграції в Польщі і в Україні // Фонд Суспільно-Економічних Ініціатив. [Електронний ресурс]. URL: www.fise.org.pl (дата звернення 29.03.2016)
126. Чальцева О. Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика. Вінниця, 2017. 336 с.
127. Чернега П. Телегуз А. Криза ідентичності та розкол антикомуністичного об'єднання «Солідарність» як наслідок політичних і персональних розбіжностей у русі в 1989–1990 роках // Гілея. Випуск 65. С.144–149.
128. Чорна Н. Інтеграція Польщі до НАТО та ЄС: особливості, основні етапи і наслідки (кін. 80-х рр. XX ст-2005 р.): Дис... канд. наук: 07.00.02. К., 2009. 18 с.
129. Шевчук Д. «Солідарність»: польський шлях до свободи// Україна Incognita. [Електронний ресурс]. URL: <http://incognita.day.kiev.ua/solidar-nist-polskij-shlyah-do-svobodi.html> (дата звернення 23.06.2017)
130. Шипка Н. Роль німецької національної меншини в суспільно-політичному житті сучасної Польщі // Humanitarian vision 2015. Vol. 1, Num. 1. С. 39–44.
131. Шмиттер Ф. Неокорпоративизм. // Полис, № 2. 1997. С.14–22.
132. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм и демократия. К. : Основи, 1995. 528 с

133. Щедрова Г. П. Самоорганізація громадянського суспільства: теоретичні засади і практичні реалії // Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 114. С. 341–345.
134. Act concerning the conditions of accession of the Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak Republic and the adjustments to the Treaties on which the European Union is founded // Official Journal of the European Union L. 2003. Vol. 46. № 236. P.33.P. 49.
135. Agenda 2000 – Commission Opinion on Poland’s Application for Membership of the European Union. Brussels, 1997. 122 p.
136. Almond G.A. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations / G.A. Almond, S. Verba. Princeton, NJ : Princeton University Press, 1963. 562 p.
137. Annex IV to the Treaty between the member states of the European Union and Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak Republic concerning the Accession of the Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak Republic to the European Union // Official Journal of the European Union L. 2003. Vol.46, № 236. P.797 – 805.
138. Antoszewski A. Perspektywy demokracji w Europie Srodkowo-Wschodniej [Електронний ресурс // Demokracje Europy Srodkowo-Wschodniej w perspektywie porownawczej. Wroclaw, 1998. URL: www.politstudies.ru/fulltext/1992/4/14.htm
139. Barber B. Strong democracy: participatory politics for a new age. Berkeley : University of California Press, 1984. 117 p.

140. Barcz J., Kawecka-Wyrzykowska E., Michałowska-Gorywoda K. Integracja europejska w świetle Traktatu z Lizbony. Aspekty ekonomiczne, Polskie Wydawnictwa Ekonomiczne. Warszawa, 2012. 384 s.
141. Barcz J., Michoński A. Negocjacje w sprawie członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Wybrane problemy. Warszawa, 2002. 168 s.
142. Bartoszewski W. 290 dni ministra spraw zagranicznych. // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. Warszawa, 1996. 123 s.
143. Biała księga prawa dla organizacji pozarządowych. Analiza prawno-finansowych uwarunkowań działalności organizacji pozarządowych w Polsce. / M. Świątczak, K. Dąbrowska, K. Kopcińska, T. Schimanek. Warszawa, 2002. 125 s.
144. Bilansowe wyniki finansowe podmiotów gospodarczych. [Електронний ресурс] // Główny Urząd Statystyczny. 2013 r. URL: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/podmioty-gospodarcze-wyniki> (дата звернення 13.12. 2014)
145. Bogacz-Wojtanowska E. Zatrudnienie w trzecim sektorze: możliwości i perspektywy. Warszawa, 2009. S. 15-26
146. Bogacz-Wojtanowska E. Zatrudnienie w trzecim sektorze: możliwości i perspektywy. Warszawa, 2016. S. 28-39
147. Central and Eastern Eurobarometer. 1998. 145 s.
148. Conclusions of Presidency / Madrid European Council (15-16 December 1995) // Bulletin of the European Communities. 1995. №12. P.9 – 51.
149. Conclusions of the Presidency / Copenhagen European Council (12-13 december 2002) // Bulletin of the European Communities. 2002. № 15917/02. p.15
150. Conclusions of the Presidency / Luxemburg European Council (12– 13 December 1997 // Bulletin of the European Union. 1997. №12. P. 11 – 25.
151. Conclusions of Presidency / Madrid European Council (15-16 December 1995) // Bulletin of the European Communities. 1995. №12. P.9 – 51.

152. Council Regulation in the fields of free movement of goods, company law, agriculture, taxation, education and training, culture and audiovisual policy and external relations, by reason of the accession of the Czech Republic, Estonia, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta, Poland, Slovenia and Slovakia // Official Journal of the European Union L. 2004. Vol 47, № 168. P. 1 – 13.
153. Curyło B. Negocjacje w procesie rozszerzenia Unii Europejskiej na Wschód: uwarunkowania, aktorzy, przebieg. Toruń, 2012. 189 s.
154. Czajkowska A., Kulik-Bielinska E. Sprawozdanie. [Електронний ресурс] Fundacja Stefana Batorego. Warszawa, 2006. 108 s. URL: <http://www.batory.org.pl/upload/images/spr2005.pdf> (дата звернення 15.03.2015)
155. Dąbrowska J., Gumkowska M., Wygnański J. Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych. Raport z badania. Wydawnictwo Stowarzyszenie Klon/Jawor. Warszawa, 2002. 123 s
156. Danielewski J., Kloc M. Między Wschodem a Zachodem: gospodarcze miejsce Polski w Europie dziś i jutro. Fundacja im. Warszawa, 1991. 237 s.
157. Direct democracy in Europe. [Electronic resource]. URL: <http://c2d.unige.ch/int/OverviewInstits/ref-EU.html> (дата звернення 13. 01. 2016)
158. Doliwa- Klepacki Z. Integracja europejska. Łącznie z uczestnictwem Polski w UE i Konstytucja dla Europy. Białystok, 2005. 213 s.
159. Doliwa-Klepacka A. Stanowienie aktów ustawodawczych w Unii Europejskiej. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA; Białystok, 2014. S. 80 – 82
160. Dziennik Urzędowy L 207 z 18 sierpnia 2003 r. s. 1/Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, Polskiewy danie specjalne, Rozdział 17, tom 1. s. 280
161. Dziennik Urzędowy L 207 z 18 sierpnia 2003 r., s. 25 / Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, Polskiewy danie specjalne, Rozdział 5 tom 4, s. 338.

162. Elementar z III sektora. // [Електронний ресурс] Stowarzyszenie Klon/Jawor. Warszawa, 2005. 136 s. URL: Режим доступу: http://www.ngo.pl/files/biblioteka.ngo.pl/public/ksiazki/Klon/elementarz_III (дата звернення 13.01.2015)
163. Eurobarometer 1997-2004. Public opinion in the acceding and candidate countries. Brussels: European Commission, 2004. 38p.
164. Eurobarometer 64 (Autumn 2005). Public opinion in the European Union/ National report Latvia. Brussels: European Commission, 2006. 7 p.
165. Europe Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Poland, of the other part //Official Journal (L). 1993 P. 0002 – 0180
166. European Social Policy – A Way Forward for the Unio COM (94) 333 final, 27 July 1994. [Electronic resource]. URL:<http://aei.pitt.edu/1118> (дата звернення 13.01.2015)
167. Eurostat regional yearbook 2014 Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. 334 p.
168. Eurostat Yearbook – Europe in figures 2006 – 2007. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007. P.152–188
169. Eurostat yearbook 2004. The statistical guide to Europe – Annexes <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/KS-CD-04-001> (дата звернення 10.02.2015)
170. Eurostat yearbook 2004. The statistical guide to Europe (Data 1992 – 2002). Luxembourg: Office for official publications of the European Communities, 2004. 261 p.
171. Frączak P. Budowanie reprezentacji trzeciego sektora, czyli o strukturze ruchu pozarządowego.// Trzeci Sektor. 2006. Nr 6 . S. 113–123
172. Gałka E. Zastosowanie koncepcji organizacji uczącej się w procesie zarządzania organizacją pozarządową nauki o zarządzaniu management sciences 2(19) . 2014. S.118–127.

173. Gardavsky J. Dialog społeczni w Polsce. Teoria, historia, praktyka .Warszawa, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. 2009. 456 s.
174. General overview of the enlargement process and the pre-accession strategy of the European Union.– Brussels : European Commission, Enlargement Directorate – General. 2003. 57 p.
175. Gitling M. Rola organizacji pozarządowych w rozwiązywaniu problemów ludzinyk luczonych społecznie//Periodyk naukowy Akademii Polonijnej. Nr 6. 2012. S. 29–41.
176. Gliński P. Style działań organizacji pozarządowych w Polsce. Grupy interesu czy pożytku publicznego? Warszawa, 2006. 176 s.
177. Gliński P. Samoorganizacja społeczeństwa polskiego: trzeci sektor. Samoorganizacja społeczeństwa polskiego: trzeci sektor. Warszawa, 2002. S. 5–11.
178. Główny Urząd Statystyczny. REGON 2004 p. [Electronic resource]. URL: <http://bip.stat.gov.pl/dzialalnosc-statystyki-publicznej/rejestr-regon/> (дата звернення 1.06.2017)
179. Golinowska S. Polityka społeczna a proces integracji Polski z Unia Europejska. // Nowa dylema ty polityki społecznej. № 65. S. 1–32.
180. Gomułka S. Transformacja gospodarczo-społeczna Polski 1989-2014 rr. i współczesne wyzwania // Nauka. №3. 2014. S. 7–16.
181. Gorski E. Rozważania o społeczeństwie obywatelskim i inne studia z historii i idei. Warszawa, 2003. 187 s.
182. Green Paper – Europeansocial policy. 7 November 1993 COM(93) 551. [Electronic resource]. URL: http://aei.pitt.edu/1229/1/social_policy_options_gp_COM_93_551.pdf (дата звернення 12.06.2015)
183. Greenwood J, Interest Representationin the European Union, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire. New York, 2003. 91 s.
184. Grewiński M., Kamiński S., Obywatelska polityka społeczna, Wydawnictwo WSP TWP, Warszawa, 2007. 202 s.

185. Grotkowski M. Trzeci sektor w Polsce – rola i zagrożenia płynące z wypełniania //FCAP . 2011. S.1–23
186. Gruda B. Znaczenie organizacji pozarządowych w integracji europejskiej 2004. [Електронний ресурс]. URL: <https://sites.google.com/site/organizacjengo/> (дата звернення 12.06.2015)
187. Gumkowska M., Herbst J. Najważniejsze pytania- podstawowe fakty. Polski sektor pozarządowy. [Електронний ресурс]. Warszawa, 2008. URL: www.ngo.pl (дата звернення 14.04.2016)
188. Gumkowska M., Herbst J. Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych. Raport z badania 2006. Warszawa, 2006. 59 s.
189. Halizak E., Parzymies S. Unia Europejska. Nowy typ w spólnoty międzynarodowej. Warszawa. 2002. 384 s.
190. Hausner J. Organizacje pozarządowe–trzeci sektor w spýczesnego społeczeństwa2006 // Zeszyty Naukowe. Nr 714. 2006. C.6–17.
191. Implementation of the strategy, in the first half of 1995, to prepare for accession /Cannes European Council (26 – 27 June 1995). // Bulletin of the European Communities. 1995. №6. P. 9–32.
192. Indeks społeczeństwa obywatelskiego w Polsce 2005. Warszawa. 2006. 149 s.
193. Informacja dotycząca ro z liczenia podatku dochodowego o dosyb fizycznych za 2004 rok. [Електронний ресурс]. Ministerstwo Finansy w Departament Podatku w Bezpośrednich: URL: www.mfgov.pl (дата звернення 14.04.2016)
194. Integracja polski z Unią Europejską progra minformowania społeczeństwa – Warszawa, 1999. 31 s
195. Iwankiewicz-Rak B. Marketing organizacji niedochodowych. Wybrane problemy adaptacji w warunkach polskich. Wrocław, 1997. 193 s.
196. Iwańska K. Budowanie partnerstw lokalnych – doświadczenia z realizacji w województwie podlaskim projektu Razem dla Regionu, „Animacja Życia Publicznego. Analizy i Rekomendacje”. Nr 3. 2010, Stowarzyszenie CAL. Warszawa, 67 s.

197. Jarre D. Europejski model społeczny i usługi społeczne użyteczności publicznej. Możliwości dla sektora gospodarki społecznej. Przedsiębiorstwo społeczne w rozwoju lokalnym. Zeszyty Gospodarki Społecznej, Tom 2, Collegium Civitas. Warszawa, 200. 174.s.
198. Juszczynski M. Warunki prawno-finansowe funkcjonowania organizacji pozarządowych – przybicia na lizypory w nawczej. Pozarządowe instytucje społeczne. Warszawa, 1999. 213 s.
199. Kaminska J. Europejska zacja polskiej polityki zagranicznej // Studia Europejskie. 2008. № 3. S. 23–78.
200. Keane J. Global Civil Society? (Contemporary Political Theory). L.: Cambridge University Press, 2003. 236 p.
201. Kolarska-Bobińska L., Kucharczyk J. Polska prezydencja w Radzie Unii Europejskiej: wspólna praca administracji publicznej z sektorem pozarządowym. Warszawa, 2008. 127 s.
202. Kondycja sektora organizacji pozarządowych w Polsce 2015. Raport z badań. Stowarzyszenie Klon/Jawor. Warszawa, 2016. 176 s.
203. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/konst> (дата звернення 12.06.2018)
204. Koźlicka R. Pozycja organizacji pozarządowych w Unii Europejskiej. Trzeci sektor w Unii Europejskiej. Przewodnik dla organizacji pozarządowych 2003. Stowarzyszenie Klon/Jawor. Warszawa, 2003. 43 s.
205. Kulik-Bielinska E., Szotkowska O. 2002 Sprawozdanie. [Електронний ресурс]. Fundacja Stefana Batorego. Warszawa, 2003. 124 s. URL: <http://www.batory.org.pl/upload/images/spr2002.pdf> (дата звернення 12.06.2018)
206. Kuźniar R. Droga do wolności. Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej. Warszawa: Wydawn. Naukowe Scholar, 2008. 336 s.
207. Lastawski K. Historia integracji europejskiej. Wydawnictwo Adam Marszałek. Warszawa, 2003. 316 s.

208. Lastawski K. *Od idei do integracji europejskiej*. Wydawnictwo Adam Marszałek. Warszawa, 2004. 424 s.
209. Łastawski K. *Polska racja stanu po wstąpieniu do Unii Europejskiej*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne. Warszawa, 2009. 251 s.
210. Lehbruch G. *Segmented Pluralism and Political Strategies in Continental Europe: Internal and External Conditions of 'Concordant Democracy'* / G. Lehbruch // Paper presented at the Round Table of the International Political Science Association, Turin, September 1969. Turin, 1969. P. 1–2.
211. Leś E. *Niepaństwowe podmioty polityki społecznej i siły postępotwyrzycze w mikroskali. Terenowa polityka społeczna*. Warszawa, 1991. S. 216–220.
212. Leś E. *Zarys historii dobroczynności i filantropii w Polsce*, Prószyński i Ska, Warszawa, 2001. 153 s.
213. *List of Approved Project Proposals–Deadline of December 1, 2012/ Visegrad Fund* [Електронний ресурс]. URL: <https://www.visegradfund.org/archive/results/small-grants/?c=2012> (дата звернення 15.02.2016)
214. Maciejewski M., Machaj Ł. *O jedność. Europy. Antologia polskiej XX-wiecznej myśli europejskiej*. Warszawa, 2004. S. 8–9.
215. Marsh D., Rhodes R. *Policy Networks in British Government*. Oxford, 1992. 312 p.
216. Misztal W. *Lokalny dialog obywatelski, Centrum Partnerstwa Społecznego // Dialog*. Warszawa, 2008. S. 48–52.
217. *Merriam-Webster Dictionary* [Electronic Resource] // Official website of the Merriam-Webster Dictionary. URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/integration>. (дата звернення 12.03.2015)
218. Mrowka B. *Programy pomocowe Unii Europejskiej do stepne dla samorządow w Polsce w okresie przed akcesyjnym (czesc 1)*. [Електронний ресурс]. URL: http://www.ce.uw.edu.pl/pliki/pw/1-2001_Mrowka.pdf (дата звернення 02.02.2017)
219. *Najważniejsze pytania – podstawowe fakty. Polski sektor pozarządowy 2008*. [Електронний ресурс] Stowarzyszenie KLON/JAWOR, Warszawa,

2008. 138 s. URL: <http://www.ngo.pl/files/civicpedia.pl/public/badania2008.indd.pdf> (дата звернення 10.04.2016)
220. Najważniejsze pytania – podstawowe fakty. Polski sektor pozarządowy 2010., Stowarzyszenie KLON/JAWOR, Warszawa, 2011. 85 s. [Електронний ресурс]. URL: http://fakty.ngo.pl/files/civicpedia.pl/public/raporty/podstawowefakty_2010.pdf (дата звернення 10.04.2016)
221. Najważniejsze pytania – podstawowe fakty. Polski sektor pozarządowy 2012. [Електронний ресурс]. Stowarzyszenie KLON/JAWOR. Warszawa, 2013. 231 s. URL: http://www.ngo.pl/PodstawoweFakty_2012_raport/ebook/content/PodstawoweFaktyNGO_2012_KlonJawor_raport.pdf (дата звернення 10.04.2016)
222. Narodowa Strategia Integracji (National Strategy for Integration), Monitor Integracji Europejskiej. Wydanie specjalne // Komitet Integracji Europejskiej (The Monitor of European Integration, Specialissue, The Committee for European Integration. [Electronic resource]. URL: <http://www.oecd.org/official> (дата звернення 18.06.2017)
223. Narodowa Programa Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego (NPWRSO). [Електронний ресурс]. URL: <https://www.spoleczenstwoobywatelskie.gov> (дата звернення 5.04.2015)
224. National Strategy for Integration [Електронний ресурс]. URL: <http://www2.ukie.gov.pl/dokumenty> (дата звернення 5.04.2015)
225. Nations in TraCSOt [Electronic resource] / Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/report-types/nations-traCSOt> (дата звернення 5.04.2018)
226. NGO-sy a Konwent w sprawie Przyszłości Europy. [Електронний ресурс]. URL: <http://warszawa.ngo.pl/wiadomosc/38265.html> (дата звернення 15.04.2015)
227. Odpowiedzialne Państwo Fundacja Batorego [Електронний ресурс]. URL: http://www.batory.org.pl/programy_operacyjne/przeciw (дата звернення 17.04.2015)

228. Okuniovská Y. Polityczne przesłanki eurointegracji RP // Політичне життя. №4. 2017. С. 115–119.
229. Okuniovská Y. The “third” sector of Poland: key principles of functioning // Evropský politický a právní diskurz. Svazek 4.3. vydání. 2017. S. 137-142.
230. Oświadczenie Rządu RP na otwarcie negocjacji Polski o członkostwo w UE // Monitor Integracji Europejskiej. Nr 18. 1998. S. 85–92 (дата звернення 5.04.2015)
231. Paradowska W. O podmiocie etycznym i podmiocie etyki, w: Unia Europejska a społeczeństwo obywatelskie, red. R. Paradowski, Poznań, 2005. 55 s. (дата звернення 15.10.2016)
232. Pateman C. Participation and democratic theory. Cambridge : Cambridge University press, 1970. P. 42–43
233. Peterson J. Decisionmaking in the European Union: Towards a Framework for analysis // Journal of European Public Policy. 1995. № 1. Vol. 2
234. Polak M., Kulik-Bielinska E. 2001 Sprawozdanie. [Електронний ресурс] Fundacja Stefana Batorego. Warszawa 2002. 114 s. URL: <http://www.batory.org>. (дата звернення 5.03.2016)
235. Poland: The Challenge of EU Integration [Electronic resource]. URL: <http://www.euractiv.com/enlargement/poland-challenge-euintegration/article>
236. Polska Fundacja im Roberta Schumana [Електронний ресурс]. URL: <http://www.schuman.pl/pl/fundacja> (дата звернення 4.02.2016)
237. Polska w Unii Europejskiej mówi Tak: Działania informacyjne UKIE realizowane w okresie od 1 stycznia 2003 do 30 czerwca 2003. Programy wykonawcze przygotowane w ramach «Założeń Programu działań informacyjnych w latach 2002-2003» Warszawa, 23 grudnia 2002 r. [Електронний ресурс]. URL: <http://www1.ukie.gov.pl/> (дата звернення 25.12.2014)
238. Presidency Conclusions / Copenhagen European Council (21 – 22 June 1993) // Bulletin of the European Communities. 1993. № 6. P. 7-23.

239. Presidency Conclusions / Helsinki European Council (10-11 December 1999// Bulletin of the European Union. 1999. №12. P. 6 – 28.
240. Programy wykona w czeprzy gotowane w ramach «Założeń Programu działań formacyjnych w latach 2002-2003» . Warszawa, 23 grudnia 2002 r. [Електронний ресурс]. URL: <http://www1.ukie.gov.pl/WWW/news.nsf/0/d491a561e805847cc12> (дата звернення 8.08.2016)
241. Public Information Program (PIS): Polish Integration with European Union. [Електронний ресурс]. URL: <http://www1.ukie.gov.pl> (дата звернення 8.08.2016)
242. Raport na temat rezultatów negocjacji o członkostwo Rzeczy Pospolitej Polskiej w Unii Europejskiej. Warszawa, 2002. 48 s.
243. Raport o ekonomicznych, finansowych i społecznych skutkach prywatyzacji w roku 2013. Warszawa 2014. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://bip.msp.gov.pl/ftp/dokumenty/bip/raport/Raport_o_skutkach_z_za_2013_r_.pdf (дата звернення 6.07.2016)
244. Raport roczny Stowarzyszenia Klon/Jawor 2003 [Електронний ресурс]: URL:http://www.klon.org.pl/files/klon.org.pl/public/raporty/RAPORT_Klon2003 (дата звернення 6.07.2016)
245. Raport roczny Stowarzyszenia Klon/Jawor 2004 [Електронний ресурс]: URL:<http://www.klon.org.pl/files/klon.org.pl/public/raporty/raportrocznyKlon200> (дата звернення 6.07.2016)
246. Relations with Central and East European Countries / Essen European Council (9-10 December 1994) // Bulletin of the European Commutes. 1994. №12. P. 7 – 27.
247. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 marca 2008 r. w sprawie dokonywania wydatków budżetu państwa w 2008 r. pochodzących ze środków z rezerwy celowej. Fundusz Inicjatyw Obywatelskich. [Електронний ресурс]. URL: <http://dziennikustaw.gov.pl/du/2008/s/49> (дата звернення 23.07.2016)

248. Rymcza M. Polityka państwa w obecnym sektorze obywatelskim w Polsce w latach 1989-2006 // Trzeci Sektor. 2006. Nr.8. S. 2-10.
249. Rymcza M. Standaryzacja współpracy administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi jako element polityki państwa wobec trzeciego. [Електронний ресурс].Instytut Spraw Publicznych. Warszawa, 2007 URL: http://www.pozytek.gov.pl/files/pozytek/tekst_glowny.pdf дата звернення (12. 07.2015)
250. Salamon L., Sokolowski S. Global Civil Society. An Overview, The Johns Hopkins University Institute for Policy Studies Center for Civil Society Studies, Baltimore, 2003. 534 p.
251. Sasinowski H. Społeczeństwo obywatelskie i jego rola w budowie demokracji Civil society and its role in the creation of democracy // Economy and Management . №1. 2012. S.30–46
252. Schimanek T. Dialog obywatelski Polska 2007. Ocena wybranych instytucji dających obywatelom możliwość wpływania na podejmowanie decyzji publicznych. Warszawa, 2007. 57 s.
253. Schimanek T., Makowski G. Organizacje pozarządowe i władza publiczna. Drogi do partnerstwa. Warszawa, 2008. 276 s.
254. Siaroff A. Corporatism in 24 industrial democracies: Meaning and measurement // European Journal of Political Research. 1999. № 36. С. 175- 205.
255. Skiba R. Prawne warunki działania organizacji pozarządowych. Warszawa, 2003. 68 s.
256. Skocpol T. States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 421 p
257. Skubiszewski K. Zjednoczenie Niemiec i granica polsko-niemiecka. Oświadczenie złożone w Sejmie w grudniu 1989 r.[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.msz.gov.pl/resource/1daadebd-a66f-4159-ac9e-2b4d1cd9773d:JCR> (дата звернення 12.02.2016)

258. Skubiszewski K. Polityka zagraniczna i odzyskanie niepodległości. Przemysławienia, oświadczenia, wywiady 1989-1993. Warszawa, 1997. 213 s.
259. Sprawozdanie działalności I Polskiej Fundacji im. Roberta Schumana w 2004 roku. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.schuman.org.pl/files/download/00pfrssprawozdania/pfrssprawozdanie> (дата звернення 12. 07.2016)
260. Sprawozdanie z działalności Polskiej Fundacji im. Roberta Schumana w 2003 roku. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.schuman.pl/files/download/00pfrssprawozdania/pfrssprawozdanie> (дата звернення 12. 07.2016)
261. Statut polskiej fundacji im Roberta Schumana. [Електронний ресурс]. URL: <http://schuman.pl/pl/fundacja/dokumenty> (дата звернення 12. 07.2016)
262. Steinmo S. Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 272 p.
263. Stolecka D, Czajkowska A. 2004 Sprawozdanie. [Електронний ресурс] Fundacja Stefana Batorego. Warszawa, 2005. 90 s. URL: <http://www.batory.org.pl/upload/images/spr2004.pdf> (дата звернення 13. 09.2017)
264. Stowarzyszenia Willa Decjusza. [Електронний ресурс]. URL: <http://villa.org.pl/villa> (дата звернення 12. 07.2016)
265. Stowarzyszenie Klon/Jawor. O nas [Електронний ресурс]. URL: <http://www.klon.org.pl/x/794566> (дата звернення 12. 07.2016)
266. Strategia wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego na lata 2009-2015. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.mpips.gov.pl/userfiles/File/ozytek/SWRSO%202009-2015.pdf> (дата звернення 13. 06.2017)
267. Strategii Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego . Rząd przyjmuje ważne uchwały. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/414040> (дата звернення 13. 06.2017)
268. Suchocka R. Integracja europejska w polskiej perspektywie. Poznań, 1998. 203 s

269. Szczerbiak A. Referendum Briefing No 5. The Polish EU Accession Referendum.7-8 June 2003 [Electronic resource]. URL: <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway> (дата звернення 24. 04.2016)
270. Szotkowska O. 2003 Sprawozdanie. [Електронний ресурс] Fundacja Stefana Batorego. Warszawa 2004. 90 s. URL: <http://www.batory.org.pl/upload/images/spr2003.pdf> (дата звернення 13. 06.2017)
271. Sztompka P.Zaufanie Fundament Społeczeństwa. Kraków, 2007.235 s.
272. The 2004 NGO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia, USAID, 2005. 285 s. [Electronic resource]. URL: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnadd432.pdf дата звернення 13. 06.2017)
273. Traktat o Unii Europejskiej. [Electronic resource]. URL: http://eurlex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bfa3f84ab2b506fd71826e6da6.0009.02/DOC_1&format=PDF (дата звернення 21.04.2015)
274. The Economist Intelligence Unit's Democracy Index 2014. [Electronic resource]. URL https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=Democracy0115 (дата звернення 5.05.2018)
275. The Economist Intelligence Unit's Democracy Index 2015. [Electronic resource]. URL https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=DemocracyIndex2015 (дата звернення 5.05.2018)
276. The Economist Intelligence Unit's Democracy Index 2016. [Electronic resource]. URL <https://infographics.economist.com/2017/DemocracyIndex/> (дата звернення 5.05.2018)
277. The Economist Intelligence Unit's Democracy Index 2017. [Electronic resource]. URL <https://www.eiu.com/topic/democracy-index> (дата звернення 5.05.2018)
278. Treaty between the member states of the European Union and Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak

- Republic concerning the Accession of the Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak Republic to the European Union // Official Journal of the European Union L. 2003. Vol.46. № 236. P.17 – 31.
279. Treaty of Nice. Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts // Official Journal of the European Communities C. 2001. Vol.44, №80. P. 3 –85.
280. Tyrakowski M. Rola organizacji pozarządowych w rozwiązywaniu problemów społecznych//ZNZE WSiIZ . №4. 2007. S. 172-196.
281. Uchwała Rady Ministrów nr.16/94 z dnia 29 marca 1994 r. Sprawie dodatkowych wymogów postępowania z rządowymi projektami normatywnych aktów prawnych ze względu na konieczność spełniania zgodności z prawem Unii Europejskiej//Monitor Polski. 1994. №23. Poz.188
282. Uchwała Nr 76 Rady Ministrów z dnia 9 lipca 1992 r. w sprawie wykazów zadań państwowych, które mogą być zlecone jednostkom niepaństwowym.[Електронний ресурс]. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP19920230169> (дата звернення 14. 05.2015)
283. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 lipca 2016 r. w sprawie zmiany Regulaminu Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej [Електронний ресурс]. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20160000634> (дата звернення 27. 09.2017)
284. Uchwały nr 209/2013 Rady Ministrów z dnia 27 listopada 2013 r. W sprawie przyjęcia Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2014–2020[Електронний ресурс].URL: <file:///C:/Users/%D0%AE%D0%BB%D1%8F/Downloads/RM-111-207-13.pdf> (дата звернення 27. 09.2017)
285. Uchwały nr 240/2008 Rady Ministrów z dnia 4 listopada 2008 r [Електронний ресурс]. URL: <https://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles>

- /File/pozytek/Uchwala%20SWRSO%202009-2015.pdf (дата звернення 27.09.2017)
286. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. [Електронний ресурс]. URL:<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet> (дата звернення 30.10.2016)
287. Ustawa z 26 lipca 1991 roku o podatku dochodowy od osób fizycznych. [Електронний ресурс]. URL:<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19910800350> (дата звернення 30.10.2016)
288. Ustawa z dnia 14 marca 2014 r. o zasadach prowadzenia zbiorok publicznych. [Електронний ресурс]. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20140000498> (дата звернення 30.10.2016)
289. Ustawa z dnia 15 lutego 1992 roku o podatku dochodowym od osób prawnych.[Електронний ресурс]. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19920210086> (дата звернення 30.10.2016)
290. Ustawa z dnia 15 września 2017 r. o Narodowym Instytucie Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego [Електронний ресурс]. URL: <http://dziennikustaw.gov.pl/du/2017/1909> (дата звернення 30.12.2017)
291. Ustawa z dnia 22 lipca 2006 r. o spółdzielni europejskiej [Електронний ресурс]. URL:<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU2006149107> (дата звернення 30.10.2016)
292. Ustawa z dnia 26 listopada 1998 r. o finansach publicznych. [Електронний ресурс].URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU1998155101> (дата звернення 30.10.2016)
293. Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. [Електронний ресурс]. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19971230776> (дата звернення 30.10.2016)

294. Ustawa z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej. [Електронний ресурс]. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19900870506> (дата звернення 12.10.2015)
295. Ustawa z dnia 6 września 2001 r. O dostępie do informacji publicznej [Електронний ресурс]. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20011121198> (дата звернення 30.09.2015)
296. Ustawa z dnia 6. kwietnia 1984 r. o fundacjach. [Електронний ресурс]. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19840210097> (дата звернення 12.10.2015)
297. Ustawa z dnia 7 lipca 2005 r. o działalności lobbingsowej w procesie stanowienia prawa. [Електронний ресурс]. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20051691414> (дата звернення 12.10.2015)
298. Ustawa z dnia 7. kwietnia 1989 r. prawo o stowarzyszeniach. [Електронний ресурс]. URL: http://mostiskeruju.at.ua/news/reestracja_gromadskikh_ob_ednat (дата звернення 12.10.2015)
299. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.infor.pl/aktprawny/DZU.1990.016.0000095,ustawa-o-samorzadzcie-terytorialnym.html> (дата звернення 12.10.2015)
300. Weaver R., Rockman B. Setting the Agenda in the U.S. Senate: A Theory of Problem Selection // *British Journal of Political Science*. 1977. Vol.7(4). P. 423–445.
301. Wasilewska M. Fundusze 2014-2020: Możliwości dla NGO-sów w programach unijnych (cz.1) [Електронний ресурс]. URL: <http://wiadomosci.ngo.pl/wiadomosc> (дата звернення 08.11.2017)
302. Wasilewska M. Fundusze unijne dla organizacji pozarządowych w latach 2007-2013. Przewodnik wydanie II. Warszawa, 2009. 306 s.
303. Węc J. Pierwsza polska prezydencja w Unii Europejskiej. Uwarunkowania – Procesy decyzyjne – Osiągnięcia i niepowodzenia. Kraków, 2012. 318 s.

304. World development indicators data base (The World Bank Group) URL: <http://devdata.worldbank.org/atlas-mdg> (дата звернення 3.07.2017)
305. Wygnański J. Trzeci sektor dla zaawansowanych. Współczesne teorie trzeciego sektora. Warszawa, 2006. [Електронний ресурс]: URL: <http://wiadomosci.ngo.pl/x/757386> (дата звернення 17.08.2016)
306. Wygnański J. PIT a filantropia // Trzeci Sektor. 2004. Nr 1. s. 47–52.
307. Załącznik do uchwały nr 240/2008 Rady Ministrów z dnia 4 listopada 2008 r. URL: http://www.poznan.uw.gov.pl/system/files/dzienniki/dziennik_240-2008.pdf (дата звернення 14.05.2016)
308. Załuska M. Prawne i organizacyjne ramy działania organizacji pozarządowych. Warszawa, 2004. 213 s.
309. Zamach PiS na organizacje pozarządowe [Електронний ресурс] // Wiadomo.co .URL: <https://wiadomo.co/zamachpisnaorganizacjepozarzadowe>. (дата звернення 14.05.2016)

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, 21021, тел. приймальні: +38 (0432) 50-89-30,
факс: +38 (0432) 50-87-78, E-mail: rector@donnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02070803

« 10 » 06 2018 № 85/1-13/01.1.3
На № _____ від _____

Для подання до спеціалізованої вченої
ради К 11.051.13

ДОВІДКА

Даним документом підтверджується, що основні положення дисертаційної роботи аспіранта Окуньовської Юлі Вікторівни за темою «Діяльність громадських організацій Польщі у контексті її європейської інтеграції» впроваджені в навчальній роботі ДонНУ імені Василя Стуса, а саме при викладанні дисциплін «Соціологія» та «Політична конфліктологія». У дослідженні розглядаються уточнені наукові категорії: «громадянське суспільство», «неурядові організації», «громадські організації», «третій сектор»; обґрунтована змістовна розбіжність понять «неурядові організації» і «громадські організації», які у політичній науці використовуються, як тотожні; доведено, що діяльність громадських організацій Польщі у контексті європейської інтеграції є дієвим механізмом реалізації громадської думки.

Систематизація існуючих концепцій та уточнення знань про функціонування громадських організацій, на основі яких отримано нові науково-обґрунтовані результати, дозволили провести комплексне дослідження специфіки впливу громадських організацій на суспільно-політичні процеси Польщі, у контексті європейської інтеграції. Результати дослідження використовуються як важливі кейси у викладанні вказаних навчальних дисциплін.

Проректор з наукової роботи
Завідувач навчально-випускного відділу

І. В. Хаджинов
О. В. Євтухова

УКРАЇНА

ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

Департамент інформаційної діяльності та комунікації з громадськістю

21100, м. Вінниця, вул. Театральна, 14, тел. 56-19-50; 35-05-33 (факс)

depinformcom@vin.gov.ua

08.06.2018 № 031-403

На № _____ від _____

Спеціалізована вчена рада із захисту кандидатських дисертацій за спеціальністю 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» Донецького національного університету імені Василя Стуса

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Окуньовської Юлі Вікторівни за темою «Діяльність громадських організацій Польщі у контексті її європейської інтеграції», що подається на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 «Політичні інститути та процеси»

На сучасному етапі розвитку суспільства громадські організації є важливими провідниками євроінтеграційного курсу держави. Актуальність розбудови якісної взаємодії громадських організацій та владних структур Вінницької області обумовлена необхідністю залучення громадськості для діяльності громадських, експертних, координаційних рад та вироблення спільної концепції розвитку громадянського суспільства регіону.

Основні положення у дисертаційного дослідження Окуньовської Юлі Вікторівни за темою «Діяльність громадських організацій Польщі у контексті її європейської інтеграції» представляють практичний інтерес для Департаменту. Теоретичні положення та практичні рекомендації щодо діяльності громадських організацій дозволяють розширити інструментарій ефективної реалізації політики, вони сприяють досягненню стратегічних цілей, закладених у «Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року». Ці рекомендації заплановані до імплементації в процесі реалізації вказаної Стратегії.

Зміцнення громадянського простору Вінниччини, підвищення рівня впливу громадських організацій на суспільно-політичне життя регіону вимагають впровадження нових підходів у взаємодії влади та недержавних організацій.

Вважаємо за доцільне використовувати результати дослідження у подальшій роботі органів державної влади та місцевого самоврядування.

Директор Департаменту

Світлана ВАСИЛЮК

АСОЦІАЦІЯ ЄВРОКЛУБІВ ВІННИЧЧИНИ

Ідент.код 37537213, м. Вінниця, вул. Блока буд. 22, т/ф +38 (0432) 66-07-90,
тел. моб. +38 (093) 586-89-80; e-mail: vinec@meta.ua

ДОВІДКА *вир 07.06.2018 №35*

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Окуньовської Юлі Вікторівни

за темою «Діяльність громадських організацій Польщі у контексті її європейської інтеграції», що подається на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 «Політичні інститути та процеси»

На сучасному етапі розвитку громадянського суспільства в Україні та збільшенні впливу громадських організацій на локальному й національному рівнях існує нагальна потреба пошуку оптимальних механізмів взаємодії державної влади та громадянського сектору. В умовах євроінтеграційного поступу України, ми часто звертаємося до досвіду Польщі. Громадський сектор якої став одним із основних провідників до Європейського Союзу.

Основні положення дисертаційного дослідження Окуньовської Юлі Вікторівни за темою «Діяльність громадських організацій Польщі у контексті її європейської інтеграції» є актуальними для ГО «Асоціація євроклубів Вінниччини», оскільки вони дозволили визначити нові перспективи взаємодії між громадянським суспільством та владою у період євроінтеграційного поступу Польщі. Існують можливості реалізації зазначеної активності на регіональному рівні Вінниччини. Досвід, набутий громадським сектором Польщі, особливо щодо реалізації євроінтеграційної діяльності євроклубів в умовах державних інформаційних кампаній, демонструє доцільність поглиблення співпраці влади та громадських організацій. ГО «Асоціація євроклубів Вінниччини» використовує результати роботи Ю.В.Окуньовської як наукове підґрунтя у своїй діяльності в рамках євроінтеграційних зусиль.

Голова
ГО «Асоціація євроклубів Вінниччини»

Елизавета Савчук
Елизавета Савчук

ВІННИЦЬКИЙ
ОБЛАСНИЙ ОСЕРЕДОК
UKRAINE-POLAND-GERMANY
МІЖНАРОДНОЇ ГРОМАДСЬКОЇ
ОРГАНІЗАЦІЇ

Голова Осередку
Олексій Гаврилов

ДОВІДКА *Вір 02.06.2018 №11*

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Окуньовської Юлі Вікторівни
за темою «Діяльність громадських організацій Польщі у
контексті її європейської інтеграції», що подається на
здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за
спеціальністю 23.00.02 «Політичні інститути та процеси»

В умовах євроінтеграційних процесів та зміні зовнішньо-політичних пріоритетів України, вивчення досвіду польського акцесійного шляху являється актуальним для українського суспільства. Громадські організації у контексті євроінтеграційного шляху Польщі стали провідниками у взаємовідносинах між державою та суспільством. На сучасному етапі розвитку інститути громадянського суспільства України орієнтуються на своїх західних сусідів. Тому, вивчення польського досвіду та пошук нових концептуальних підходів та практичних інструментів для громадських організацій є важливим у виробленні спільного курсу щодо європейської інтеграції.

Основні положення дисертаційного дослідження Окуньовської Юлі Вікторівни за темою «Діяльність громадських організацій Польщі у контексті її європейської інтеграції» представляють практичний інтерес для діяльності організації «Україна-Польща-Німеччина». Вивчення досвіду діяльності громадських організацій Польщі в умовах євроінтеграційних процесів дозволяє нам виробити власну модель взаємодії між українськими організаціями проєвропейського напрямку. Результати дослідження можуть бути використані під час підготовки стратегії діяльності громадських організацій.

Особливої уваги заслуговує вивчена дисертантом специфіка проведення інформаційних кампаній стосовно європейської інтеграції. Вона відкриває нові підходи щодо участі інститутів громадянського суспільства у виробленні та реалізації інформаційної політики на державному та місцевому рівні. Положення дисертаційного дослідження реалізовані шляхом участі у проєкті «Огляд іноземних ЗМІ».

Голова Вінницького обласного осередку
МГО «Україна-Польща-Німеччина»
Олексій Гаврилов

вул. Соборна, 85
м. Вінниця
Україна, 21050

тел.: +38 (0432) 56-27-29;
56-26-69 56-26-72;
факс: +38 (0432) 56-26-09
e-mail: vin-upg@ukr.net